LOLA SULTANOVA

MUSIQA CHOLG'ULARINI O'RGANISH

(FORTEPIANO)

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI

Lola Sultanova

MUSIQA CHOLG‘ULARINI O‘RGANISH

(FORTEPIANO)

o‘quv qo‘llanma

O‘ZBEKISTON DAVLAT
XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI
REG. 151/48

TOSHKENT-2023
«FAN ZIYOSI» NASHRIYOTI

KBK: 85.315
S-17
UO' S: 478.315

L.A.Sultanova // Musiqa cholg'ularini o'rganish (fortepiano) o'quv qo'llanma – T.: «Fan ziyosi» nashriyoti. 2022. 120 b.

"Musiqa cholg'ularini o'rganish (fortepiano)" fanidan o'quv qo'llanma xoreografiya oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun mo'ljallangan.

Qo'llanma xoreografiyada qo'llaniladigan va talabalarning asosiy tayyorgarligining turli darajalarini hisobga olgan holda tanlangan fortepiano musiqasining asosiy janrlarini qamrab oladi.

Mas'ul muharrir:

Q.B.Panjiev - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagika universiteti dotsenti, san'atshunoslik fanlari nomzodi, Turon Fanlari Akademiyasi akademigi

Taqrizchilar:

N.K. Qosimov - O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi professori

D.K. Qodirov - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti

O'quv - uslubiy qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022-yil 09-sentabrdagi 302-sonli buyrug'iga asosan nashr etishga ruxsat berildi.

ISBN 978-9943-938-35-9

© L.A.Sultanova
© «Fan ziyosi» nashriyoti, 2023

KIRISH

Xalqimizning ma'naviy saviyasini oshirish, yosh avlodni yuksak insoniy g'oyalar, ona-Vatanga mehr va sadoqat ruhida tarbiyalash milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida kamol toptirishda musiqa san'atining o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Sh.M. Mirziyoev

«Piano chalish - barmoqlar harakati; pianino ijrosi - bu ruhning harakati.»
A.G.Rubinshteyn

Fortepiano cholg'usni chalishni o'rganish har qanday yoshdagi odamlar uchun juda qiziqarli va maroqlidir. Biroq, aynan san'at sohasi mutaxassislari oldida juda katta mas'uliyat va sermahsul mehnatni talab qiladi. Musiqa asarida o'rganishning eng e'tiborli jihatlaridan biri bu – shubhasiz ta'lim va tarbiya masalalaridir. Uning ijrochisiga aylana har qanday shaxsni bu turdagi asarlarning aylanma zich, mustahkam tarmog'i markazida o'nlab va yuzlab tovushlarni o'zida mujassam etadi. Bu kabi faylasufona o'xshatish xoreografiya maktablarida, kasbi ta'limi (xoreografiya) ta'lim yo'nalishlari talabalari, ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilariga ham tegishlidir.

San'atning qaysi turi bo'lmasin, uni musiqa bilan bog'lovchi asosiy cholg'u bu shubhasiz fortepianodir. U joylashgan uzluksiz ta'lim muassasalari mubolag'a bo'lmasidan, "birinchi raqamli cholg'u asbobdir" deb atashga imkon beradi. Xoreografiya san'ati shunday san'at turiki, unda asosan keng qo'llaniladigan cholg'ulardan biri bu shubhasi – fortepianodir. Xalq cholg'ulari, ammo ma'no va repertuar, ijro imkoniyatlari kengligi nuqtai nazaridan, qolgan cholg'u asboblar aynan fortepiano bilan raqobatlasha olmaydi.

Ommaviy-badiiy tadbirlar, xoreografik mashg'ulotlar, ta'lim-tarbiya tizimida fortepianoning o'rni haqida gapirilar ekan, shubxasiz bu cholg'udagi ham ritm va kuy ijro etishda imkoniyatlari kattaligi talaba-yoshlarni ta'lim olishlarida juda katta yordami borligini eslatib o'tmaslikning iloji yo'q.

Bir so'z bilan aytganda, fortepiano - eng keng diapazonli cholg'u asbobi hisoblanib, unda ommaviy musiqa cholg'usi sifatida kasb ta'limi (xoreografiya) ta'lim yo'nalishida o'ta muhim rol o'ynaydigan jihatlari beqiyosdir.

Xoreografiya ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar eng avvalo shuni yodda tutishi kerak-ki, xoreografiya - bu musiqa va harakatning birligidir.

Fortepianoda ijro etilayotgan asarlarda talaba-yoshlar bilmasdan musiqiy va raqs kompozitsiyasini qurishi mumkin emasligini tushunish lozim. Shubhasiz bunda musiqiy asarning tuzilishi, shakl va ichki xususiyatlari uni har jihatdan tushunishga o'zi shart-sharoit yaratib beradi.

Ritm, xarakter, qaysi davrga tegishli ekanligini cholg'u asarining ritm tempi bir pastda aniqlab beradi. Buni ular "Musiqa cholg'ularini o'rganish" (fortepiano) fani darslarini o'zlashtirish asnosida bilib oladilar. Qolaversa, mazkur fan xoreografiya bo'limi dasturiga kiritilgan. Uni tanishtirishda, musiqiy tili, shakllari, janrlari, buyuk bastakorlarning tarjimai holi bo'lgan talabalar, musiqiy davrlar. Bu pianino vazifasini osonlashtiradi. Uning nazariy qarashlarini, nazariya maqsadlarini soddalashtiradi, ya'ni o'ziga xos "yordamchi" bosqich ekanligiin namoyish qiladi. Mantiqan olib qaraydigan bo'lsak, fortepiano va xoreografiya o'rtasidagi bog'liqlikni qidirib, fortepiano universal cholg'u asbob sifatida juda muhim ekanlarigi ta'kidlash lozim.

Unda talaba-yoshlar "mumtoz raqs"ni shakllantirish uchun shubhasiz mumtoz, klassik musiqani ijro etishin mumkin bo'ladi. Xalq raqslarini ijro etish barobarida "bal raqsi"larini ham o'rganib, vals, tango, foxtrot kabi tarixiy va kundalik raqs polonez, polka va boshqalarda raqsga tushishida aynan musiqa cholg'ularidan fortepianoning o'rni beqiyosdir.

Fortepiano chog'u asbobida o'qish davomida talaba chalish, musiqiy boshlang'ich ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Musiqiy asar mazmunini tushunish, fikrlash, unda turli fantaziyalarni bajarish mumkin bo'ladi. Fortepiano kursini tugatgandan so'ng, u xotirjam tahlil qila oladi, bunday musiqiy garmonik va ritmik tushunchalarni o'rganib borish davomida ohang - motiv, kulminatsiya, kodans kabi musiqiy-raqsli kompiozitsiyalarda o'zini ko'rish imkoniga ega bo'ladilar. Musiqiy ibora, jumla – aynan ular ustida xoreografik figuralar va eskizlar ustida ishlanadi va raqs harakatlari quriladi.

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi kasbini e'tiborga olgan holda "Musiqa cholg'ularini o'rganish" (fortepiano) fan dasturini tuzishda dastur mazmuni va repertuarida juda xilma-xil musiqiy janrlardagi asarlarni kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ayniqsa, mazkur repertuar asarlarini ansambl, jazz asarlari, mumtoz musiqaning yengil transkriptsiyasi va boshqalar asosida olib borishda yana bir muhim masalani yoddan chiqarmaslik lozim.

Bunda ijro etilayotgan yoki tanlangan asarlar kasb ta'limi (xoreografiya) bilan aloqani yo'qotmaslik uchun o'quvchi aranjirovka qilingan, baletdan yengil parchani talabalar bilan birgalikda ishlashlari lozim bo'ladi.

I BOB. NAZARIY MASHG'ULOTLAR TAVSIFI

Musiqiy savodxonlikni egallash ko'nikmalari

Musiqiy savodxonlikni o'zlashtirish ko'nikmalarining ahamiyati hammaga ma'lum, ammo notalar bilan tanishish musiqa chalishdan ustun bo'lishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Musiqiy notalarni o'zlashtirish ritmni (pulsni) yozishdan boshlanadi, ya'ni, musiqiy qadamlarni yozib olish bilan bu jarayon juda qizg'in kechadi. Asarlarni nota yozuvidan o'rganishni boshlamaslik yaxshiroqdir, chunki, talabalar notadan notagacha barcha boshqa notalarni sanashni o'rganadilar. Ushbu eslatma klaviaturani faqat vizual ravishda ikkita hududga bo'lishi kerak, ulardan biri o'ng qo'l bilan, ikkinchisi chap qo'l bilan o'ynash uchun mo'ljallangan.

Bir vaqtning o'zida barcha eslatmalarni tushuntirishga shart emas, chunki, bu jarayonni amalga oshirish bir oz qiyin. Birinchidan, talaba nota yozuvlarini tartibga solish tamoyilini o'zlashtirishi kerak. Bu jaryon quyidagi nota yo'li asosida tartibga solinadi:

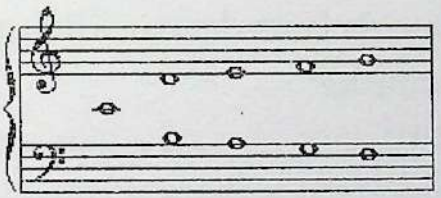

Notalarni o'rganish bilan bir vaqtda ularning to'g'ri yozilishini o'rganish kerak bo'ladi. Avvalo, o'lchagichdagi yozuvlarni qanday yozishni o'rganish yaxshiroqdir. Bunda bir qarashdagi o'zlashtirish yetarli emas. Uni talaba ko'zi bilan ko'rib his etishi va ongi, tafakkurida aks ettirishi lozim bo'ladi. Shundagina uni xis etish osonroq bo'ladi. Bu borada quyidagi nota yozuvidagi tovushlarni tushinish tavsiya etiladi:

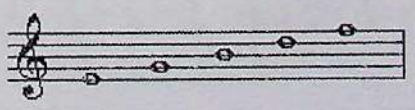

Musiqani o‘rganish va o‘qish jarayonini shartli ravishda quyidagi formula bilan aniqlash mumkin: “ko‘rgan - eshitgan – o‘ynagan” yoki “eshitilgan - ko‘rgan – o‘ynagan”.

Shunga asoslanib, notalarni o‘rganish ularning nomlarini odatiy yodlash bilan emas, balki diatonik shkalaning kichik segmentini, taxminan 3 dan 5 tagacha notalarni o‘zlashtirish bilan boshlashi kerak. O‘quvchi bu tovushlarni cholg‘uda kuylashi, yozib olishi va chala olishi kerak. Shundan so‘ng, unga qo‘shiq aytish va fortepianoda chalishni bilish uchun mustaqil ravishda tovush ketma-ketligini tuzish uchun ishlash kerak bo‘ladi. Bunda o‘qituvchi tomonidan berilgan mashqlar uy vazifasi sifatida ham berilishi lozim bo‘ladi. Bu usul talabaning qiziqishini, keyin esa topshiriqni bajarishga qiziqishini uyg‘otadi.

Nota bilan tanishish, shuningdek, davomiyliklarni, notani cho‘zimini o‘rganishni ham nazarda tutadi. Chorak nota va 4/4 vaqt belgisi asosiy hisoblash uzunligi sifatida berilgan. Bu o‘lchov va vaqt belgisining ma’nosini tushuntirishni osonlashtiradi. Davomiylikni tushuntirib, quyidagi sxemalardan foydalanish tavsiya etiladi. To‘g‘ri bu chizmani musiqiy-nazariy fanlar bo‘yicha yaratilgan adabiyotlarda ko‘plab kuzatganmiz. Quyida katta davomiylikdagi tovushlarni bir necha kichikroqlarga bo‘lish printsipi:

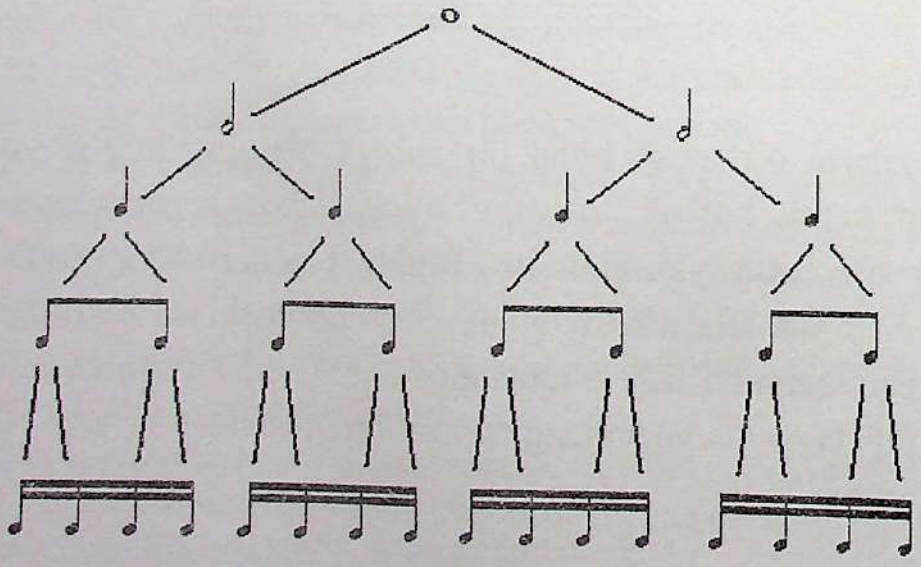

Katta musiqiy tovushlarni bir qator muddatlarga qo‘shish printsipi:

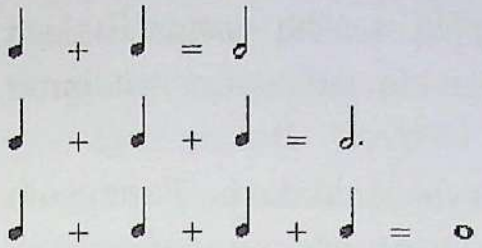

Fortepianoda o‘tirish qoidasi va ijrochilik holatini namoyish etish jarayoni

Fortepiano cholg‘usini yaxshi o‘zlashtirish hamda ijroda qulay shart-sharoitlarni yaratish o‘ta muhim vazifalardan biri sanaladi. Stul fortepiano cholg‘usi klaviaturalarining o’rtasiga qo‘yilishi kerak. Stulga o‘tirganingizda go‘yo fortepiano klavishlari siz bilan birga harakatlanishi kerak. Ijrochi o‘zining nozik holatini saqlashi lozim. U har qanday holatda ham stulning orqa tomoniga suyanmasligi lozim. Oyoqlar (mashqning boshlang‘ich bosqichida) pedallar yaqinidagi polda mustahkam turishi, yelkalar tabiiy holatda bo‘lishi, ularning ijro davomida ko‘tarilmasligini ta’minlab, boshqarib borish asosiy qoidalardan sanaladi. Ijro davomida tirsaklarni tanaga bosmaslik, shuningdek, yon tomonga juda uzoqqa olib borilishi, tirsak, bilak va qo‘l klaviaturada yoki undan biroz balandroq bo‘lishi, pianinochining qo‘li doimo moslashuvchan va haratchan jonli bo‘lishi lozim.

Fortepiano ijrochisining ruhiy tayyorgarligi ham juda namunali tarzda tashkil etilishi lozim. Buni diqqat bilan kuzatib borish va har qanday ijroga yoki ruhiyatga ta‘sir etuvchi keraksiz stressni yo‘q qilish kerak. Klaviaturadagi barmoqlarning harakatlanishi asar mazmuni va tempidan kelib chiqqan holda tashkil etilishi shart. Barmoqlarning almashtirilishi ohista va bir-biriga xalaqit qilmagan holda bo‘lishi bilan bir qatorda quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1) barmoqlarning shakl tuzilishi yumaloq bo‘lishi kerak;

2) barmoqlarning yumshoq qismi bilan klaviatura tugmachalariga tegib, musiqiy tovushlarning jaranglashini nazorat qilib borish;

3) ijro yoki klaviaturalar bilan ishlash jarayonida hech bir barmoq bo‘g‘imi bukilmasligini ta‘minlash kerak.

Fortepiano cholg‘usida asar ijrosi yoki mashq ustida ishlash davomida barmoqlar qora rangdagi kerak klaviaturalarga yaqinroq bo‘lishini ta’minlash lozim.

Oyoqlarning holatini to‘g‘ri tanlash qoidalari. Fortepiano cholg‘usida ijrochilik ko’nikmalarini shakllantirish va keyinchalik malakalarni takomillashtirishda oyoq shaklini to‘g‘ri qo‘llash ham asarni o‘rganish yoki mashq qilishning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tizza bo‘g‘imidagi burchak to‘qson gradus bo‘lishi kerak, shunda oyoq yetarlicha tayanch bo‘ladi. Agar o‘quvchining bo‘yi va oyoqlari uzun bo‘lib, bunday sharoitni hisobga olganda oyog’ini to‘g‘ri qo‘yish imkoni bermasa, unda bunday vaziyatni to‘g‘irlash uchun oyoq uchun maxsus tagliklardan foydalanish lozim bo‘ladi.

Oyoqlar pedal oldida yoki pedal ustida joylashadi. Bunda albatta pedal bilan ishlaganda oyoq tovoni bilan emas, balki oyoq uchi bilan pedaldan foydalanish tavsiya etiladi.

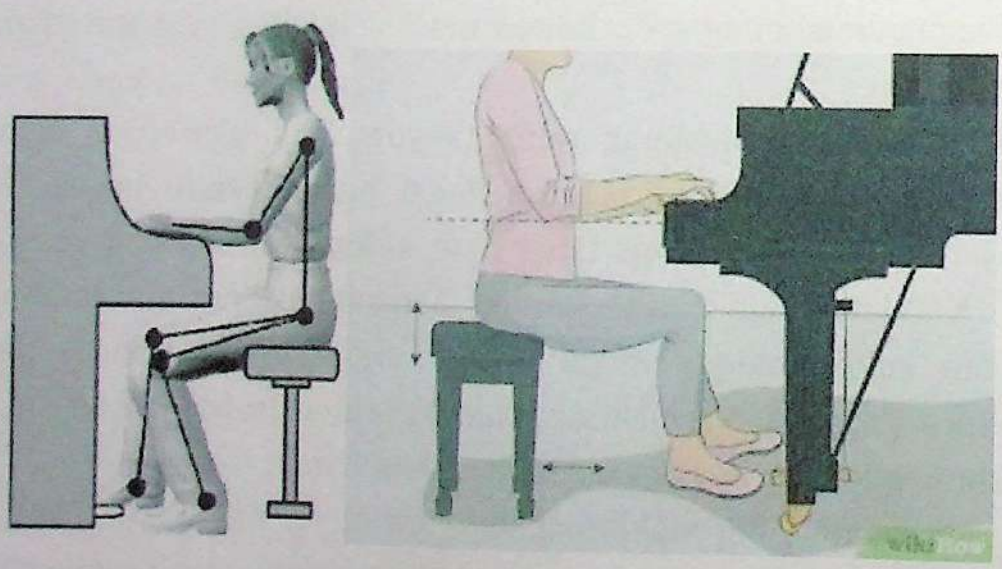

Oyoqlar - tovushni to‘g‘ri olishda, ayniqsa kuchli fortega (qattiq chalish) o‘tishda zarur bo‘lganda oyoq tayanchi yuqorida ta‘kidlanganidek to‘qson gradusda bo‘lganda o‘z vaqtida ijro etish imkonini yaratadi.

Oyoqlarni to‘g‘ri qo‘yishda sozanda ijro davomida ham stuldan yengil turish holatlarini ham hisobga olish kelak bo‘ladi.

Qo‘l holati. Gavdani tik tutgan holda qomatni biroz oldinga, cholg‘uga yaqin tutib “qo‘l holati” (barmoqlar)ni qo‘yganda bilak tepaga ko‘tarilmagan, tirsak tanadan o‘ttiz gradus burchak ostida bo‘lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Yelkalar erkin holatda hamda o‘quvchining qaddi rostlangan bo‘lishi lozim. Qo‘llar yumaloq va klavishni bosganda barmoqlar uchiga tayangan bo‘lishi kerak.

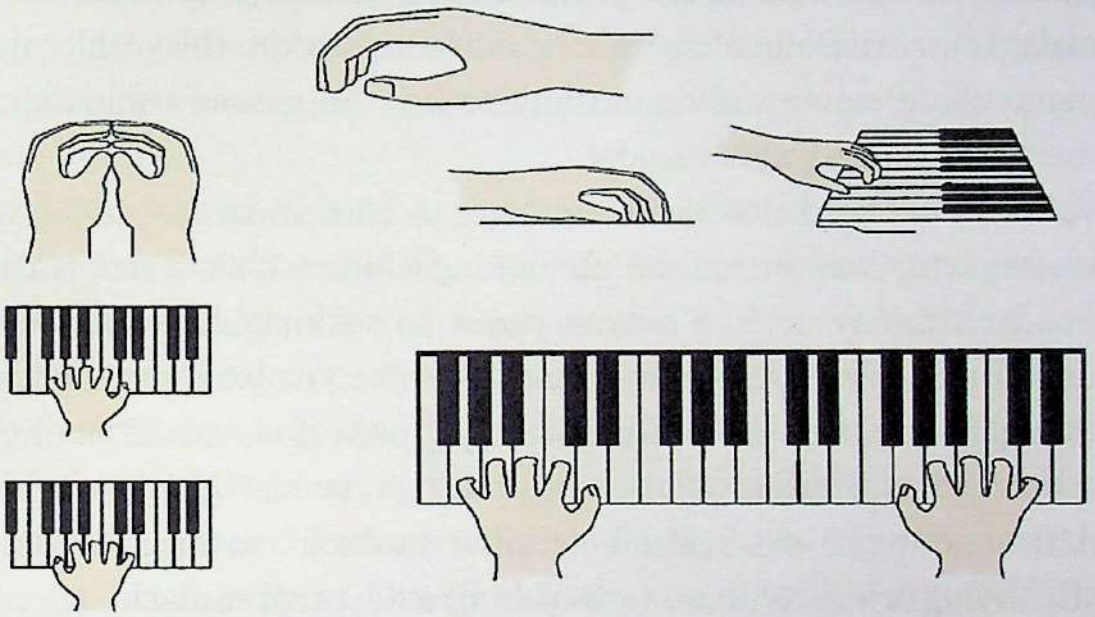

Nota savodini o‘rganish. Boshlang‘ich musiqiy ta’limda yuqorida keltirib o‘tilgan bosqichlardan so‘ng nota yozuvini o‘rganishga o‘tish yaxshi va kutilgan natijalarni beradi. Ushbu jarayon quyidagicha kechadi. Avvalambor, talaba-yoshlarga asosiy chiziqlar va skripka kaliti bo‘yicha shu chiziqlar ustida joylashgan tovushlarni joylashishi va uni oktavalardagi past-balandligini tushuntirish kerak. So‘ngra esa, chiziqlarning orasida, yuqorida hamda pastda joylashgan qo‘shimcha chiziqlardagi tovushlarning mazmun mohiyatini tushuntiriladi.

Bunda skripka va bas kalitlarini bir-biridan uzoqlashtirmagan holda o‘rganish kerak. Ushbu holatda aksariyat o‘qituvchilar uchun o‘n bir chiziqli yozuv yordamchi vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Ya‘ni skripka kaliti bo‘yicha birinchi oktava “do” ikkala kalitda ham deyarli bir xil ifodalanib, skripka kalitidan bas kalitiga silliq o‘tishni ta‘minlaydi. Ikki hissali, uch hissali har xil o‘lchovlar haqidagi tushunchani o‘quvchiga musiqiy tovush balandligini o‘tmasdan avval, turli qo‘shiqlarni o‘rganish misolida ham tushuntirish yaxshi natijalarni beradi.

O‘lchov haqida o‘quvchiga ma‘lumot berishda chorak notani asos qilib olish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Zero, bu cho‘zim nisbatan ko‘p uchraydi va bolada aniq tasavvur hosil qiladi. Teng hissali choraktalik cho‘zimlar asosida harakatlanadigan tanish kuy tanlanib, o‘qituvchi ularni qog‘ozdagi chizmalarini ko‘rsatib, to‘g‘ri tushirishi o‘quvchi-yoshlarning fortepiano cholg‘usi vositasida musiqiy-nazariy bilimlarini oshirishning yana bir vositasi desak ayni haqiqat.

Choraktalikdan katta va kichik bo‘lgan cho‘zimlar qo‘shiq ijrosi vaqtida sanab topiladi. Bunda cho‘zimlarning ichida nechta chorak borligi aniqlanadi. Shunday qilib, o‘quvchi yarim va sakkiztalik notalar bilan tanishadi. Barcha cho‘zimlar aniqlanganidan so‘ng yozib olingan kuyning takt chiziqlari quyiladi. Bu davrda notani qog’ozda ifodalash bilan birga, notani varaqdan o‘qishni ham mashq qilish kerak. Ushbu muhim ko‘nikmani qo‘lga kiritish uchun ko‘p yillar mashq qilish kerak bo‘ladi.

Boshlang‘ich fortepiano ta‘limida ijro dasturni tanlash

Fortepiano cholg‘usidagi boshlang‘ich ta’limda repertuar tanlash masalasi nihoyatda katta ahamiyatga ega. “Musiqa cholg‘ularini o‘rganish (fortepiano)” fanining o‘quv dasturlarini tayyorlashda Oliy ta’lim muassasalarining xoreografiya ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasb hususiyatlarini inobatga olish shart hisoblanadi. Bunda xoreografiya oliy ta’lim muassasalari talaba-yoshlar avvalambor o‘zlari qiziqqan asarlarni tanlash maqsadga muvofidir.

Ikkala qo‘l bilan bir vaqtning o‘zida ishlashda asarni bo‘laklarga bo‘lib, ijro etib, o‘rganish yaxshi natijalari beradi.

Bunda har ikkala o‘ng va chap qo‘lning ishlashini ta’minlash, ayniqsa, ularda barmoqlarni faol harakatini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday ijro usullarini shartli ravishda ikki qismga ajratgan holda quyidagicha ifodalash tavsiya etiladi:

birinchisi, eng oddiy ijro etilishi yengil, barmoqlarni ishlatishda klaviaturalarning ketma-ketligi ta'minlangan kuylarga jo'r bo'lib, jo'rnavozlikda ijro etishi mumkin bo'lgan asarlar;

ikkinchisi, polifonik taqlid, ya'ni aks-sadolanishi jo'shqin bo'lgan asarlani tanlash;

uchinchisi, juda yengil dastlab shug'ullanayotgan talabalar uchun yengil lapar yoki yalla jarnlariga xos bo'lgan asarlar;

to'rtinchidan, talaba tovushlarni fortepianoda chalganda tabiat inom etgan ruhiyatni o'zida sezish kerak. Bunda alohida kuy va unga jo'r bo'ladigan asarning ohangdorligi, jarangi, fortepiano cholg'usiga mos tushish kerak.

Darslarning birinchi oylarida talaba eng oddiy polifonik elementlarni o'zida xis etib, tanishib borishi lozim. Qachonki, asarni eshitganda uning juda yoqimli ohangini eshitgan ijrochining eshitish qobiliyatini rivojlantirish uchun muhim, keyinchalik ijro davomida polifoniklik xususiyatlarni o'zida fikrlashi lozim bo'ladi. Albatta bunda yosh ijrochi nafaqat sekin, ohangdor parchalar, balki boshqa murakkab musiqiy materialni ham o'zlashtirganda hech qiynalmasligi lozim. Bu o'rinda o'qituvchi yosh fortepiano ijrochilariga dastlabki o'qish davridagi talabaning repertuariga ishtirok etishi lozim.

Fortepianoda chalishni o'rganish metodikasi

Har qanday metodika o'zining ilmiyligi va istiqbolliligi o'xshash fanlarining yutuqlariga tayanadi va har qanday bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilan shug'ullanibgina qolmasdan, balki o'zining asosini tashkil etgan muhim muammolarii hal qilishiga bog'liqdir.

Fortepiano cholg'usida ijrochilik pedagogikasi va ijrochiligining nazariyasi hamda amaliyotning vujudga kelishiga oid bilimlaridan fodalanish va shu munosabat bilan fortepianoni o'rgatishga doir turli fikrlar tahlil qilinishi,

hozirgi o‘qitish metodiksining xususiyatlarini musiqiy ta’limda yoritish, ta’limning har xil bosqichlarida talaba-yoshlar musiqiy-ijrochilik barkamolligining qonuniyatlariga doir masalalar bayon qilinishi zarur.

Fortepianoda musiqiy asarlarni ijro etishda o‘rgatish metodikasining mazmuni quyidagi vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan:

talabalarni fortepianoda ijrochilik mahoratini oshirishda har qanday ijrochilikning ilmiy-nazariy asosi sifatida baholashni, uning ziddiyatlari va rivojlanishidagi pedagogik haqiqatni ko‘ra olishni o‘rgatish;

talabalarda tabiiy qobiliyatlarning rivojlanishn uchun ta’lim va tarbiya yetakchi rol o‘ynashiga ishonch hosil qilish;

talabalarga maxsus musiqiy barkamollikka yetishishi uchun faoliyatni to‘g’ri tashkil etish;

yoshlarda musiqiy qobiliyat masalalarini tashqi va ichki omillarni nazarda tutgan holda aynan fortepianoda ijrochilikni oshirish ko‘nikmasini tarbiyalash;

talabalarning musiqiy qobiliyatlari orasidagi va tafakkur, faoliyatning xususiyatlaridagi alohida farqlarni hisobga olish ko‘nikmasini shakllantirish;

Fortepiano mashg‘ulotlarida talabalarni musiqiy-estetik tarbiya vazifalarini nazarda tutib o‘qituvchilar, shuningdek, dars mashg‘ulotlaridan tashqari faoliyatlarda har bir talaba uchun o‘zining ijodiy qobiliyatini namoyish etish va takomillashtirish sharoitini yaratishlari lozim. Masalaning shu taxlilda qo‘yilishi kursni o‘rganishda musiqiy qobiliyatlar muammosini musiqa pedagogikasidagi eng dolzarb muammo sifatida markaziy o‘rinlardan biriga qo‘yishni taqozo etadi. Fortepiano cholg‘u asbobida chalishni o‘rgatish usulibiyotining butun materiali ham mazkur muammoni o‘rganishi bilan bir qatorda uning ham nazariy ham amaliy jihatdan tahlili etishni ko‘zda tutadi.Ana shularga ko‘ra, musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradigan usullarni chuquroq va to‘g‘ri tushunishni tarbiyalash masalasi ham g‘oyat muhimdir. Ta’limning faol usullarini tanlash va qo‘llash, o‘ziga xos xususiyatlarni har tomonlama aniqlash musiqiy qobiliyatlarni takomillashtirishning hal qiluvchi shartidir.

Fortepiano bilan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar jarayonidagi mana shunday faol usullar quyidagilardai iboratdir:

fortepianoda ijro etilgan asarlarni musiqiy-tinglash orqali talabalar tasavvurlarini faollashtirish;

fortepiano asarlarini tinglash faoliyati orqali talabalarning ko‘rish va xis etish qobiliyatlarini rivojlantirish;

musiqa materialini harakat tasavvurlari bilan birlikda fikran tasavvur qilish malakasini tarbiyalash;

tinglash orqali talabalar diqqatini va o‘zini o‘zi nazorat qilishlarini faollashtirish;

o‘quvchilarga qo‘yilgan vazifalarni hal qilishda mustaqil izlanishga va ularni ijodiy anglashga rag‘batlantirish va hokazolar.

Mana shu usullarga alohida e’tibor berish kerak. Pedagogikaning hozirgi talablariga bog‘liq holda, mashg‘ulotlarni metodik usullar bo‘yicha tashkil qilishning o‘zi, bu ishga har xil yondashishni taqozo etadi.

Mashg‘ulotlarni o‘tkazishning samarali shakli muammoli ta’lim elementlarini joriy qilishdan iborat bo‘lib, bunday ta’lim ilmiy-bilish-izlanishiga yaqinlashish imkonini beradi.

Bu ayniqsa, sirtdan qaraganda juda muhim shart-sharoitni talab qilishi mumkin. Chunki, ayrim talabalar aynan fortepiano cholg‘usida yoshligidan shug‘ullanib, keyingi dasturlarda muayyan tajribaga ega bo‘ladilar va ular fortepianoni o‘rganishning nazariy hamda amaliy masalalarini, jumladan o‘rganish, ijro etish ko‘nikmalarini takomillashtirib, sekin asta o‘z tajribalarini oshirib borish masalasiga ijodiy yondashadilar.

Nazariy materiallarni muammoli yo‘sinda bayon qilish va amaliy mashg‘ulotlarini munozara tarzida o‘tkazish hozirgi o‘qitish uslubiyotining asosiy vazifalariga mosdir. Mana shu vazifalarning biri – fortepiano cholg‘usida ijro etiladigan asarlarni va o‘zlashtirish lozim bo‘lgan bilimlarni eslab qolish,

bilimlar hajmini o‘zlashtirishdan ularni ijodiy anglashga, turli vaziyat va shiroitlarda ulardan foydalanish hamda turli vaziyatlarda ko‘rsata olish

ko‘nikmalarini o‘zida singdirgan bo‘lishga, tahlil qilishga va umumlashtira olishni egallashidir.

Albatta bu borada turli muammoli ta’limni tashkil qilish yo‘llarini quyidagi ko‘rinishlarda bayon etsak ko‘zlangan maqsadga yanada yaqinroq kelgan bo‘lar edik:

a) fortepiano cholg‘u asbobi bo‘yicha fortepino cholg‘usi tarixi, shakllanish shart-sharoitlari, takomillashuvi, qolaversa, butun dunyo xalqlarining eng sevimli cholg‘ularidan biriga aylanishi haqidagi bilimlar majmui bilan tanishtirib borish;

b) ijrochilikning u yoki bu ko‘rinishlaridagi bitta masalani hal qilish yuzasidan har xil qarashlarni, fikrlarni taqqoslash;

v) fortepiano pedagogikasidagi u yoki bu yo‘nalishni to‘g‘ri tanqidiy baholash va ta’lim usullarini to‘g‘ri tanlash ko‘nikmasini tarbiyalash;

g) fortepiano o’qitish nazariyasi va amaliyotini ijodiy o‘zlashtirish ehtiyojini bilish ko‘nikmalarni tarbiyalash.

Fortepiano chalishni o‘rgatish metodikasi o‘ziga xos murakkabligi bilan bir qatorda, musiqiy cholg‘u asboblari qatorda muhim o‘rin egallashi bilan ahamiyatli. Bunda turli yoshdagi o‘quvchilarda musiqa ijrochisini rivojlantirishning muhim qonuniyatlari bilan belgilanadi. Shuning uchun asosiy diqqat-e’tibor fortepiano o‘qitish uslubiyatining asosiy muammolariga qaratiladi.

Fortepiano cholg‘usida kasb ta’limi (“xoreografiya” ta’lim yo‘nalishi talabalarining ijrochilik bilimlari, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda egallashda talabalarning tayyorgarlik darajasini yanada oshirishni taqazo etadi. Oliy maktabda talaba-yoshlarning umumiy musiqiy-estetik tarbiyasi va o‘qituvchi bajaradigan faoliyat turlari nuqtai nazaridan qarash lozim. Bunda dastur muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchining faoliyati nafaqat musiqa darslarida, balki fakultativ mashg‘ulotlarni ham samarali o‘tkazishdan iborat. Fortiepianoda ijrochilik ko‘nikmasini shakllantishda talabalar bilan faqat va faqat yakkama-yakka mashg‘ulot tartibi olib borish ko‘zlangan natijalarni beradi.

Fortepiano o‘qituvchisi yakka tartibdagi mashg‘ulotlarni yuksak saviyada o‘tkazish uchun nazariy bilimlarni va amaliy ko‘nikmalarni yetarli darajada o‘zlashtirgan bo‘lishi shart. Fortepiano cholg‘usida ijro etish metodikasini asosiy metodikasi faqatgina ijrochili ko‘nikmalarini rivojlantiribgina qolmay, balki talabalarda metodologik muammolarni bilishning umumiy usuli sifatidagi dialektik va tarixiy materializm asosidagina hal qilinishi mumkin. Mazkur jarayonga ilmiy-pedagogik fan sifatida qarash lozim. Binobarin, u falsafa va estetikaning, pedagogika va psixologiyaning, oliy nerv faoliyati, fiziologiya va etikaning umumiy muammolaridan chetda turmaydi, balki ularning barcha ilmiy yutuqlaridan foydalanadi.

Fortepiano chalishni o‘rgatish metodikasi kursi xususiy uslubiyatlar jumlasiga kiradi. Lekin, uning metodologik muammolarini bilishning umumiy usuli sifatidagi dialektik va tarixiy materializm asosidagina hal qilinishi mumkin. Mazkur kursga kompleks ilmiy-pedagogik fan sifatida qarash lozim. Badiiy-ijrochilik faoliyatida o‘quvchilarni estetik va aqliy kamol toptirish imkoniyati vujudga keladi.

Badiiy idrok va ijro eng oddiy shakllarni solishtirish hamda taqqoslashdan toki chuqur tahlil qilish va umumlashtirishgacha bo‘lgan fikrlash operatsiyalari bilan tarkibiy bog‘lanadi.

Fortepiano asbobida chalish, bu ishni, hatto, bolalar bajarishi ham doimo ijodiy faoliyatdir. U ijrochidan faqat muayyan ko‘nikma va malakalarni emas, balki faollikni, maqsadga intilishni, diqqat-e’tiborli bo‘lishlikni va ijodiy tashabbuskorlikni ham talab qiladi. Musiqa ijrochiligi talabalarda barkamollikka erishishni, go‘zallikni anglashni, hayotga, musiqaga, fortepiano chog‘usiga nisbatan ishtiyoqni hosil qiladi. Musiqa asarlaridagi badiiy obrazlar esa ularda estetnk hissiyotni shakllantiradi, ularga barcha insoniy kechinmalarni yaxshiroq tushunishda yordam beradi.

Talabalar turli musiqa asarlari ustida ishlashda muayyan dunyoqarashda aks etgan hayotda yashash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, shu kechinmalar bilan birga ma’lum ma’naviy-estetik fikrlar ham vujudga keladi.

B.M.Teplovning fikricha, badiiy tarbiyada yana shunisi bilan ham muhimki, misol tariqasida fortepiano cholg'usida ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish bitta cholg'u ijrochiligi san'ati ta'sirida san'atning boshqa turi misol tariqasida xoreografiya san'atiga bo'lgan qiziqishni tarbiyalaydi.

O'quvchilarda badiiy bilimlar qancha ko'p bo'lsa, ular har xil san'at asarlaridagi obrazlarni shuncha to'la va chuqur tushunishlari hamda anglashlari mumkin. San'at bilan bevosita amaliy shug'ullanishning o'ziyoq juda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim muassasalari kasbi ta'limi (xoreografiya) ta'lim yo'nalishlarida ta'lim va tarbiya zamon talablariga javob beradigan va amaliy faoliyatni boshlashdanoq, uning muvaffaqiyatini yangi sifatlariga ega bo'lgan mutaxassislarni yetishtirishi lozim. Hozirgi kunda oliy ta'lim jarayonining o'z vazifasiga va jadalligiga ko'ra ancha murakkablashdi. Shuning uchun uning yo'nalishi, mazmuni va usuliyati masalalarini ilmiy asosda xal qilmay turib, jamiyatning doimiy ortib borayotgan talablariga mos mutaxassislar, tayyorlash samaradorligini ta'minlash mumkin emas.

Musiqa o'qituvchisining faoliyati faqat fortepiano darslarini o'tish bilan cheklanmasligi lozim. Uning asosiy vazifalari qatorida dars mashg'ulotlaridan keyin talabalarni musiqa to'garaklarida, markaz va klublar ishini tashkil etish, fortepiano cholg'usi bo'yicha turli tanlovlarda yoshlarni qiziqtirish va tayyorlash kaib ishlarni ham olib borishi talab etiladi.

Fortiepiano cholg'usi o'qituvchisi o'zining kasbkorlik faoliyatini muaffaqiyatli amalga oshirishi uchun ana shu faoliyatga doir ham e'tiborga olishi lozim bo'ladi.

Polifoniya

Fortepiano cholg'usida musiqa asari ijro etar ekan, pianinochi bir paytda jarang sochadigan ovozlar chizig'iga ham quloq solib, uning o'ziga xos jihatlarini bilishi kerak, bunda "gorizontal fikrlash" ko'nikmasi, har bir ovozning ohang chizig'ini anglab yetish malakasi shakllanadi.

Polifoniyani egallash – fortepiano tayyorgarligining eng muhim omillaridan biridir. Talaba fortepiano asarlarida tez-tez uchrab turadigan polifonik bayonni egallashga o'rganishi zarur.

Polifoniya musiqa ta'limining eng murakkab bo'limlaridan biri. Shu sababli ham cholg'u asarlarning turli shakllarini o'rganishni talabaning tayyorgarlik darajasidan qat'iy nazar fortepiano ta'limining boshlang'ich davridan boshlash kerak. Cholg'u asarlari ustida ishni bir necha bosqichga bo'lish yoki cholg'u asarlar bilan tanishish turli shakllarda kechishi mumkin (pedagogning ijro etishi, yozuvni eshitish, kontsert eshitish va x.k.), biroq, eng asosiysi, u o'quvchida emotsional his uyg'otishi, musiqiy-ijro obrazi yuzaga kelishiga ko'maklashishi shuningdek, o'quvchining ijro qiyinchiliklarini aniqlash va bartaraf qilishga ijodiy irodasini faollashtirishi lozim.

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalari asar ustida ishlashning birinchi bosqichida asosiy vazifa asar g'oyasi, mazmunini, uning shakli, musiqa tili ifoda vositalarini aniqlashdan iborat.

Asarning ijro to'qimasi qanchalik rivojlangan bo'lsa, tematik material chuqur mulohazali bo'lishi kerak. Uning kompozitsion strukturasini ochib berish, musiqiy materialning ifoda elementlariga e'tibor qaratiladi.

Murakkab bo'lmagan ikki ovozli imitatsion musiqada mavzu va uning ekspozitsiya, o'rta va repriza qismlarida o'tishini ko'rsatish, intermediyalar, bog'lanishlar, qarama-qarshi tuzilishlarga e'tibor qaratish kerak. Ikki ovozli asarlarda ovozlarning garmonik vertikallarini, ularning birikmalari nisbatan murakkab shakllarini, ritmik o'zaro ta'sir xususiyatlarini ochib berish lozim. Intermediyalar va qarama-qarshi tuzilishlar musiqiy materialiga alohida e'tibor qaratiladi.

Fortepiano asari ustida ishlashning asosiy va murakkab bosqichlaridan biri – garmonik va intervalli tovushlar ustida ishlashni ularning batafsil tahlilidan boshlash kerak. Har bir ohang chizig'ida kuyning intonatsion va ritmik xarakterliligini, unda tabiiy tarzda kelib chiqadigan pauzalarni aniqlash va eshitish, dinamik chiziqning yorqinligiga, ishonchli frazalashga erishish, ifodali va ichki asoslangan intonatsiyalarni topa bilish kerak. Tovushlarni yoddan bilib olish, ularni xayolan, cholg'usiz kuylay bilish maqsadga muvofiq.

O'ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI
REG. 151/48

Fortepiano musiqasini bilish har bir ovozni tasavvur qilish va uning rivojlanishini, uning jarang xarakteri, tembri, tovush (fortepiano cholg'usidagi ijro jarayonida klavishlarni bosish turi) ijrosini tinglay bilishdan iborat. Ovoz turlarini yaxshi bilishi, ovoz klasifikatsiyasini barcha xususiyatlarini bir-biri bilan nisbatlab tasavvur qilish, har bir ovoz ifodaliligi, dinamikasi va rivojlanishini asarning yaxlit g'oyasiga bo'ysundirishni osonlashtiradi.

Bir paytning o'zida bir necha ovozni chalish, ularni asosiy ovozga yon bermagan holda har biri o'z mustaqil oqimiga ega bo'ladigan qilib olib borish, asarning ikki ovozli to'qimasini eshitish malakasini rivojlantirish pianinochi tarbiyasida muhim vazifa sanaladi. Keyingi bosqich – tovushlar birikishi ustida ishlashdir. Bunda ham kasb ta'limi (fortepiano) ta'lim yo'nalishi talabalari o'zlarining bor imkoniyatlarini ishga solishlari shart.

Fortepianoda tovushlarni juft-juft qilib chalishni boshlab, har bir ohang chizig'i xarakterini yo'qotmaslikka, har bir ovoz juftligi xonandalik dueti kabi jaranglashini kuzatib borish zarur. Fortepiano tovushi boyligi, tovush hosil qilish usullari va ottenka (qirralar) rang-barangligi fortepiano jarangini orkestr cholg'ulari va inson ovozi tembriga yaqinlashtirish imkonini beradi. Har bir tovushning kerakli bo'yog'ini yorqinroq tasavvur qilish uchun tovushlarni turli cholg'ularda chalish yoki xor partiyalari bilan qiyoslash foydadan xoli bo'lmaydi. Tovush obrazini yaratish uchun bir tovushga tembr doimiyligini berish va boshqa tovushlar jarangida bo'yoqlar farqini eshitib farqlash zarur. Har bir tovush uchun cholg'ulashtirilgan tovushni topishni osonlashtirish uchun obrazli qiyoslashdan foydalanish mumkin.

Har bir tovush individualligini aniqlash uchun asarni boshqa ijrochilar bilan o'rganish ham foydadan xoli bo'lmaydi. Bu har bir fortepianoda yangrayotgan tovushni aniqroq eshitish, jarang tizimini topish imkonini beradi.

Kantilen xarakterdagi tovushlarni harakatchan yoki ritmik harakatchan tovushlarni bir-biri bilan birlashtirish foydali bo'ladi. Ikki ovozlilikni bir qo'llab qayta yaratish murakkabligi shundan iboratki, har bir tovush ifodali va relefli jaranglashidadir. Vazifani osonlashtirish

uchun tovushlarni ikki qo'llab chalishni, keyin ijroga bir qo'llab taqlid qilishni topshirish kerak. Har bir tovushni artikulyatsion shlifovkalash usulini qo'llash, tovushlarni turli shtrixlar bilan chalish mumkin. Aniq shtrixlardan foydalanish kasb ta'limi (xoreografiya) ta'lim yo'nalishi talabalariga tovushning har bir qo'lida ikki partiyani his qilish imkonini beradi. Tovushlarni yaxshiroq aniqlash uchun registrlarni "siljitish", ya'ni tovushlardan birini bir oktava yuqori yoki pastga ko'chirish usulidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Har birida intonatsion jihatdan tobora ahamiyatli qismlarni navbatma-navbat chalib ikki tovush hosil qilish yoki tovushlarni bir paytda e'tiborni ulardan birida jamlagan holda chalish foydali bo'ladi.

Tovushlarni chalishning yana bir usuli mavjudki, bunda tovushlardan biri tovushsiz, ya'ni klavishlar bosmasdan (aniq applikaturani saqlagan holda) chalinadi, bu ovozni ichki eshitishga ko'maklashadi.

Fortepiano asari ustida ishlash metodikasida eng muhim holatlardan biri bu o'zlarida tovushlarni eshitish malakasini tarbiyalash, har bir tovushning ohang chizig'ini uning musiqiy mazmuniga muvofiq tarzda, xarakterliligini, dinamikasi, farazalanishini aniqlab o'tkazish sanaladi. Har ikki tovushni aniqroq eshitish uchun avval e'tibor va eshitishni ulardan birida jamlash mumkin. Har ikki tovush chalinadi, biroq, ulardan biri, aytaylik baland bo'lgani, e'tibor qaratilgani forte, ifodali va yorqin, boshqasi piano, biroq, yorqin dinamika bilan chalinadi. Ikki tovush go'yo ikki cholg'uchi tomonidan turli cholg'ularda ijro etilgandek tuyg'u hosil bo'ladi. Faol eshitish forte ijro etilgan ovozga qaratiladi.

Keyin e'tiborni boshqa ovozga qaratiladi, u yorqin chalinadi. Keyinroq ikki teng tovushni chalinganda o'quvchi har bir ohang chiziqning ifodali oqimini yanada yorqinroq eshitadi.

Ikki ovozli asarlarni o'rganayotganda, ish usuli shundayligicha saqlanadi: bunda tovushlarni navbat bilan eshitish, ulardan birini yanada yorqinroq chalish kerak, boshqa – piano chalinayotgan tovushlar shaffof musiqa to'qima sifatida jarang sochadi. Uni hayolan tasavvur qilgani holda tovushlardan birini chalmasdan anglash mumkin.

Talabalar tovushlarning hammasini pianinoda, ulardan birida e'tiborni jamlagan holda, chalish usuli cholg'uda musiqiylikni yanada aniq eshitib idrok etish imkonini beradi. Bu kabi ish jarangni yanada nozik his etishning rivojlanishiga ko'maklashadi, tovushlarni yuritish va eshitish ko'nikmalarini shakllantiradi, u yoki bu tovushni boshqalari bilan uyg'unlikda ajratishga o'rgatadi.

Fortepianoda ishlash ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: "gorizontal" va "vertikal". Talabalar har bir tovushning ohang chizig'ini "vertikal" eshitish haqida yuqorida to'xtaladi. Fortepianoda ijro etiladigan polifonik asar asosan vertikal ohang chiziqlarni qo'shish natijasida hosil qilinadi. "Vertikal bo'yicha eshitish" ovoz tovushlari bilan hosil qilinadigan interval, akkord, garmonik birikmalarni eshitishni anglatadi. Garmonik tahlil yo'li bilan asar rivojlanishidagi muhim garmonik o'rinlarni aniqlash va ularga e'tibor qaratish zarur.

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalari fortepiano asari ustida batafsil ishlash musiqiy obrazni gavdalantirish uchun o'zlarida ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirgan bo'lishlar kerak. Fortepiano cholg'usida asar ijrosini tashkil etish uchun jo'rnavozlik ansambli bilan ham ishlash yaxshi natijalarni beradi.

Keyingi bosqich o'z vazifalarini ilgari suradi – ya'ni, asarni yaxlit ijro qilish. Asarni ongli ijro qilish uchun matnni ma'noli qismlarga bo'laklash, keyin tugal ohang qurilmalarni yagonalikka birlashtirishni bilish muhim. Fikr hamma vaqt asarning mantiqiy rivojiga qaratilishi kerakki, u go'yo ong orqali "filtrlanadi". Asarning har bir yangi ijrosi uni xayolan yaxlit qamrab olishni ko'zda tutadi.

Bu bosqichda e'tibor xotirani mustahkamlash va istalgan mazmun qirrasidan ijro qilish malakasida jamlanadi. Har bir qo'l, ayniqsa chap qo'l partiyasini yoddan bilish maqsadga muvofiq. Bu ijroda ishonchni orttiradi.

Asarni yaxlit ijro etishga kirishayotib, uning umumiy dinamik harakatini tamomila belgilab olish zarur. Tinch sur'atda ishlash kerak. Sekin sur'atda har bir tovush, har bir ovozning ohang harakati, ornamental ohang manzara yaxshiroq anglashiladi.

Asar ustida barcha o'rta sur'atlarda ish olib borish kerak, bunda ishning birinchi bosqichida o'zlashtirilgan anglashilganlik saqlanib qoladi. Ijro o'z-o'zini nazoratga bo'ysungani hamon tez sur'atlarga erishish tabiiy jarayonga aylanadi. Fortepiano asarlarni yaxlit ijro etganda eshitish nazoratini kuchaytirish va pianistik sezgini alohida tovushlarda jamlash, ularni ritmik, artikulyatsion va dinamik jihatdan navbatma-navbat yorqin talqin etgan ma'qul. Eshitish tasavvurlari qanchalik aniq bo'lsa, ijro usullarini tanlash ham shunchalik aniq bo'ladi.

Klavishlarni his qilish nozikligiga erishish zarur, bu o'z navbatida, chiroyli tovush hosil qilishga ko'maklashadi. Fortepiano asarlari ijrosining murakkabligi jismoniy erkinlikni talab qiladi. Jismoniy erkinlik haqida gapirganda, qo'llar (harakatlari) mustaqilligi va muvofiqligining ahamiyatini alohida ta'kidlamoqchimiz. Ikki qo'lda konturlar, shtrixlar, dinamikasi va tembriga ko'ra turlicha ohang chiziqlarning erkin birikuvi polifonik asarlari ijrosidagi asosiy texnik qiyinchiliklardan biri sanaladi. Asar ustida yaxlit ishlash detallarni ishli flirovkalash (sayqallash), butundan qismlarga: mavzular va ovozlarga, qismlardan butunga qaytishni istisno etmaydi. Tovush birikmalarining sifati doimo takomillashtirib borilishi lozim.

Ovozlarni cholg'ulashtirish, ijro etiladigan asarni "orkestrlash", o'zini partiturali dirijyor sifatida tasavvur qilish kerak bo'ladi.

Fortepiano asari ustida ishlash haqida gapirganda, legato, kuylovchi tovush haqida to'xtalmaslik mumkin emas. Musiqiy asar uchun ohangliylik, ifodali tovushni shakllantirishga ko'maklashadi. Misol tariqasida I.S.Baxning inventsiya, menuet, ariya va allegrosi uning ilk, u qadar mashhur bo'lmagan va kam ijro etiladigan asari ekanligini hamma biladi.

Biroq, bu asarning o'zgachaligi uning shaklida bo'lib, u polifonik diada (preludiya - fuga) va syuita (allegro) belgilarini o'zida mujassam etgan.

Uning didaktik qimmati, ayni paytda qiyinligi har bir asarning uslubiy xususiyatlarini berish, prelyudiyaning improvizatsiyaliligi, polifonik hamda gomofon-garmonik elementlarning fugada

birlashtirilganligi va ijroda klassik syuitaning allegro uslubini berishdan iborat.

Inventsiya "o'tuvchi dialog" – "savol" – "javob" tamoyilida qurilgan. Savol vazifasini ikki oktava orqali unisonda bayon qilingan va past registrda jarang sochadigan axloqan qat'iy mavzu bajaradi. Javob vazifasini aynan shu, biroq, boshqa faktura, registr va hatto janr sharoitidagi mavzu bajaradi.

"Savol" fortissimo (ff) jarang sochsa, "javob" – piano (p). Butun dialog nafaqat uch qismlilik, kupletlilik, variatsionlik tamoyiliga bo'ysunadigan (garchi bu belgilarning bari unda mavjud), ko'proq og'zaki dialog mantiqi va izchilligiga to'g'ri keladigan shaklni hosil qiladi. Bayon oxirida "nuqta" sifatida bir maromda takrorlanib, ornament tusini kasb etgan xarakterli motiv keladi. Inventsiya bo'limlari proportsional: ularning har birida ikkitadan mavzuning to'liq o'tkazilganini ko'ramiz. Butun inventsiya "bir nafasda" ketadi, rivojlanishi reprizaga intiladi, reprizada fuga mavzusini prelyudiya mavzusi bilan birlashtirish amalga oshiriladi.

Inventsiya (2 tovushli) c-moll (Allegretto). Ikki ovozli inventsiya rivojlanishiga asosiy impuls – mavzuning boshlang'ich motivi: qarama-qarshi tuzish, amalda, mavzuning varianti, uning ikkinchi o'tkazilishi esa strette bo'lib, uning har bir motivi qarama-qarshi tuzishda shu zahoti imitatsiyalanadi. Shakl kulminatsiyasi to'plamdagi ko'plab inventsiyadagi kabi reprizaning boshlanishi bilan to'g'ri keladi.

Internet resurslar:

I.S.Bax Inventsiya (2 ovozli) D-dur (Con moto). Inventsiya mavzusi miqyosiga ko'ra juda silliq, atigi ikki taktni egallaydi.
Unda ladning past ikkinchi va to'rtinchi pog'onalaridan foydalanilgan, bu musiqaga alohida keskinlik va jamlanganlik baxsh etadi.
Uni chuqur falsafiy qurilgan mavzular sirasiga kiritish lozim. Inventsiya reprizasi juda shartli.
Mavzuning basda kulminatsion o'tkazilishi garchi fuganing asosiy tonalligini tasdiqlasa ham, biroq, mavzuning birinchi asari bilan mos kelmaydi. Yuqori tovushda bas tertsiyaga dubl qilinadi. Bu effektni shakl oxiriga to'g'rilanib boradigan ulkan dinamik energiya natijasi sifatida qarash mumkin. Harakat tugallanishi faqat menomossoda ro'y beradi.
Miniatyurali to'rt taktli koda pp ottenkasida tinglovchiga tutib turilgan bas fonida aks sado sifatida jarang sochgan asosiy motivni "eslatadi".
I.S.Bax Malenkaya prelyudiya g-moll. Preludiya qo'shiq ibtidosiga ega, nokturn janriga yaqin. O'lchamli tebranadigan fon va erkin kengaytiriladigan ohista kuy shundan dalolat beradi. Bu preludiya va fuga o'zaro bir-biriga nisbat tipi – janr kontrasti.

Preludiyaning o'ziga xosliklaridan biri – fakturaning o'ta oydinligi. Bu asosan ovoz vazifalari aniq farqlangan to'rtovozlilik:
Past ovoz pedal vazifasini bajaradi, ritmik ostinatlik va garmonik variatsiya bilan tavsiflanadi;

Yuqori ovoz kuyni bayon qiladi, ikki o'rta ovoz esa garmonik to'ldirish vazifasini bajaradi.
Kichik prelyudiya rivojlanishi milliy vokal intonatsiyalashga xos bo'lgan mantiqqa bo'ysundirilgan, avvalo jarangi plastikligi bilan takidlanadi.
I.S.Bax Malenkaya preludiya C-dur. Kichik prelyudiya "o'tuvchi dialog – "savol" – "javob" tamoyiliga qurilgan. Savol vazifasini ikki oktava orqali unisonda bayon qilingan va past registrda jarang sochadigan axloqan qat'iy mavzu bajaradi.
Javob vazifasini aynan shu, biroq boshqa faktura, registr va hatto janr sharoitidagi mavzu bajaradi. "Savol" fortissimo (ff) jarang sochsa, "javob" - piano).

Butun dialog nafaqat uchqismlilik, kupletlilik, variatsionlik tamoyiliga bo'ysunadigan (garchi bu belgilarning bari unda mavjud), ko'proq og'zaki dialog mantiqi va izchilligiga to'g'ri keladigan shaklni hosil qiladi.

Bayon oxirida "nuqta" sifatida bir maromda takrorlanib, ornament tusini kasb etgan xarakterli motiv keladi.

Mavzuning ritmik manzarasi to'xtashlar va pauzalar gaboy, bu alohida motivlar imitatsion rivojlantirilishi uchun sharoit yaratadi. O'rta qismning yana bir xususiyati uning registr kontrastlaridir

Mazkur qo'llanmada keltirilgan inventsiya, kichik preludiya, ariya, menuet va fugalarda asarlar emotsional-obrazli sohasining g'oyat boyligi – lirika, harakatchan - energiya, quvonchli-sarbaland, ritmik-nozik ko'zga tashlanadi.

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalari polifoniya ustida ishlash jarayonida fortepiano asarlarini eshitish, musiqiy fikrlashni, texnik imkoniyatlarni tahlil, qiyoslash, umumlashtirish malakalarini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega, keng ma'nodagi musiqiy professionalizmni shakllantirish musiqiy g'oyalarini o'zida o'zlashtiradi.

Internet resurslar:

Yirik shaklli fortepiano asarlari ustida ishlash

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi dasturiga sonata turkumlari, variatsiyalar, kontsertlar kiritilgan. Miniatyuralardan farqli o'laroq yirik shakldagi asarlarga mazmunning rang-barangligi, musiqiy material rivojlanishining nisbatan uzun rivojlanishi xos bo'ladi.

Shu sababli ularni ijro qilishda butunning birligiga erishish va alohida obrazlar hamda mavzularning xarakterli xususiyatlarini aniqlash qiyinroq kechadi.

Ko‘p hollarda bir badiiy vazifadan ikkinchisiga ko‘chish ehtiyoji tug‘iladi, katta xotira va diqqat talab qilinadi.

Yirik shakldagi asarlarda pedagogik repertuarda variatsion turkumlar katta o‘rin tutadi. Ularning o‘ziga xosligi shundaki, ular o‘zida ham yirik ham kichik shakl elementlarini birlashtiradi.

Shu sababli talaba ular ustida ishlayotganda ayniqsa xilma-xil ijro ko‘nikmalarini egallaydi. Miniatyura kabi har bir alohida variatsiya ifoda qisqaligi, kamroq hajmda ko‘proq “aytish” malakasini talab qiladi. Shu bilan birga ayrim variatsiyalarni bir butunga birlashtirishda o‘quvchi yirik hajmdagi asarlar ijrosida duch keladigan yuqorida sanab o‘tilgan qiyinchiliklarni his qiladi.

L.Betxoven asarlarida variatsiyalashning faktura tamoyili fortepiano chalishning turli usullarini, shuningdek, qiziq ijrochilik vazifasi – har bir variatsiyaning rang-barang, kontrast va tez o‘zgaradigan obrazliligini ochib berish malakasini egallaganlikni namoyish qilish imkonini beradi.

Xoreografiya ta’lim yo‘nalishi talabalari bilan variatsiya turkumi ustida ishlash vaqtida mavzu – uning xarakteri, qurilishi haqida batafsil to‘xtalish kerak bo‘ladi. Ma’lumki, variatsiya turkumining yaxlitligiga ko‘p jihatdan tematik birlik hisobiga erishiladi.

Ayrim asarlarda mavzu ohangi variatsiyalanadi, boshqalaridan o‘zgarmaydi va faqat garmoniya hamda faktura o‘zgaradi. Ko’pincha, xuddi o‘rganilayotgan variatsiyalardagi kabi, bu ikki tamoyil aynan bir asarda birlashtiriladi.

Xoreografiya ta’lim yo‘nalishi talabasi o‘zi o‘rganayotgan asar asosida bu tamoyillarning qay biri yotganini bilishi va har bir variatsiyada mavzu yoki uning elementlarini topa bilishi kerak.

Bu matn tahliliga ongli yondashish va ijro qilinadigan musiqa mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi. Turkum shaklini aniqlash uchun alohida variatsiyalar o‘rtasidagi sezuralar katta ahamiyatga ega. Sezuralar bilan variatsiyalarni ajratish va birlashtirish, bu bilan shaklni kichiklashtirish yo kattalashtirish mumkinligini bildiradi.

Alohida variatsiyalarga tinlovchining e’tiborini avvaldan “o‘ylantiradigan” sezura bilan jamlab, uning ahamiyatini ta’kidlash

mumkin. Sonata ustida ishlashga kirishayotib, talabaga uning oldida turgan vazifa miqyosini, tushuntirib berish, ushbu asar olib kiradigan obrazlar doirasiga e'tiborini qaratish kerak. Talabaning bu sohaga oid bilimlariga murojaat qilish, ular yetarli yoki mavjud bo'lmagani holda u bilan sonata janriga oid boshqa asarlarini tinglash maqsadga muvofiq.

Sonata shaklida turli uslubdagi asarlar yaratilgan, biroq yaratilish davri, u yoki bu milliy yoki uslubiy maktabga mansubligidan qatiy nazar bu janrni o'rganishning asosiy ijrochilik-pedagogik vazifalari saqlanib qoladi:

- klassik shakl tuyg'usini shakllantirish;
- har bir tuzilish, sonataning har bir qismi ichida ritmik barqarorlik;
- matnning barcha detallari bajarilishining aniqligi;
- butunning yagonaligini saqlagani holda kontrast obrazlarni aniqlash va ko'rsatish.

Nota matni tahlili, musiqa xarakteri va sonata shakli bilan tanishtirishdan keyin alohida mavzular ustida batafsil ishlashga kirishiladi va har bir shaklning individual xususiyatlarini aniq ajratishga erishish lozim. E.Salixov va A.Berlin kabi O'zbekiston bastakorlarining sonatalari nafaqat talabalarda yirik texnika ko'nikmalarini, asar shaklini xis qilish rivojlantiradi, balki estradada ijro qo'yilish uchun yetarlicha yorqin va effektli asarlar sanaladi.

Og'zaki an'analar o'zbek professional musiqasi xususiyatlaridan foydalanish asosiga qurilgan (E.Salixov Sonatasi), zamonaviy musiqiy intonatsiyalar bilan boyitilgan, o'zida yuksak estetik obrazlarni mujassam etgan bu asarlar talaba va o'quvchilarning eshitish tasavvurlari kengayishiga, ularning ijrochilik va tinglovchilik madaniyatini shakllantirishga, interpretatsiya qobiliyati, o'z-o'zini ifodalash ehtiyojini rivojlantirishga xizmat qilishga qodir.

Bugungi kunga kelib butun dunyo mamlakatlair qatorida O'zbekiston Respublikasi ham raqamli texnologiyalarga o'tishi aqliy hujum, klasterlarga bo'lish, bumerang, yelpig'ich, turli ish va rolli o'yinlar, qaror qilish, tanqidiy fikrlash texnologiyalari va boshqa hamda bu texnologiyalarni ta'minlash metodlari – obrazli manzarani mazmunli, obrazli, ramziy ko'rish metodi, prognozlash metodi,

giper bolalashtirish, o‘zaro o‘rgatish va boshqa metodlarini takomillashtirishga ma’lum darajada xizmat qildi. Mazkur texnologiyalarni egallagan pedagog ularni ta’lim maqsadi va vazifalariga, shuningdek, o‘z fani xususiyatlariga muvofiq tarzda tanlashi kerak.

Fortepiano sinfida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib mashg‘ulotni ishlab chiqish va o‘tkazishga kirishayotib, mashg‘ulot qandaydir yirik pedagogik vazifani qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak, degan fikrdan kelib chiqdik. Fortepiano ta‘limining asosiy qiyinchiliklaridan biri xoreografiya ta’lim yo‘nalishi talabalarining asar ustida mustaqil ishlay olmasliklari ekanini hisobga olgan holda mashg‘ulot maqsadi tanlandi – talabalarni o‘rganilayotgan asarga tizimli (kompleks) yondashuv metodi bilan qurollantirish, zero asarni uning barcha qismlari o‘zaro aloqadorligi va yaxlitligida ko‘rib chiqish talaba ishiga anglashilganlik va mas‘uldorlik baxsh etadi.
Mashg‘ulot shakli – yakka tartibda-guruhli mashg‘ulot.
Qatnashchilar: pedagog, talabalar (4-5 nafar).
Dastur: L.Chimaroza. Sonatina re minor (1-qism).
Ish bosqichi: dasturni tanlagandan keyin asar bilan tanishtirish.
Mashg‘ulotdan oldingi uy vazifasi:
Klasterlarga bo‘lishni amalga oshirish:
a) assotsiativ;
b) maxsus – maqom va sonata musiqiy shakl sifatida.
Tizimli-kompleks yondashuv uch bosqichli “Men bastakorman”, “Men tinglovchiman”, “Men ijrochiman” rolli o‘yin vositasida ochib berildi.

Etyudlar ustida ishlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalarining fortepiano cholg'usida ijrochilik mahorati bo'yicha tayyorgarligi-fanning vazifalari talabalarning pianistik rivojlanishiga katta e'tibor qaratishni talab yetadi.

Shu munosabat bilan etyudlarni fortepianino ijrochilarning fortepiano cholg'usida ijrochilik texnikasini takomillashtirishning asosiy turi sifatida o'rganish alohida muhim ahamiyat kasb etadi.

Etyudlarni tizimli ravishda o'rganish xoreografiya yo'nalishi talabasining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur. Bu janrning ahamiyati shundaki, etyudlar dastlabki ijrochilikda mavjud bo'lgan qiyinliklarni bartaraf etishga e'tiborni jamlash imkonini beradi va maxsus texnik vazifalarni musiqiy vazifalar bilan birlashtiradi. Shu tariqa etyudlardan foydalanish texnika ustida samarli ishlash uchun zamin hozirlaydi.

Etyuddan maksimal foyda olish uchun nafaqa sof texnik vazifalar, balki asarning imkon qadar batafsil musiqiy ishlanishiga ham e'tibor qaratish kerak. Unutmaslik kerakki, jarangning yaxshi sifati, xatto elementar ko'ringan figuralarda ham frazalar ustida ishlash, tovushnoslikning barcha detallarini qayta yaratish – bularning bari texnik qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli qilishga ko'p jihatdan ko'maklashadi.

Talaba etyudda badiiy adabiyotning istalganp pyesasidagi kabi keraklicha ravonlikka erishish maqsad emas, balki asarni ifodali, chiroyli ijro qilish vositasi ekanini anglab yetishi kerak. Etyudlarning maxsus ahamiyati ularda mavjud texnik qiyinchiliklarni alohida e'tibor bilan hal qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Bu ish yanada ongli amalga oshirilishi uchun ular haqida to'liq aniq tasavvur hosil qilish kerak. Shu sababli yangi etyud bilan tanishtirish chog'ida nota matni odatiy tahlilidan tashqari maxsus texnik tahlilni amalga oshirish – fakturaning, bu nuqtai nazardan xarakterli xususiyatlarini aniqlash foydadan xoli bo'lmaydi. Texnik qiyinchiliklarni bartaraf qilish ustida ishlayotib, turli xil usullardan foydalaniladi. Misol tariqasida turli templarda chalish, bo'laklash, ritmik variantlar, butun etyud yoki uning tuzilmalarini boshqa tonga transpozitsiyalash, maxsus mashqlar va x.k. Biroq, har bir etyudda bu usullarning hammasidan foydalanish zarur emas, albatta. U yoki bu

holatda eng foydali bo‘lgan va belgilangan maqsadga erishni tezlashtiradigan usullarni saralash lozim.

Etyudlarni chalishda to‘g‘ri tembrni olish va uni asar oxirigacha tutib turish katta ahamiyatga ega.

Bu vazifa odatda, talabalar uchun ma‘lum 1) ritmik-eshitish nazorati yetarlicha rivojlanmaganligi; 2) faktura turining, shunga muvofiq tarzda pianistik harakatlarning o‘zgarishi; 3) etyudda murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan epizodlarning mavjudligi bilan bog‘liq qiyinchilik tug‘diradi.

Bularning hammasi ijro tempini tanlash chog‘ida hisobga olinishi zarur. Fakturaning turli tiplarini birlashtirgan asarlarda harakatlarni o‘zgartirmaslik uchun eng qiyin o‘rnidan kelib chiqqan holda temp tanlash kerak.

Mazkur o‘quv qo‘llanmada etyudlar texnik vazifalarni asarning badiiy qimmati va mazmunliligi bilan birlashtirish tamoyili asosida tanlandi. Misol tariqasida K.Cherni etyudi aniq, chekalangan tovush, ijroda yorqinlik va ritmik barqarorlikni talab qiladi. Bu etyud ustida ishlaganda, eng avvalo, asosiy figuratsion yacheyka (bo‘g‘in)ni o‘rganib olish zarur. Buning uchun butun birinchi bo‘limni birgina o‘ng qo‘l bilan (to chap qo‘l partiyasida o‘n oltiliklar bilan o‘xshash harakatlar paydo bo‘lgunigacha) alohida o‘rganish kerak.

Sekin, faol barmoqlar bilan, keyin esa tez, shuningdek, turli ritmik guruhlar va boshqa usullar yordamida o‘rganish foydali bo‘ladi.

K.Cherni tez oktavalar almashinishiga qurilgan etyudida qo‘lning maksimal erkinligiga va harakatlarni maksimal tejashga intilish zarur. “Kaft nafasi” usulini egallashga katta e’tibor qaratish shart va bunga erishmaguncha mashq qilishni to‘xtatmaslik lozim. Leshgorn va I.Shitte etyudlari ustida ishlash ikkilik notalarni ijro qilish tezligi va aniqligi, plastiklik, kaft harakatlarining nozikligi va chaqqonligi, qo‘llar cho‘zilishi va muvofiqlashishi kabi pianinochilik ko‘nikmalarining rivojlanishi va takomillashishiga ko‘maklashadi.

Kaft texnikasini yetarlicha egallamagan talaba bu kabi turdagi ketma-ketliklarni ma’lum vaqt juda sekin, erkin qo‘l bilan o‘rganishi foydali.

Bunda yelka va tirsak bo‘g‘inlarida, bilakda siqishlar bo‘lmasligiga erishish kerak. Intervallarning bir sekstadan boshqasiga ko‘chirishda qo‘l bilakda sal ko‘tariladi va “siljish” kabi ohista harakatni amalga oshiradi. Nisbatan tez temp va, demak-ki, harakatlarni qisqartirishga juda sekin o‘tish kerak. Ishda muvaffaqiyat omili ko‘pincha sabr bo‘ladi: bir necha bor sekin chalgandan keyin tez chalish ishtiyoqini yenga bilish kerak. Kerakli harakat to‘liq o‘zlashtirilgan va butun qo‘lning keraklicha erkinligi o‘zlashtirilganidan keyingina tempni oshirish mumkin, aks holda avvalgi ishlar chippakka chiqariladi.

Tez oktava stakkato ketma-ketliklarida ayniqsa, katta qiyinchiliklar kuzatiladi. Oktavalarni ijro etishda ijrochiga, odatda, jiddiy halal beradigan ortiqcha harakatlarni yo‘qotish zarur.

Qora klavishlardan foydalanganda klaviatura ichiga harakatlardan imkon qadar xoli bo‘lish kerak.

Buning uchun talabalarni qora klavishlarni barmoqning old uchidan passajlarda oq va qora klavishlar almashinganda ijro jarayonida barmoqlar harakatini oq va qora klavishlarga yaqinroq tutishga va ijroni yanada oson egallashga o‘rgatish kerak. Ijroda vertikal bo‘yicha ortiqcha harakatlar ham halal beradi.

Ularni qisqartirish uchun oktava harakatlarini qo‘lni klavishga tushirish jarayonida, uni keyingi passajga ko‘tarishlar emas, balki klaviatura bo‘ylab sirg‘alish yonma-yon ijro sifatida tasavvur qilish kerak. Bu hollarda passaj chizig‘i birligini his qilish yordam beradi. Ijro mobaynida kuchli harakatlardan holi bo‘lish uchun barmoq harakatlarini turli texnik ijro shtirxlari orqali nazorat qilish tavsiya etiladi.

Amaliyotdagi ijrochilik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, oq klavishlar bilan bir qatorda qoralari ham bo‘lgan oktava passajlarni ijro qilish qora klavishalarni to‘rtinchi barmoq bilan (ba‘zida qo‘l katta bo‘lganida uchinchisi bilan) chalganda va tovushni ko‘proq barmoq harakati bilan hosil qilganda favqulodda osonlashadi.

Xromatik oktava ketma-ketliklarida barmoq harakatlaridan foydalanish ayniqsa samarali bo‘ladi. Bu turdagi passajlarda o‘ng qo‘l baland ovozi va chap qo‘l partiyasidagi past ovoz 4- va 5- barmoqlarning

deyarli bir xil harakati bilan ijro qilinadi, 1-barmoqlar esa klavishlar bo'ylab oson sirg'aladi.

Qo'l bu vaqtda jamlangan holatda bo'ladi, shu tufayli kaft harakatlari erkinligi ta'minlanadi (barmoqlar orasi katta ochilganda, bilan kamroq bo'ysunadigan bo'lib qolishiga ishonch hosil qilish qiyin emas).

Shu tariqa chalayotib, xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalari tovushlarning kerakli ketma-ketligini kaft harakatlari uchun tobora maqbul sharoitlarda o'zlashtiradi, shundan keyin uni oktava bayonida ijro qilish osonroq bo'lib boradi.

Bundan tashqari, oktava tovushlari ustida alohida ishlash ularning har birini aniqroq eshitish va barmoqlarning klaviaturadagi harakat chizig'ini yaxshiroq belgilashga ko'maklashadi.

Ortiqcha kuchlanishlardan holi bo'lishga shuningdek, bilan holatini almashtirish ham ko'maklashadi: ayrim oktavalarda u yuqoriroq, boshqalarida pastroq ko'tariladi. Oktava repetitsiyalarida bu usul ayniqsa tez-tez qo'llanadi.

Qo'l toliqishining oldini olishga jarang kuchini oktavaning turli ovozlari, alohida oktavalar va nihoyat, ikki qo'l partiyalari o'rtasida taqsimlash ham yordam beradi.

Internet resurslar:

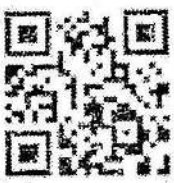

Pyesalar ustida ishlash bo'yicha tavsiyalar

Pyesa ustida ishlashda asar ustida ishlashning umumiy tamoyillariga amal qilinadi. Pyesalar cholg'u musiqasining eng erkin va emotsional-yorqin janri ekani, odatda, xoreografiya ta'lim yo'nalishi talabalar tomonidan alohida qiziqish va eng tuzilmasi bilan o'rganilishiga e'tibor qaratish kerak.

Pyesalar bastakor hislarining erkin emotsional ifodasi, ular ijrochilik vazifalariga ko‘ra polifoniyadan (ko‘p ovozlilik qoidalariga rioya qilish, jarangning hajmliligi va ko‘p rejaligiga erishish), sonatadan (turkumlilik va shakl hosil qilish tamoyillariga rioya qilish), etyudlardan (texnik vazifalarni bajarish farq qiladi.

Biroq, boshqa janrlarning yuqoriga sanab o‘tilgan barcha xususiyatlari pyesalarda fragmentlar, element, qisman ko‘rinishda yoki asosiy faktura tamoyili sifatida bastakorning g‘oyasi va musiqiy fikrlashi usuliga bog‘liq ravishda uchrashi mumkin. Shu sababli pyesa ustida ishlash fortepiano bayoni usuli sifatidagi faktura tipini aniqlash asosiga qurilishi va shundan kelib chiqqan holda bu asarning texnik va ijrochilik vazifalarini hal qilish yo‘llarini topish kerak.

Xoreografiya ta’lim yo‘nalishi talaba ishining asosiy tamoyili asarni diqqat bilan ijro qilish, o‘z ijrosiga e’tibor bilan quloq solish va takroriy ijrolar yo‘li bilan barcha kamchiliklarni tugatishdan iborat.

Shu maqsadda boshqa ijrochilik vazifalarini hal qilishdagi kabi ko‘pincha to‘qimaning alohida elementlari va qurilmalarni bo‘laklash, ular ustida alohida ishlash va keyin asta-sekinlik bilan ulardan bir butunni jamlashga to‘g‘ri keladi. Ishda qat’iyat va maqsad sari intilish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Qaysidir passajni uddalay olmaganda, uni qayta-qayta takrorlash, muvaffaqiyatsizlik sababini o‘ylab ko‘rish, qo‘yilgan maqsadga erishish va qiyinchilikni bartaraf etishning eng qisqa yo‘lini topishga intilish lozim. Talabalarning ko‘pchiligini mustaqil uy ishlarida tez-tez kuzatiladigan o‘ylamasdan, besamar yoki ko‘r-ko‘rona yod olishga, pyesani ko‘p marta boshidan oxiriga qadar chalishga qarshi o‘laroq bu kabi yondashuvning zarurligini anglab yetishi va tushunishi kerak.

Faktura qiyinchiliklari ustida ishlaganda ijroning harakat tomoniga, “chalish apparati” ustida ishlashga e’tibor qaratish lozim.

Talabaning “chalish apparati” ustida ishlashning vazifasi – uni nozik, itoatli qilishga intilish, uning barcha bo‘g‘inlarini to‘liq muvofiqlashuviga erishish va inson tanasida mavjud kuch manbalaridan maksimal samarali foydalanish – pedagogning doimiy diqqat markazida bo‘lmog‘i zarur.

Tovushni "yetarlicha olmaslik" va umumiy chalish bo'shligiga olib keladigan passivlik fortepiano chalishga zarur ko'rsatadi. Passivlik bilan kurash ichki va tashqi jamlanganlik, jumladan, harakat sohasida – tobora tejamkor, uyushgan harakatlarni topishda o'z ifodasini topmog'i lozim.

Harakatlarning uyushganligi har xil ortiqcha kuchlanish (zo'riqish)lardan holi bo'lish bilan muvofiqlashgan holda bo'lishi talab etiladi.

Bu kabi "yorqinlik" mushaklar kuchlanishib o'lmasligi emas, balki ortiqcha, harakat uchun halal bo'lgan kuchlanishlarning yo'qligini anglatadi.

Pyesa ustida ishlashning asosiy bosqichlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

I – muallif tomonidan berilgan matninni berishda aniqlikga rioya qilgan holda asarni savodli tahlil qilish;

II – asarning mualliflik g'oyasi va obrazini aniqlash;

III – kerakli musiqiy ifodalilik vositalarini tanlash;

IV – ichki eshitish musiqiy tasavvurlarini shakllantirish;

V –cholg'uda ichki eshitish tasavvurlarini berish ustida ishlash usullarini va mashqlarni tanlash;

Internet resurslar:

VI – yaxlit shaklga erishish ustida ishlash;

VII – yod olish, pedallashtirish, ijroning bexatoligiga erishish.

O'quv qo'llanmada taqdim etilgan repertuar va metodik tavsiyalardan fortepiano va qo'shimcha cholg'u sinfida pedagogik maqsadga muvofiq foydalanish talabalarning ijrochilik va pedagogik tayyorgarligini kompleks tarzda takomillashtirishga ko'maklashadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat qozinishining muhim omilidir.

II BOB. AMALIY MASHG'ULOTLARDA FORTEPIANO UCHUN NOTA ASARLARIDAN NAMUNALAR

POLIFONIK ASARLAR

Sarabanda

A. Korelli

Lento ra non troppo

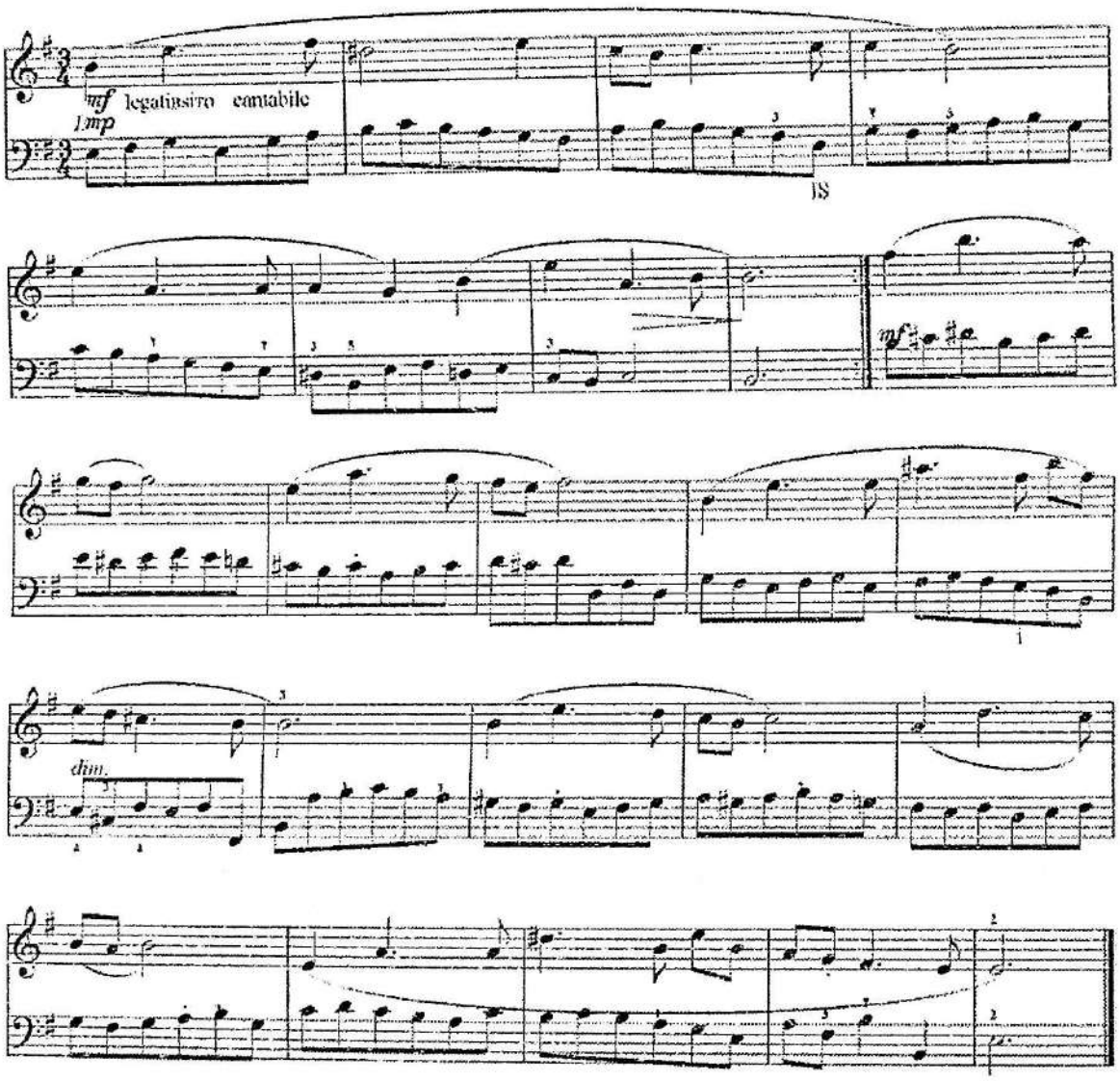

BURRE

X. Graupne

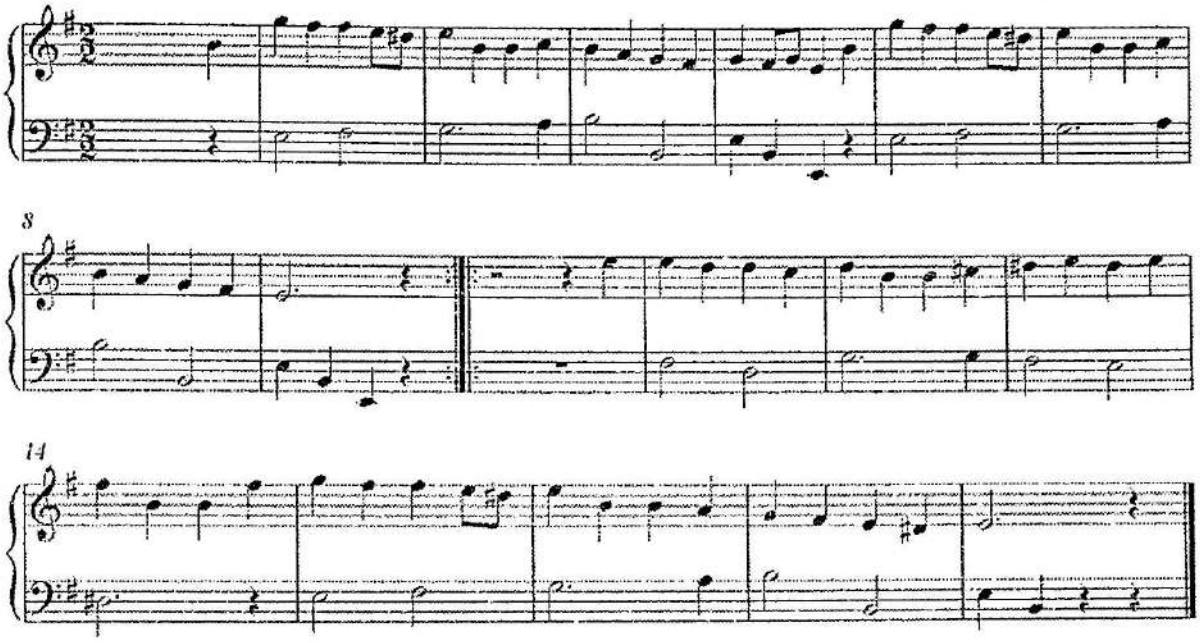

Pyesa

J.Arman

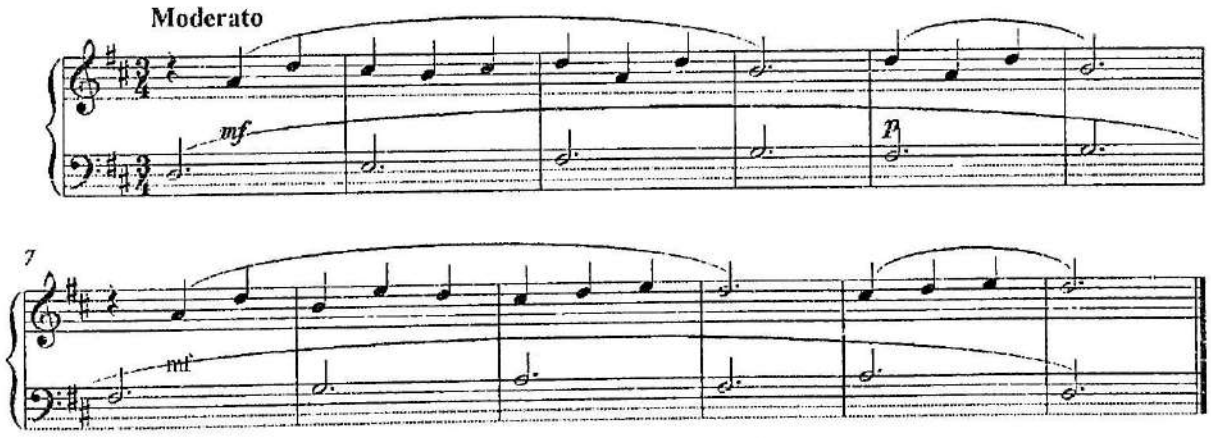

Menuet

Sperontes

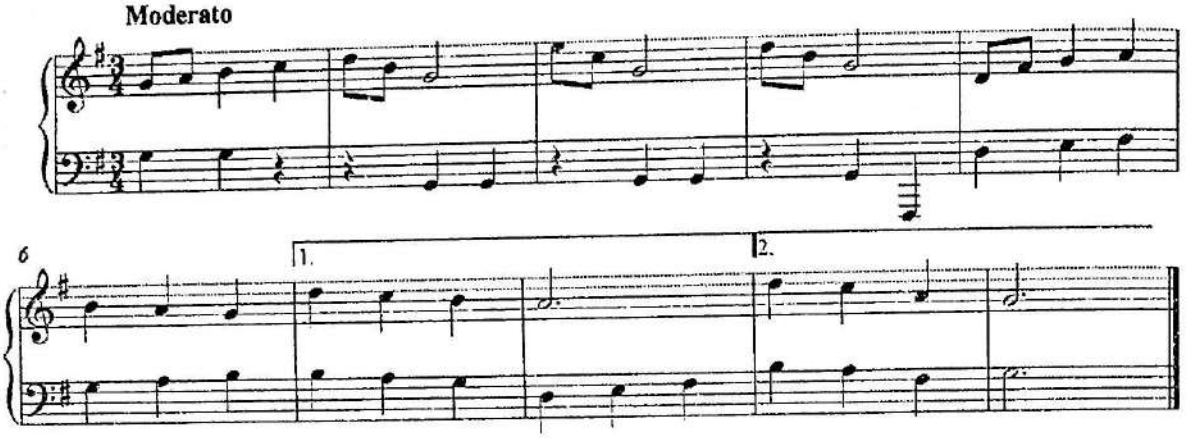

Menuet

Оживленно {A»

V.A.Motsart

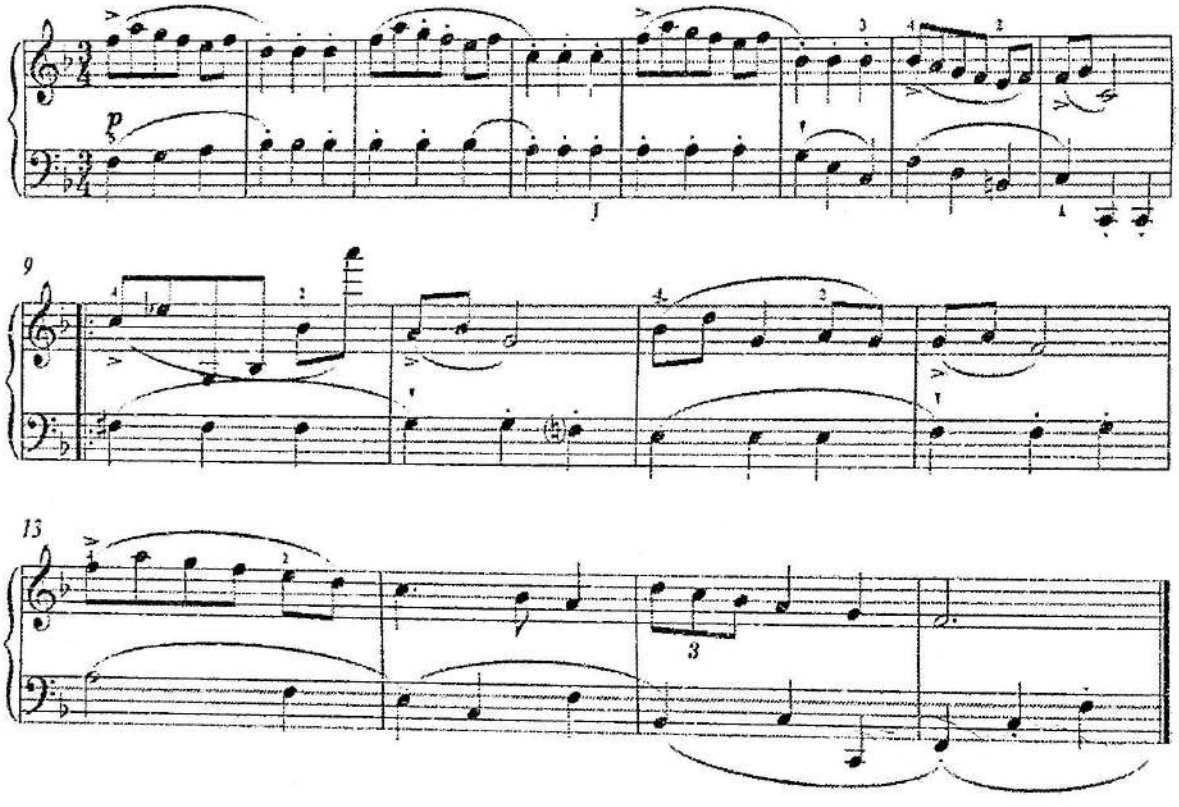

Menuet

I.Gaydn

Allegretto

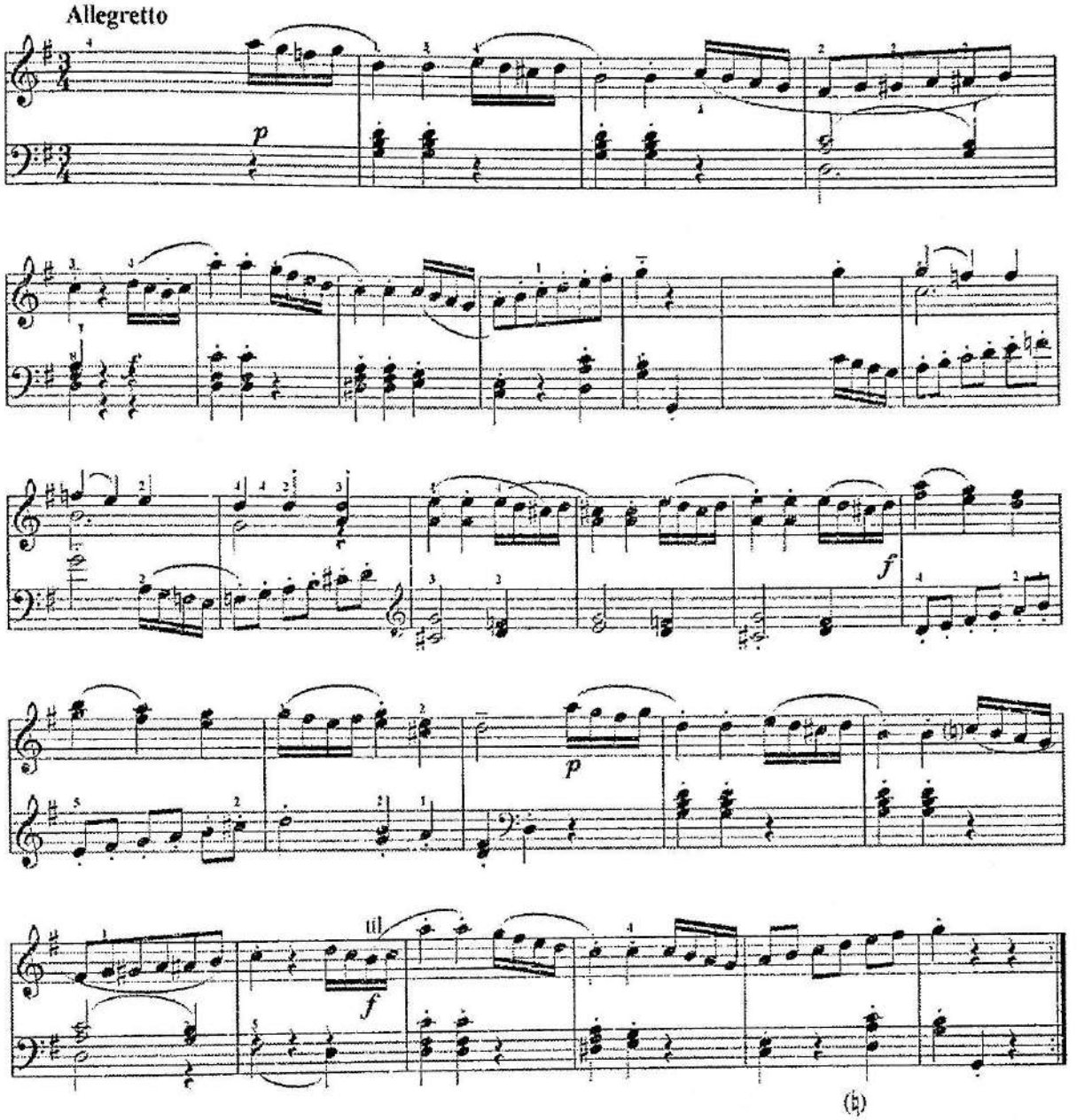

Pesnya

E.Gnesina

Moderato

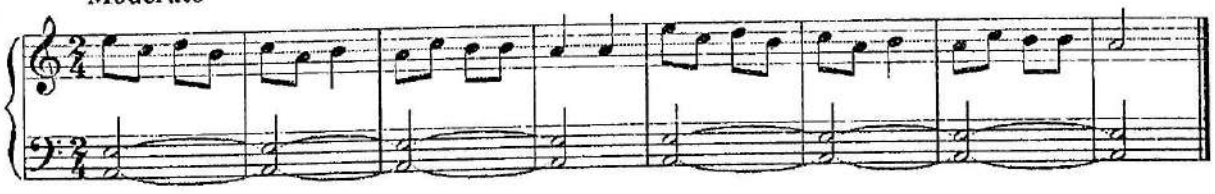

Menuet

D.Tsipo

Allegretto

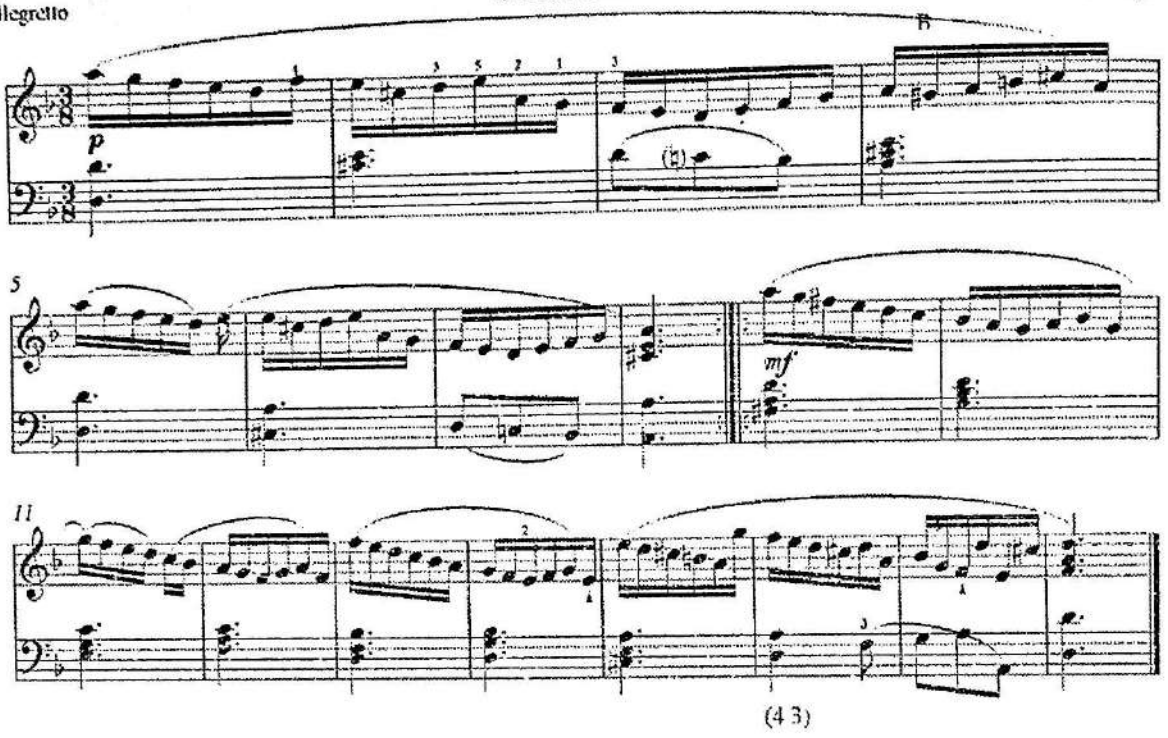

(4 3)

Menuet

J.A.K.Seyshas

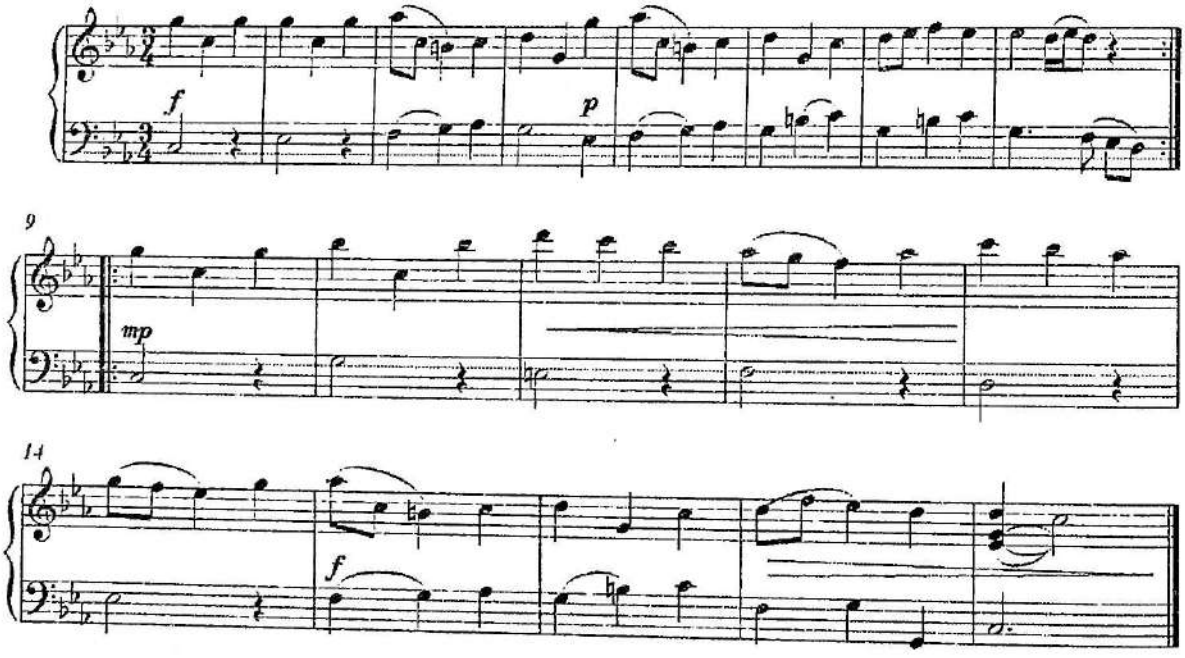

MENUET

Shoshilmay

Pak En-din

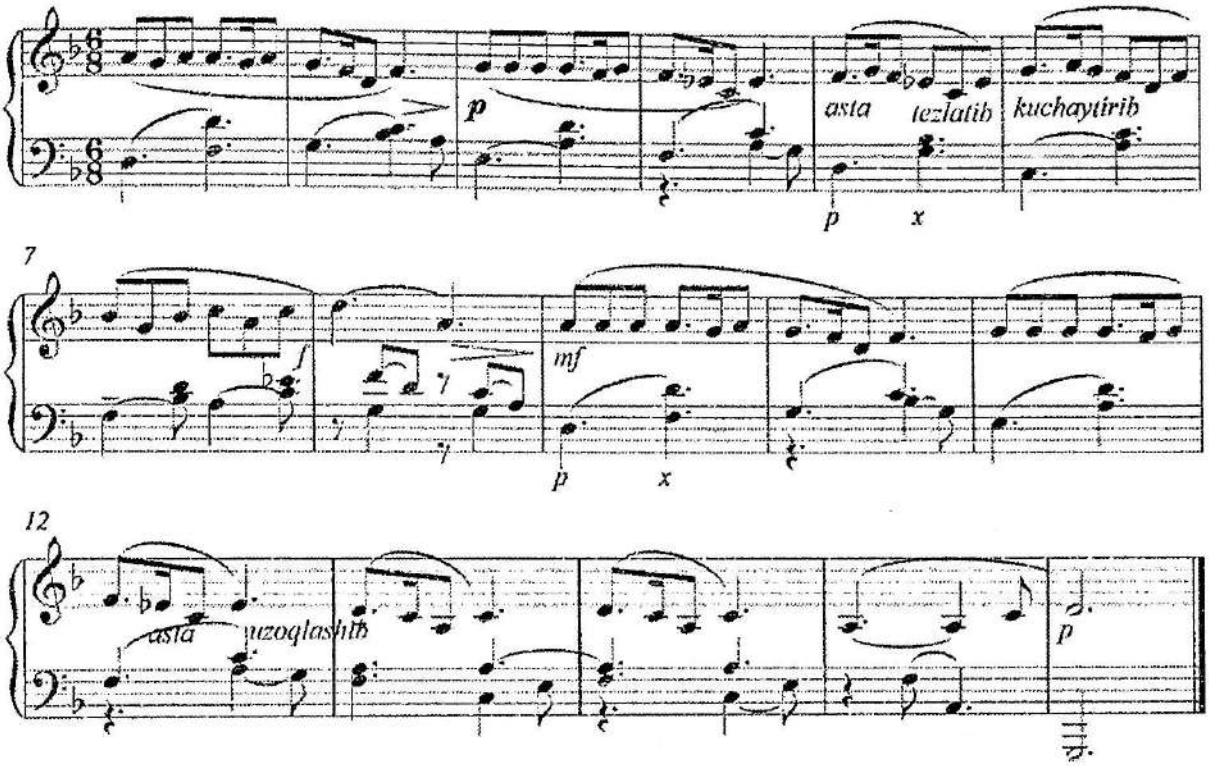

Kanon

A.Karamanov

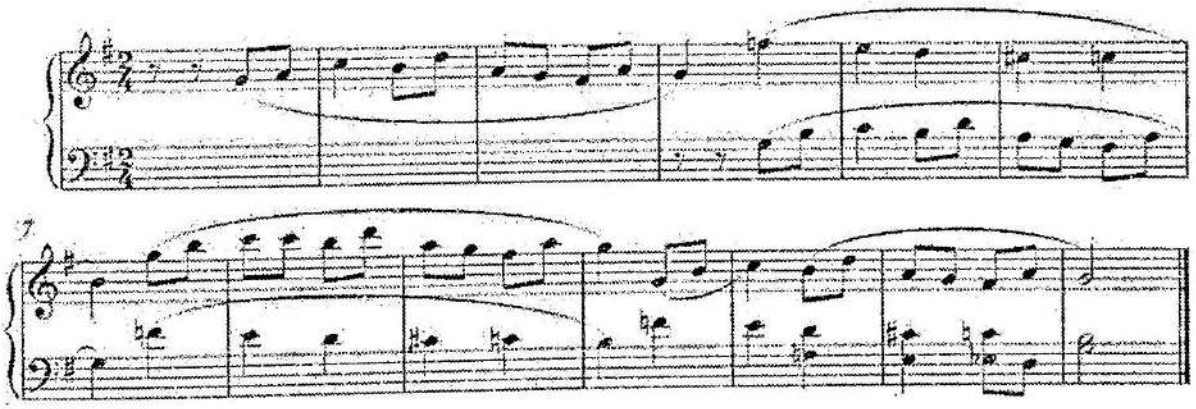

Menuet

Y.Gaydn

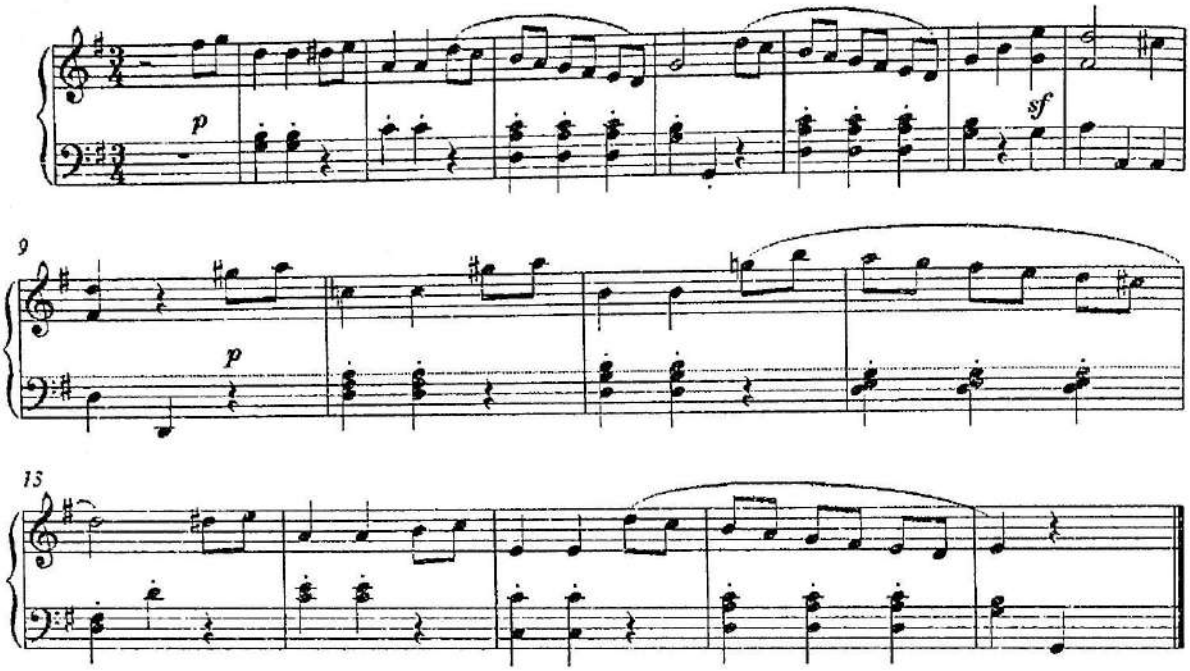

Adajio

E.Chovek

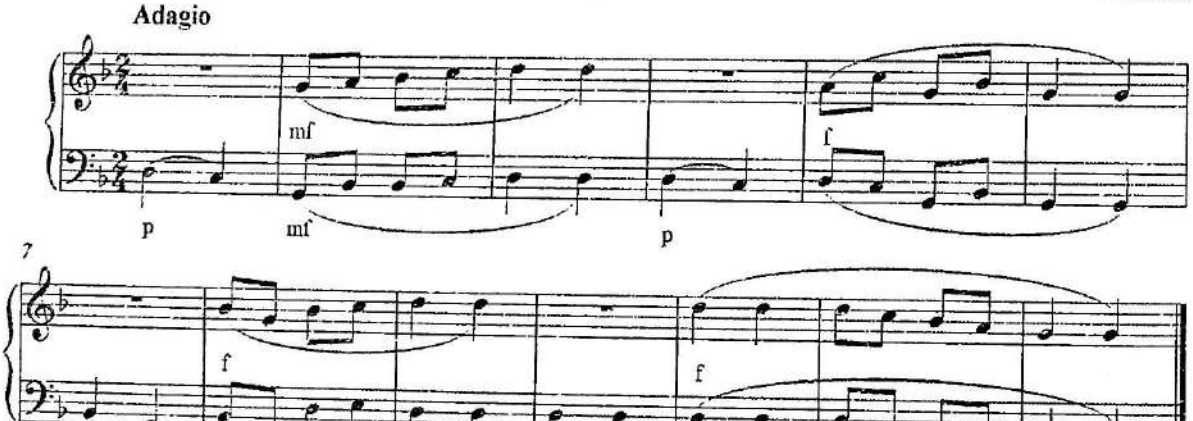

Malenkaya prelyudiya

I.S.Bax

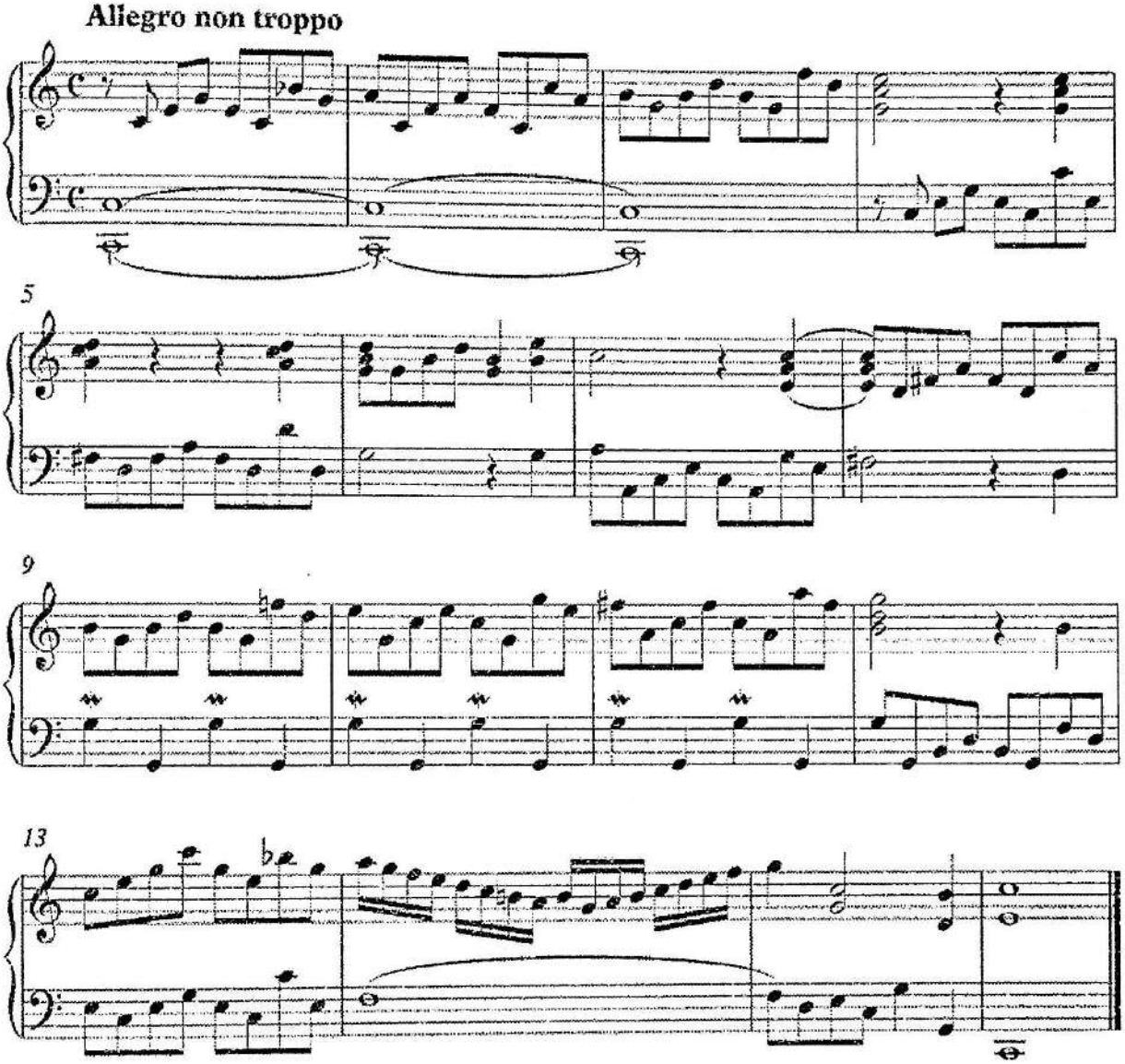

Sarabanda

I.Pahelybely

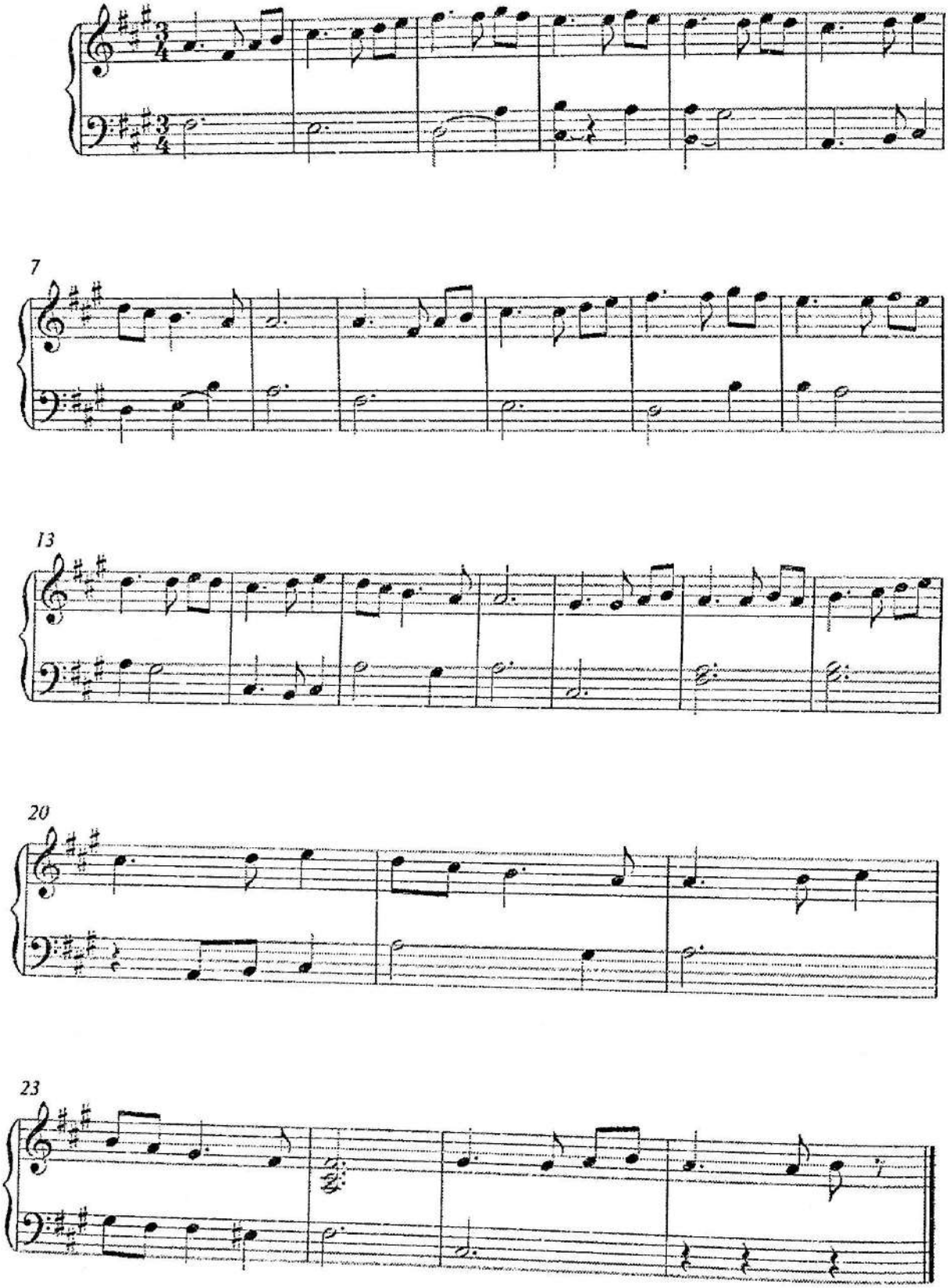

Invensiya

4.

(BWV-775)

I.S.BAX

Allegretto grazioso

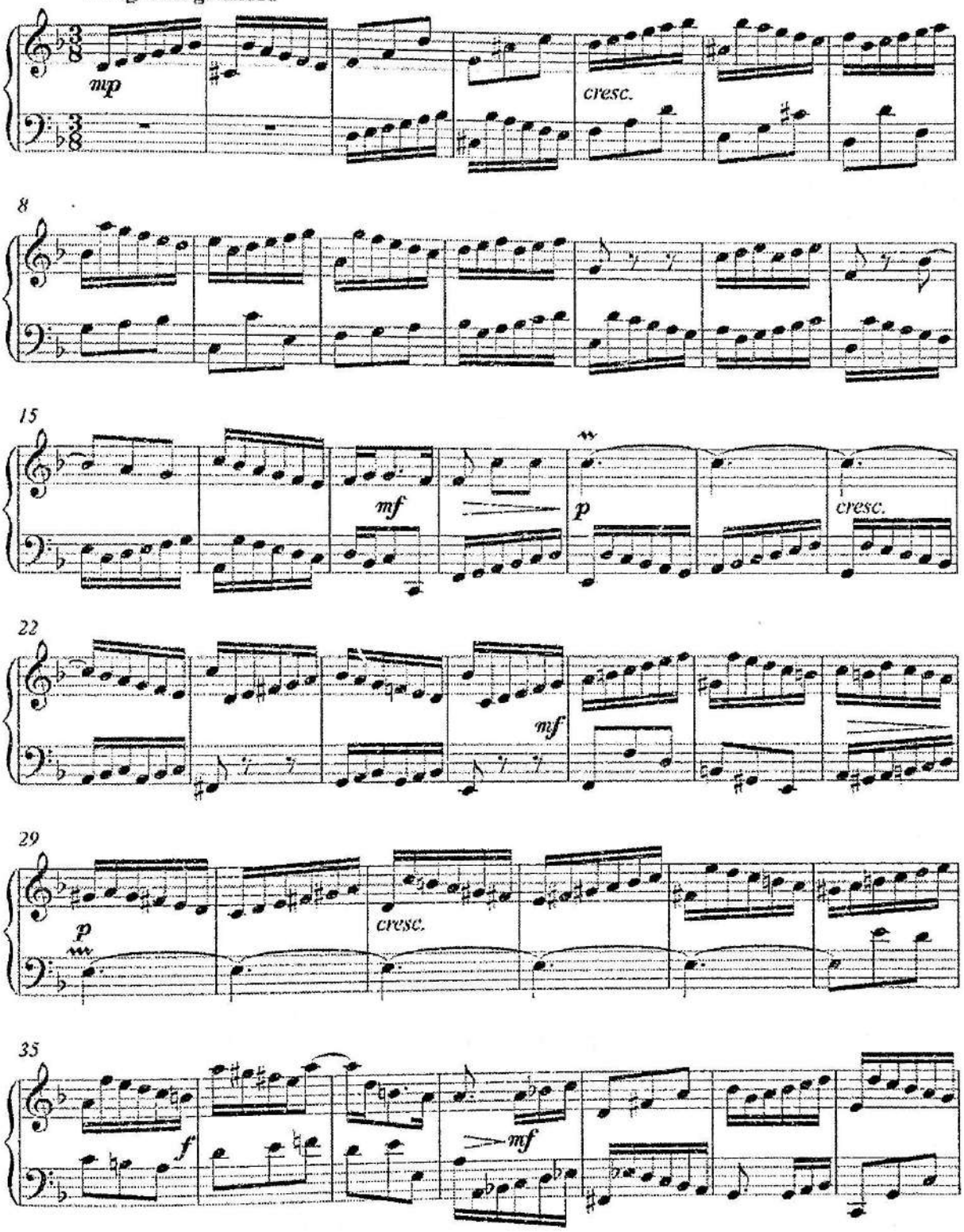

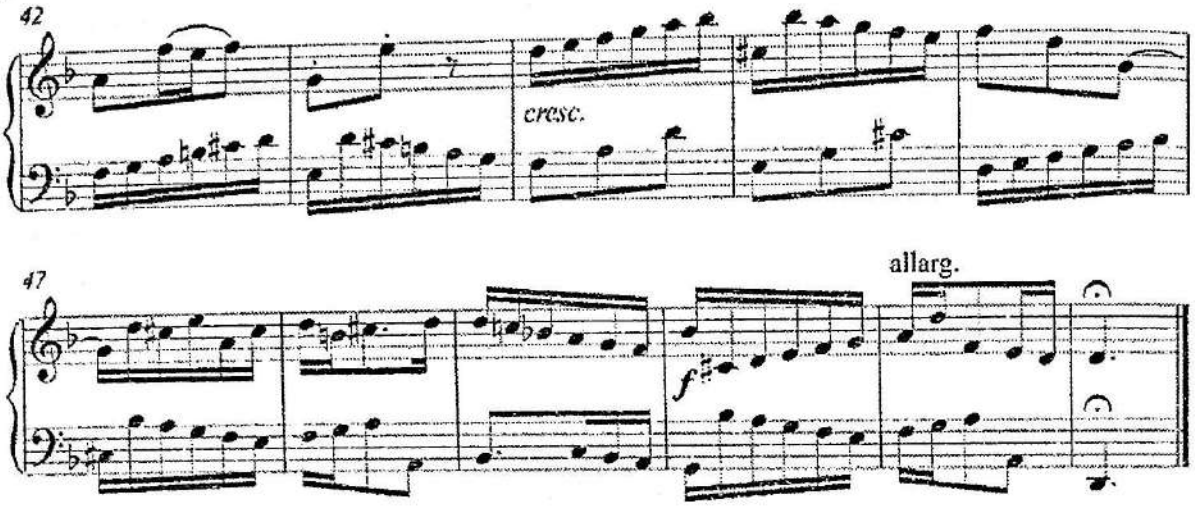

Menuet (Rondo shaklida)

J.Ramo

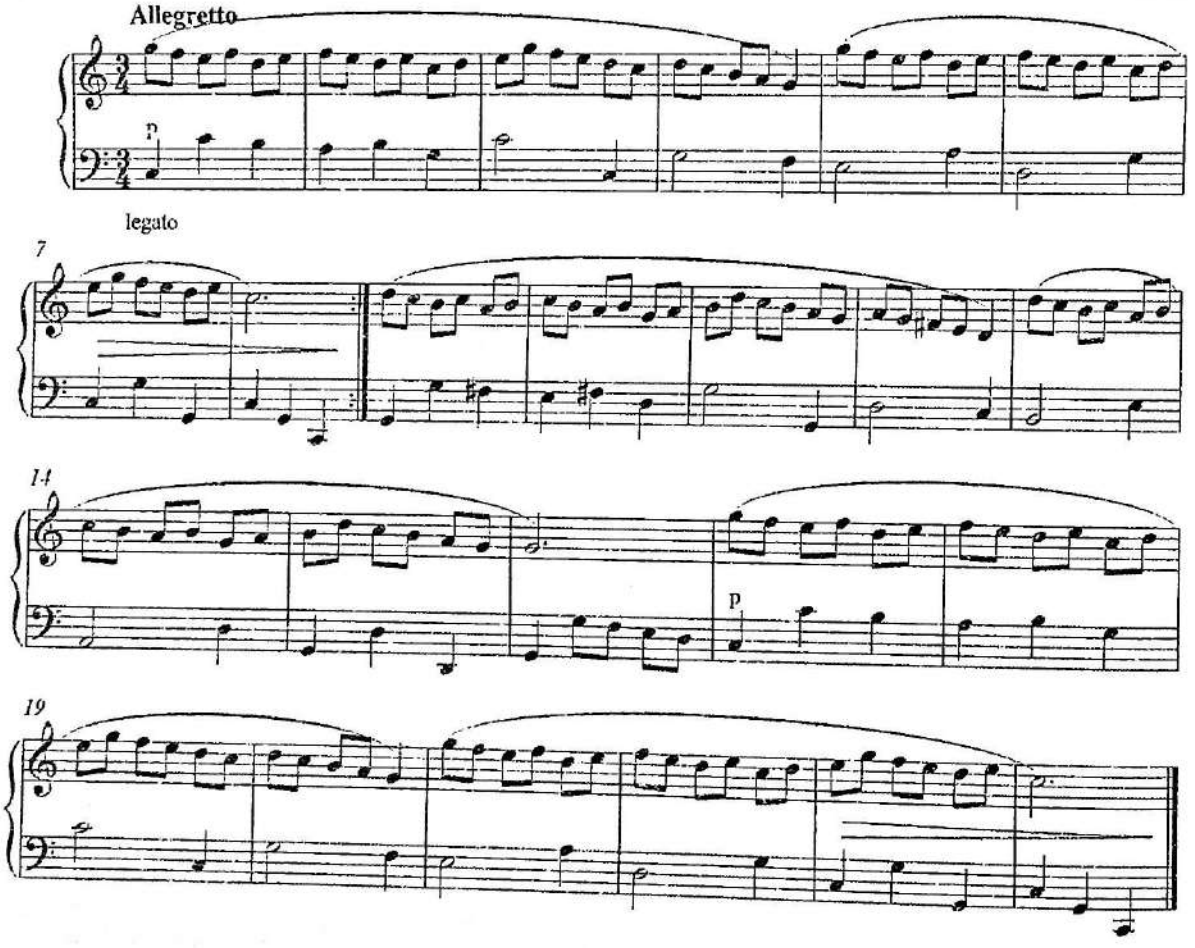

Invensiya

1.

(BWV-772)

I.S.BAX
(1685-1756)

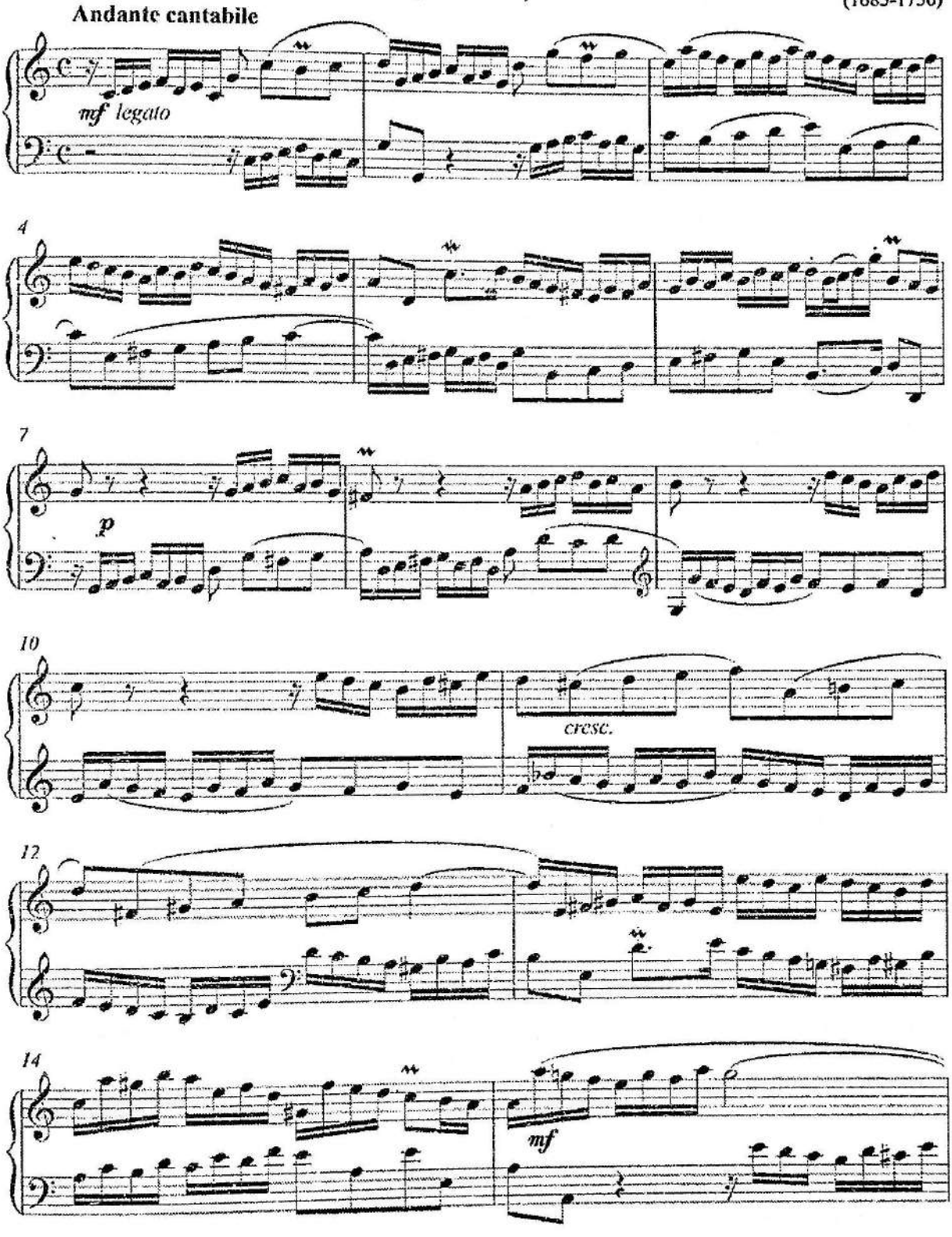

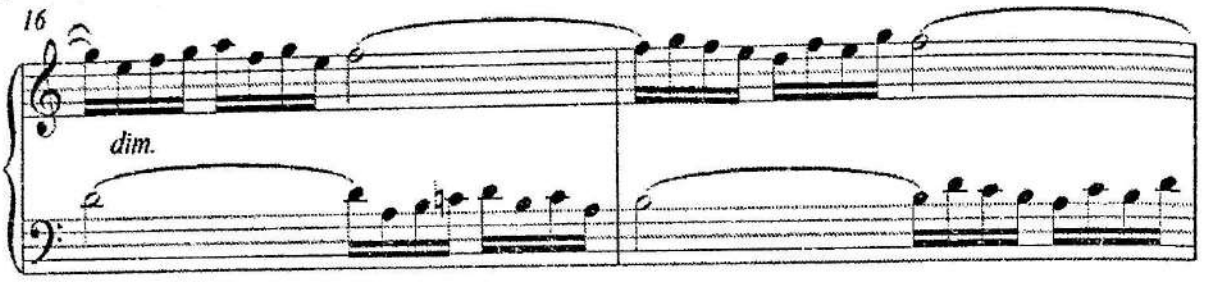

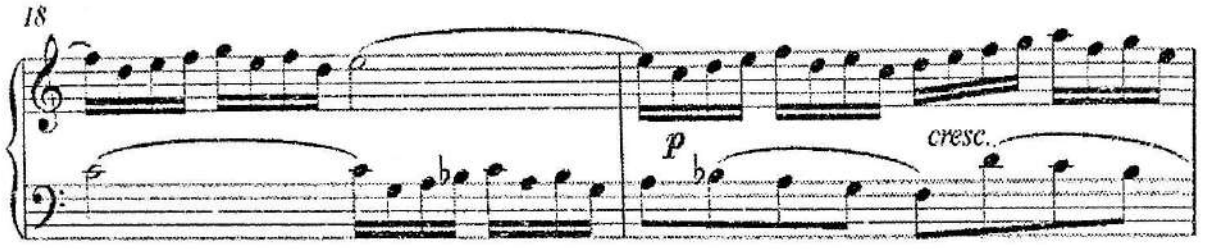

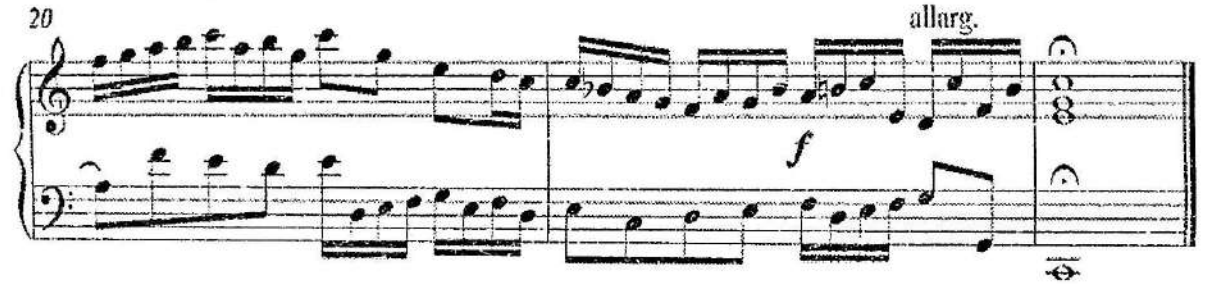

Andante

Y.Gaydn

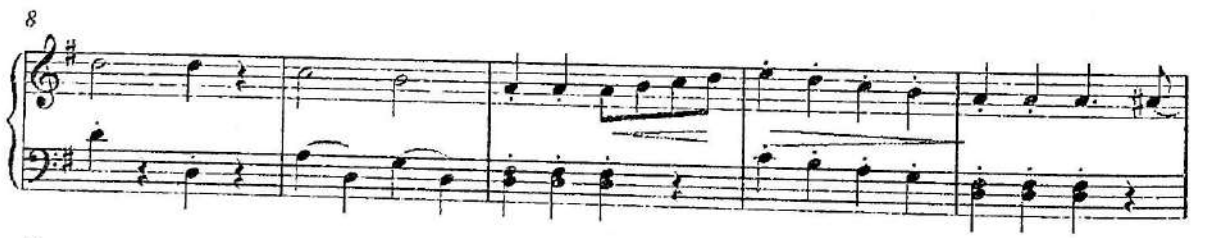

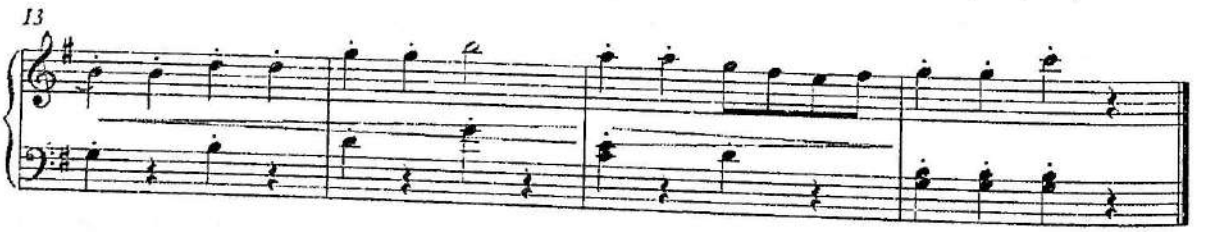

Malenkaya prelyudiya

I.S.Bax

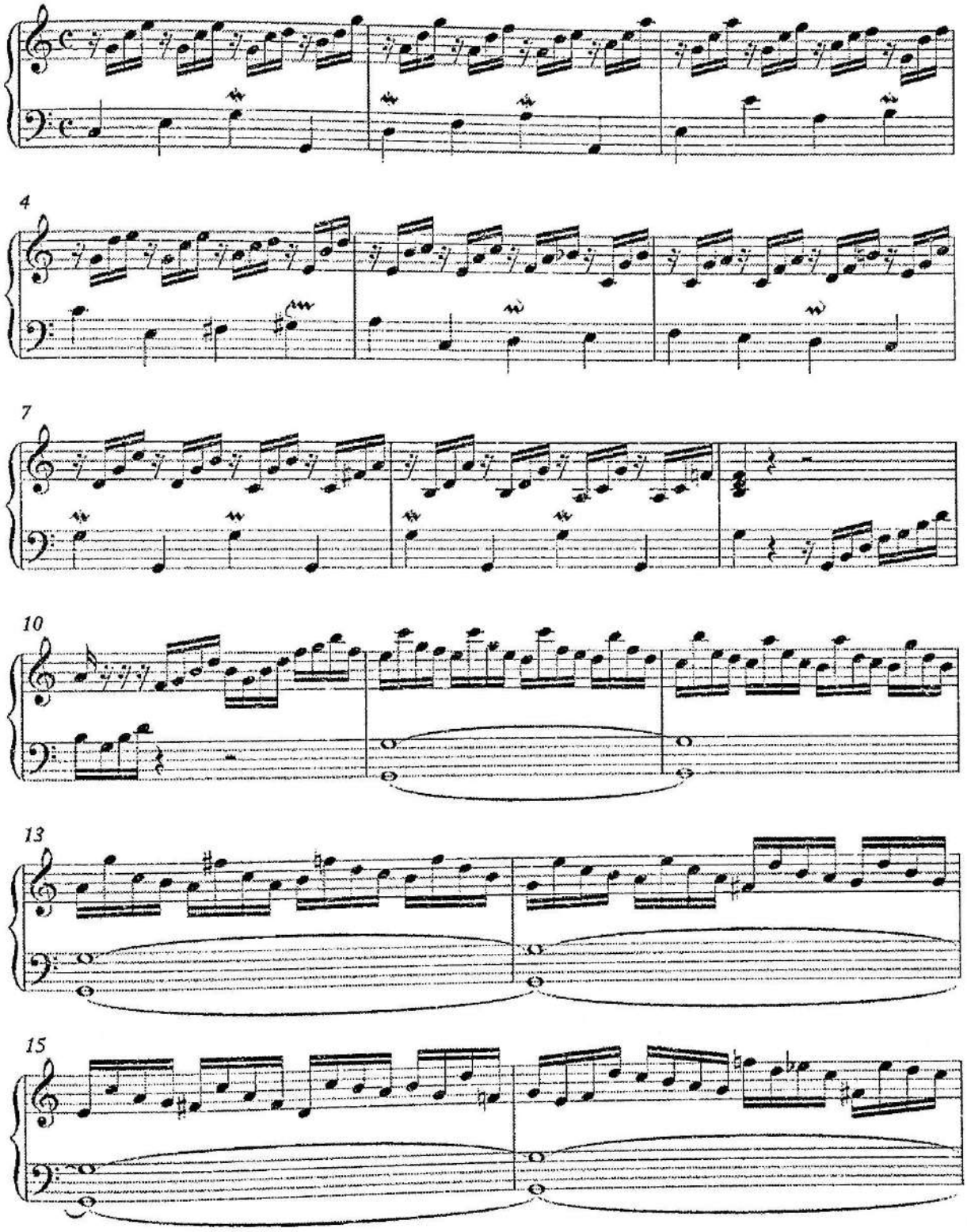

2

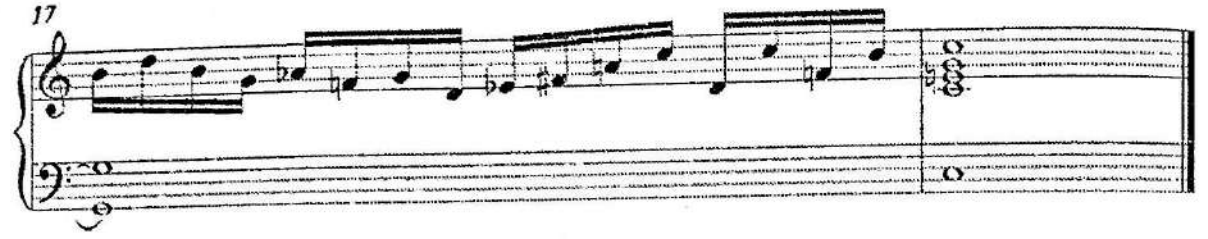

Menuet

I.Kriger

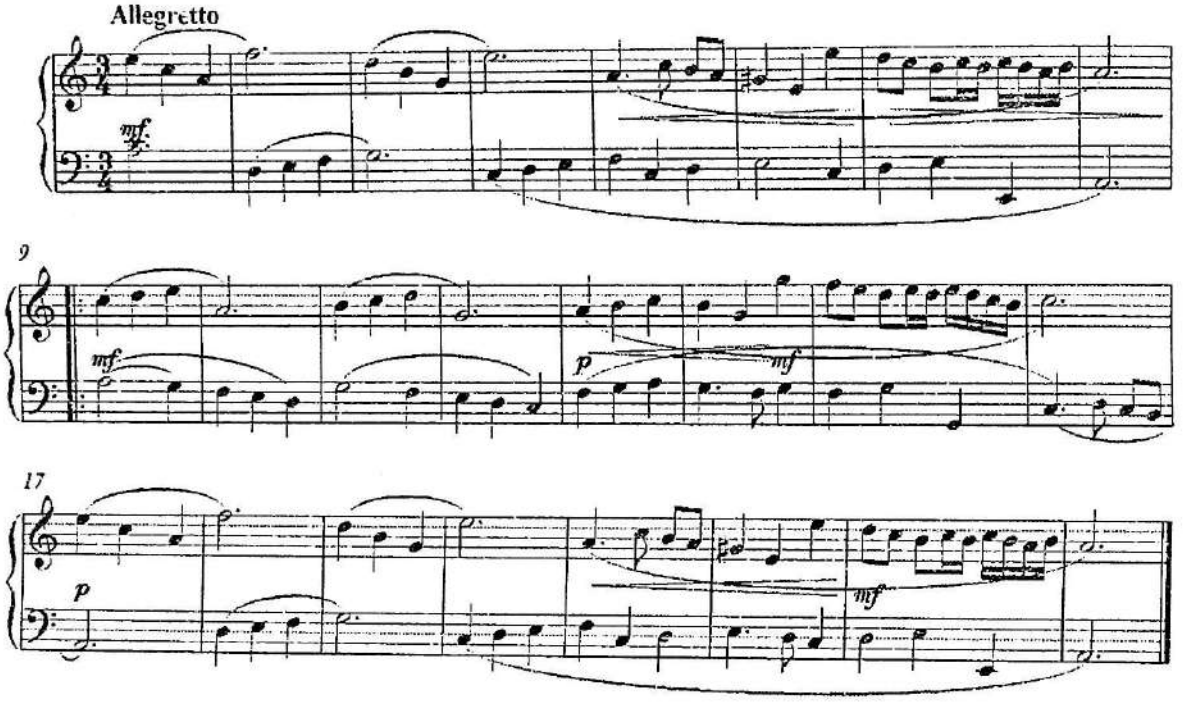

Polifonik pyesa

J.Vekerlen

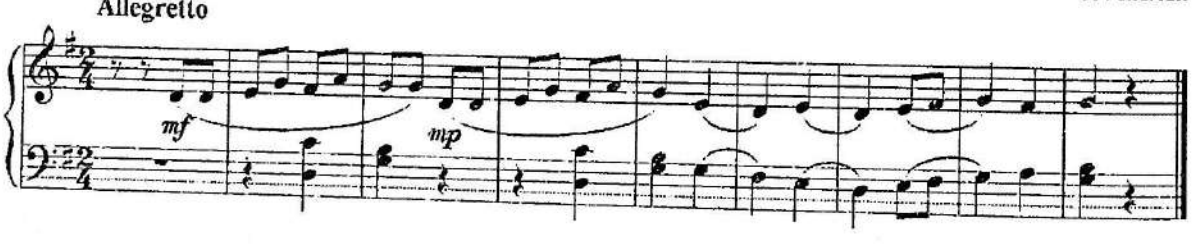

Malenkaya prelyudiya

I.S.Bax

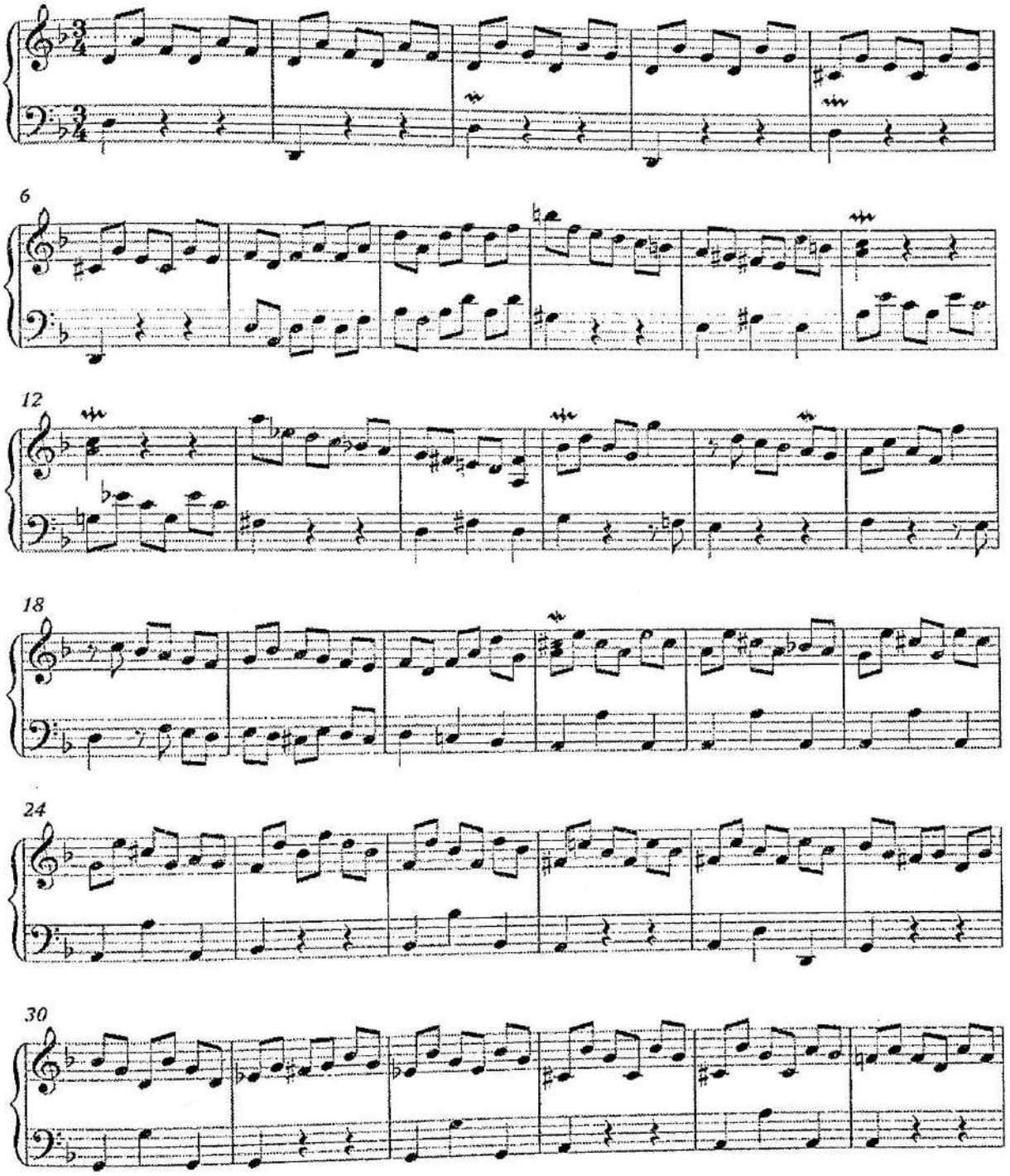

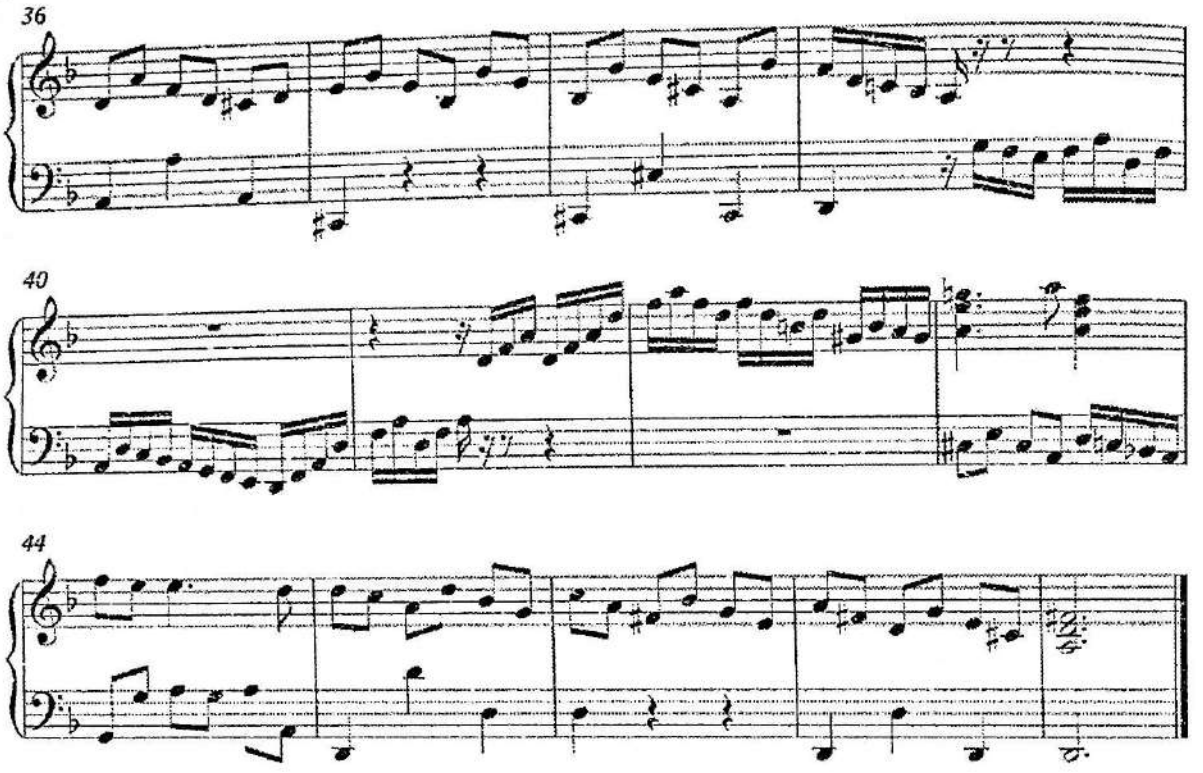

Menuet

V.A.Motsart

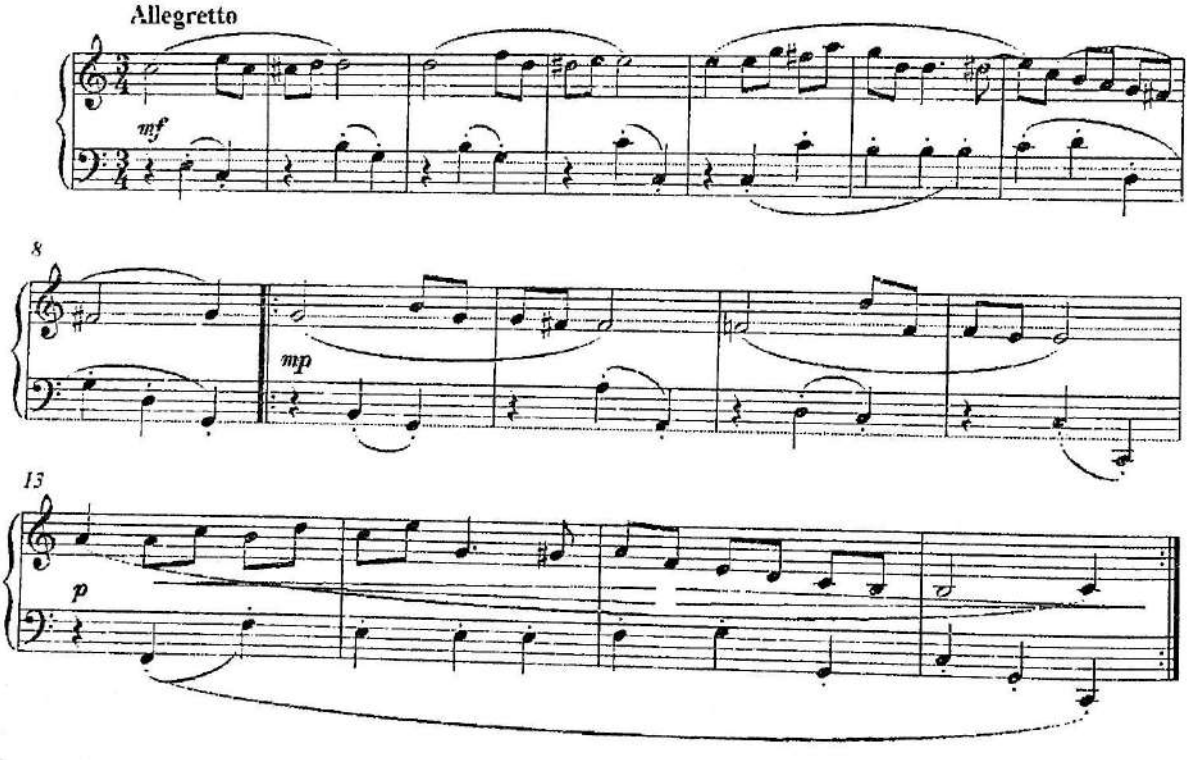

YIRIK SHAKL

Variatsii

Allegretto

I.Prach

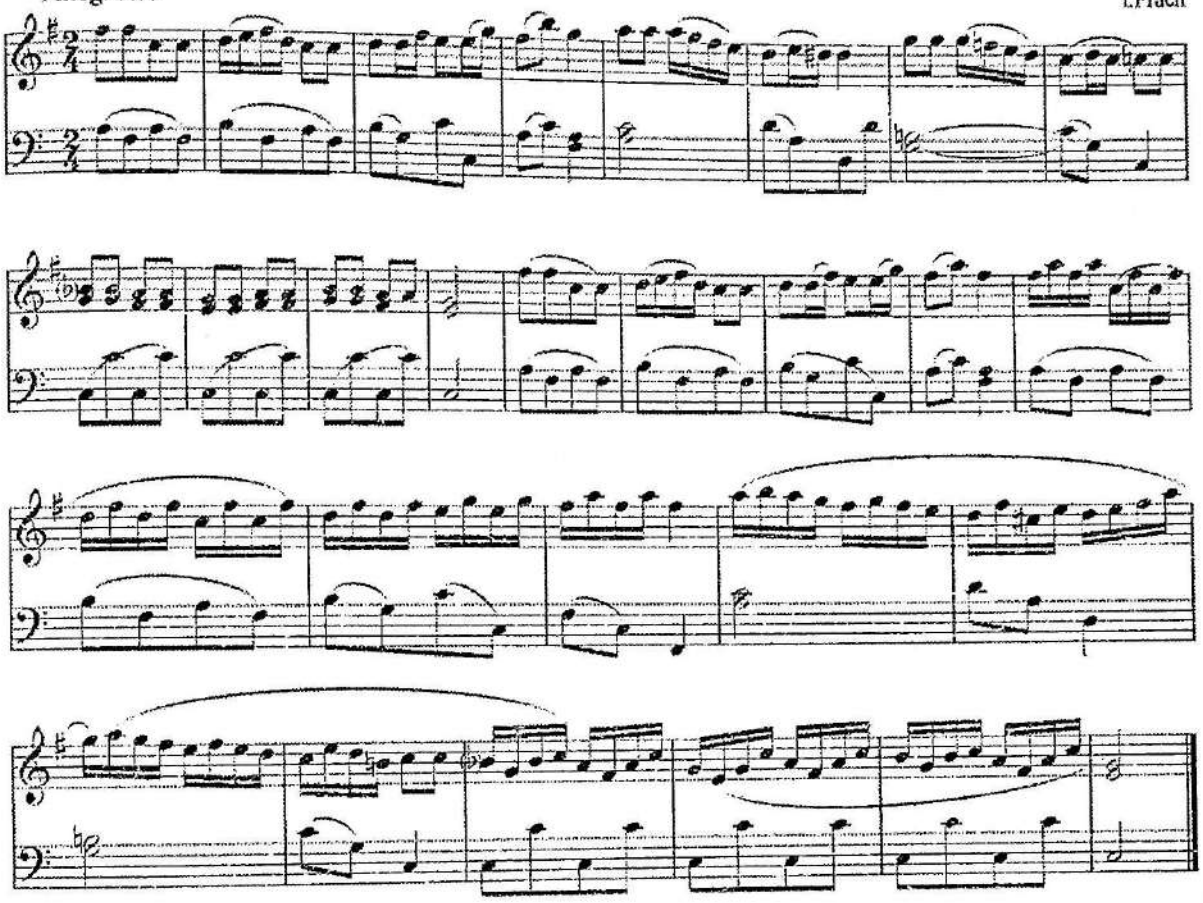

Variasiyi

I.Berkovich

Moderato

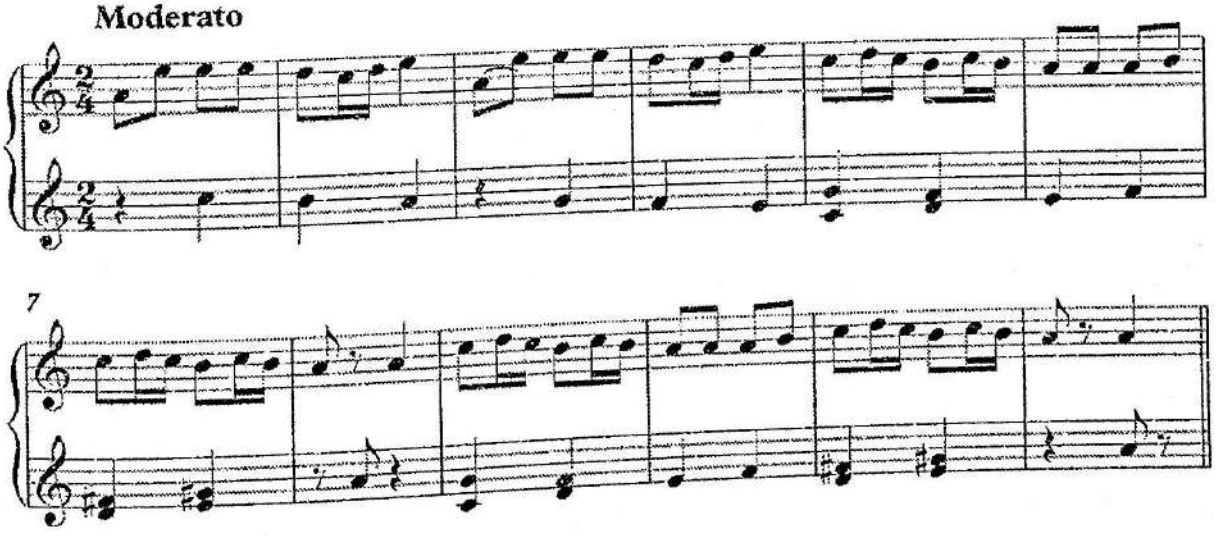

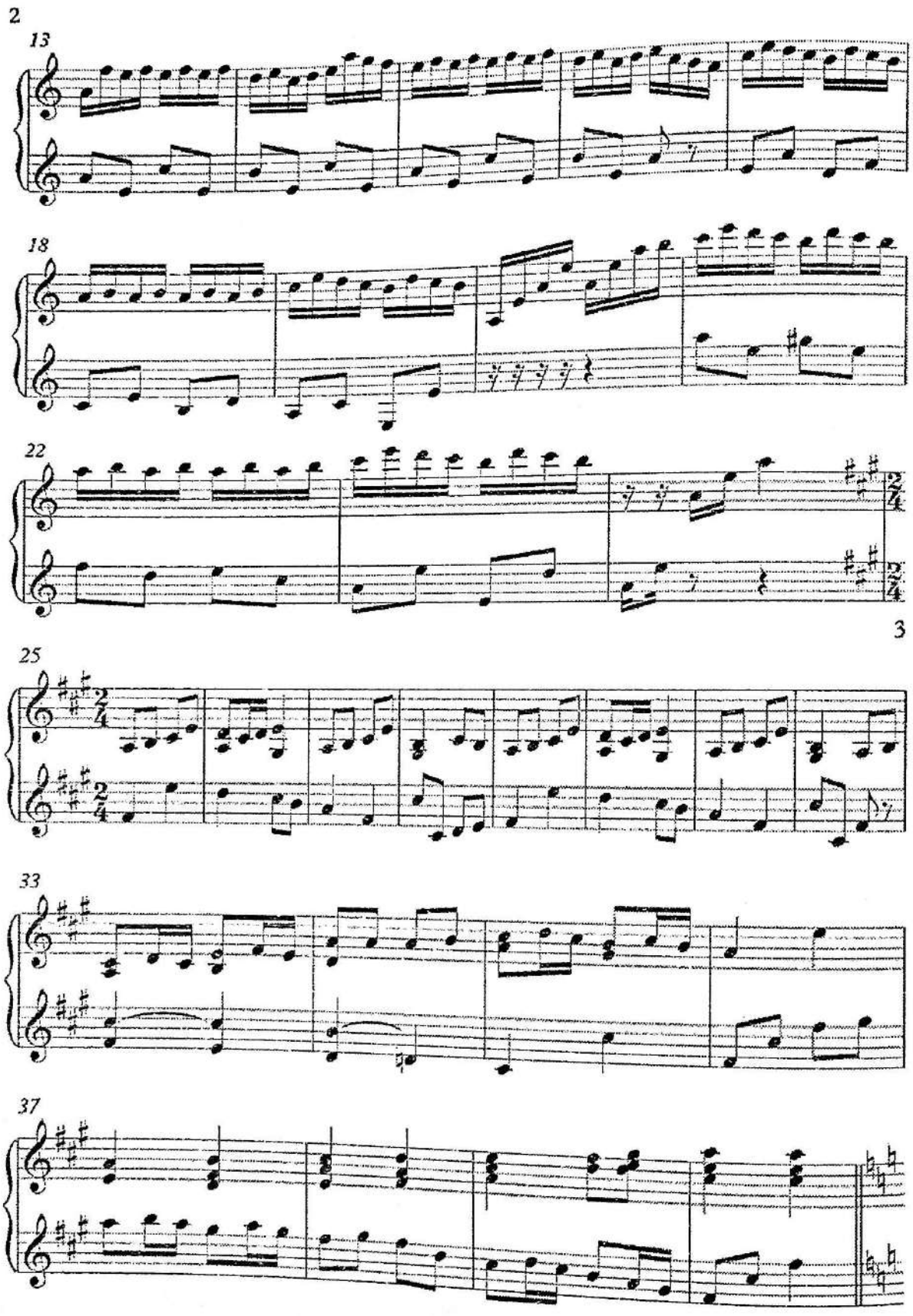
2
13
18
22
3
25
33
37

41

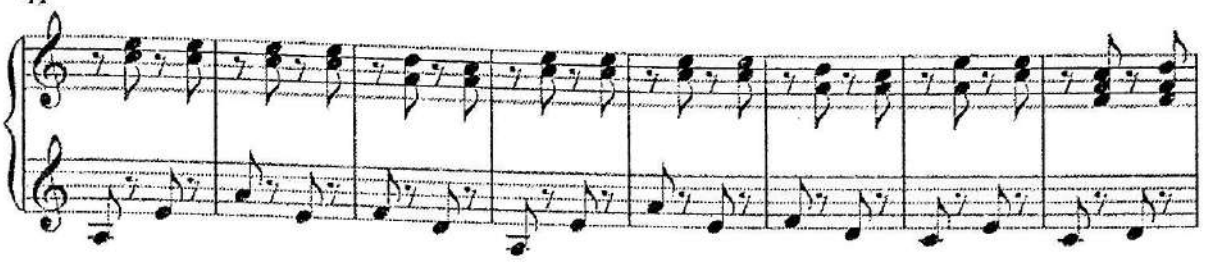

49

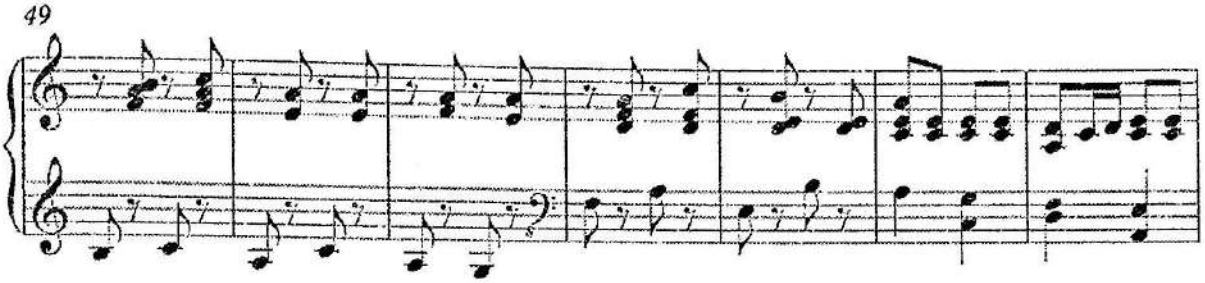

56

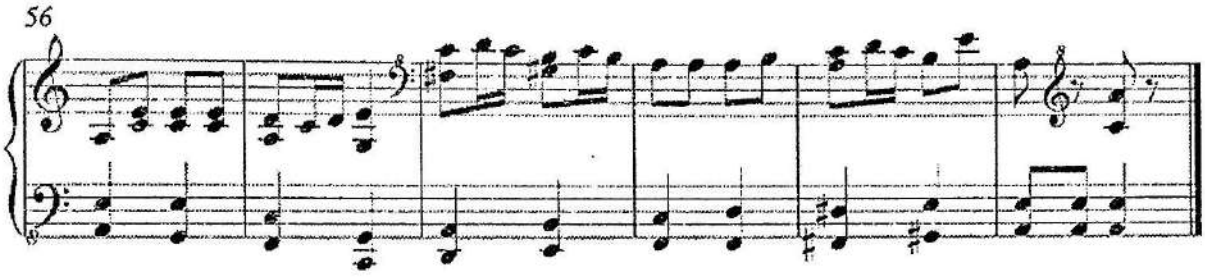

Variatsii

Yu. Vesnyak

Andante

Var.1

12

Var.2

18

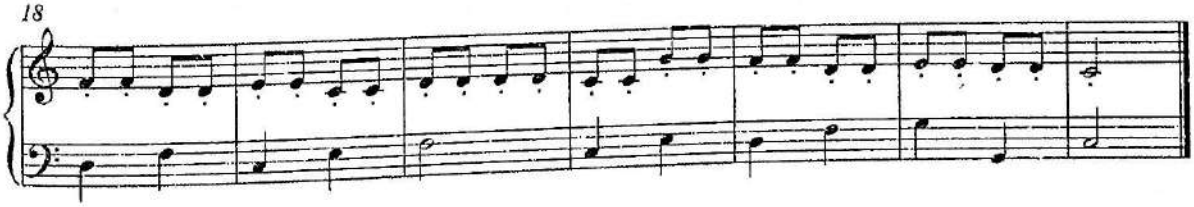

Sonatina

L.Bethoven

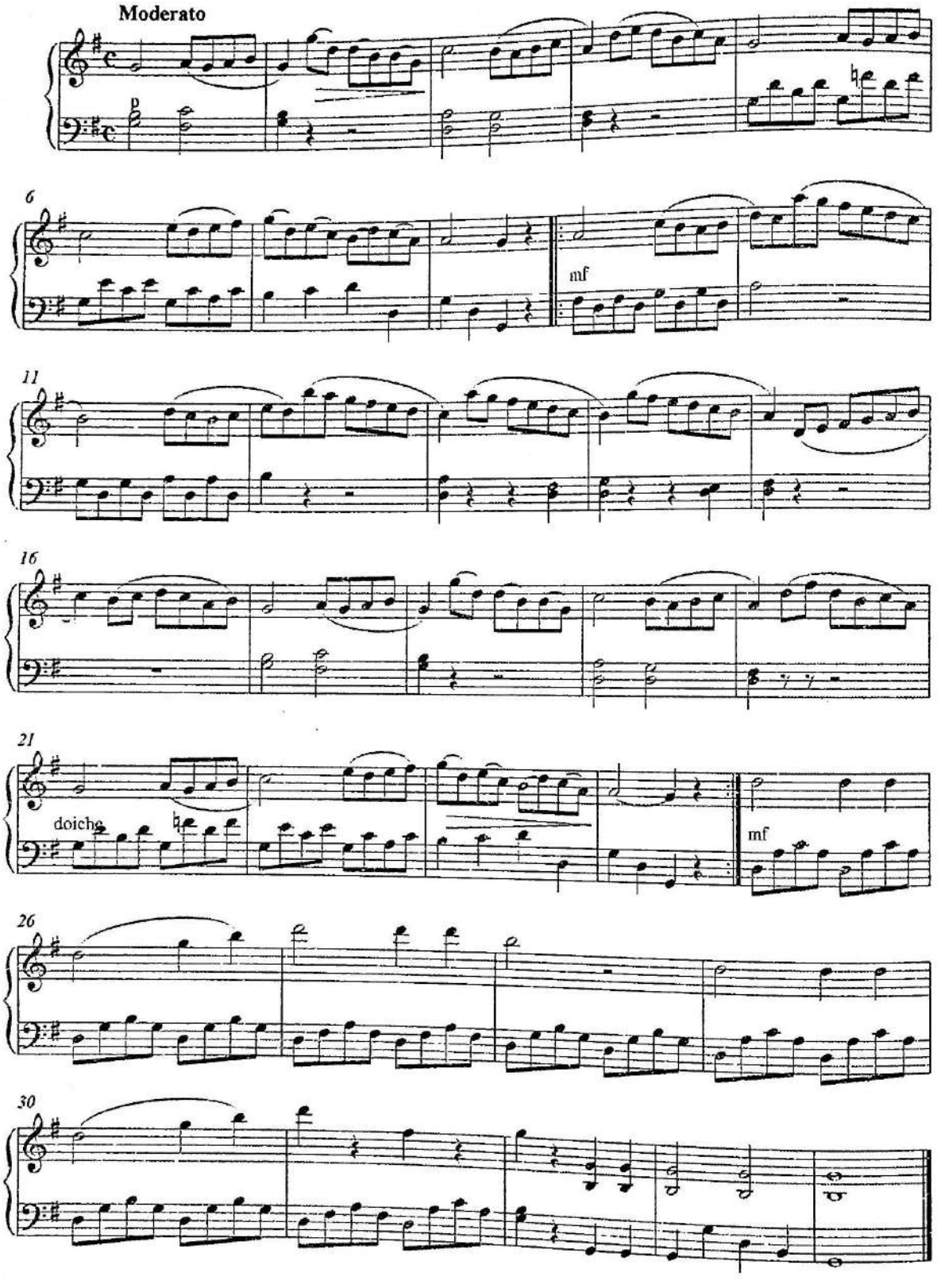

Variatsii

T.Zebryak

Moderato

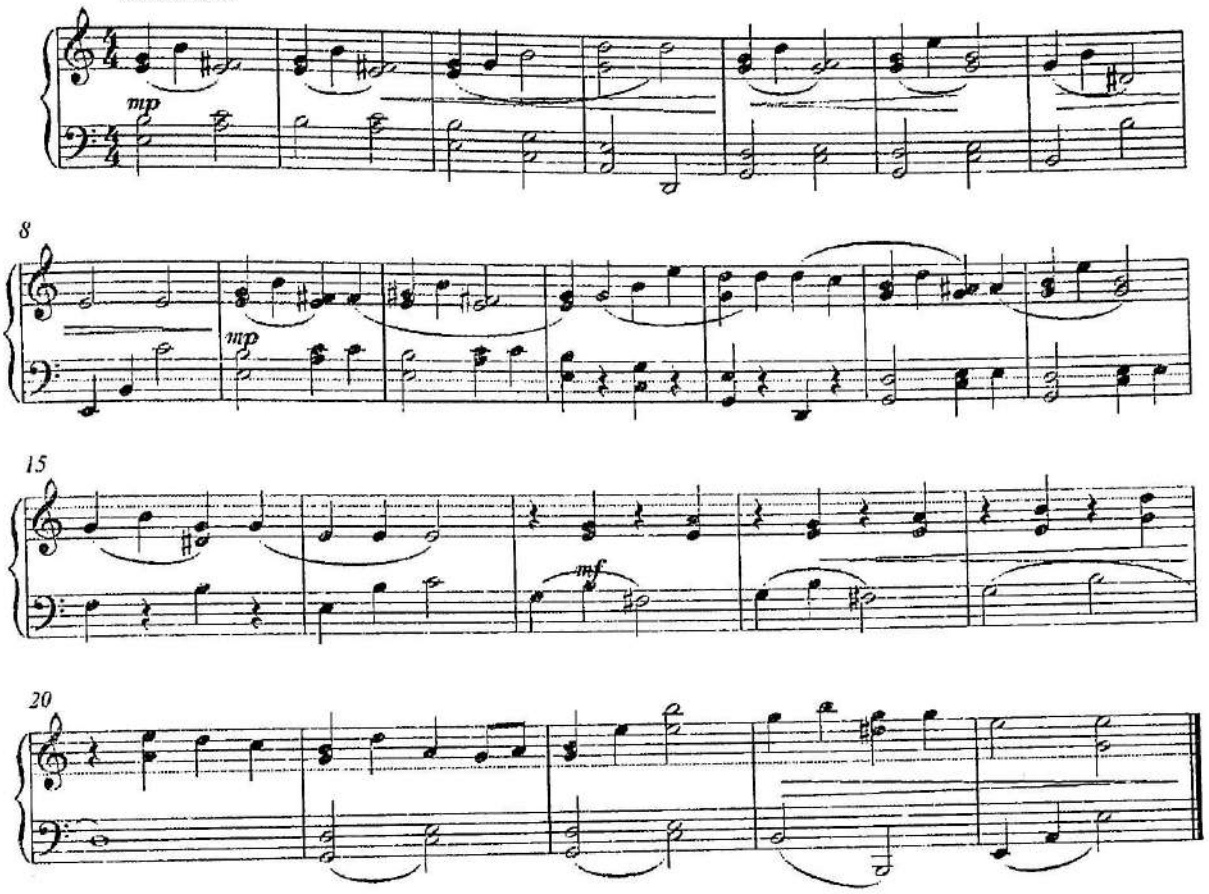

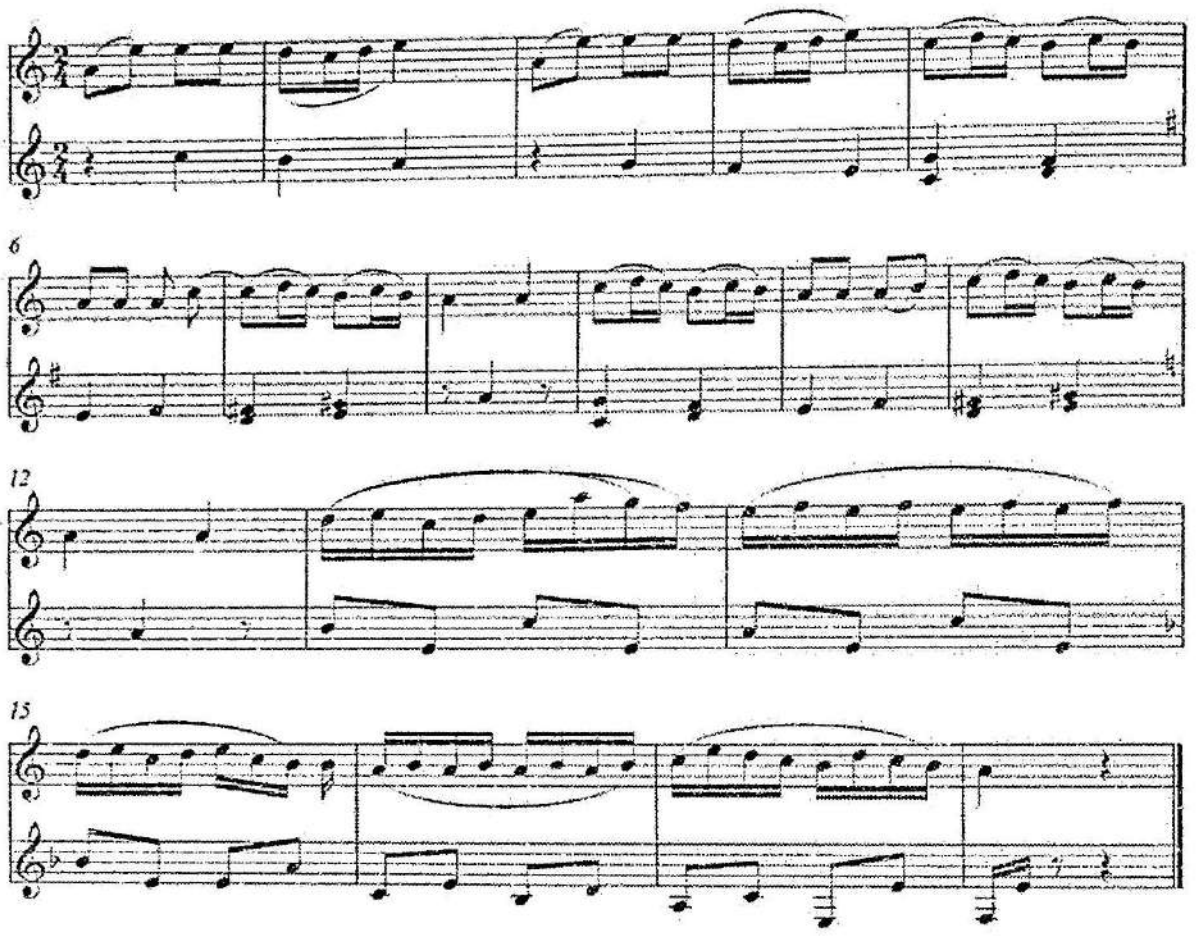
6
12
15

Variatsiyi

V.A.Motsart

Allegretto

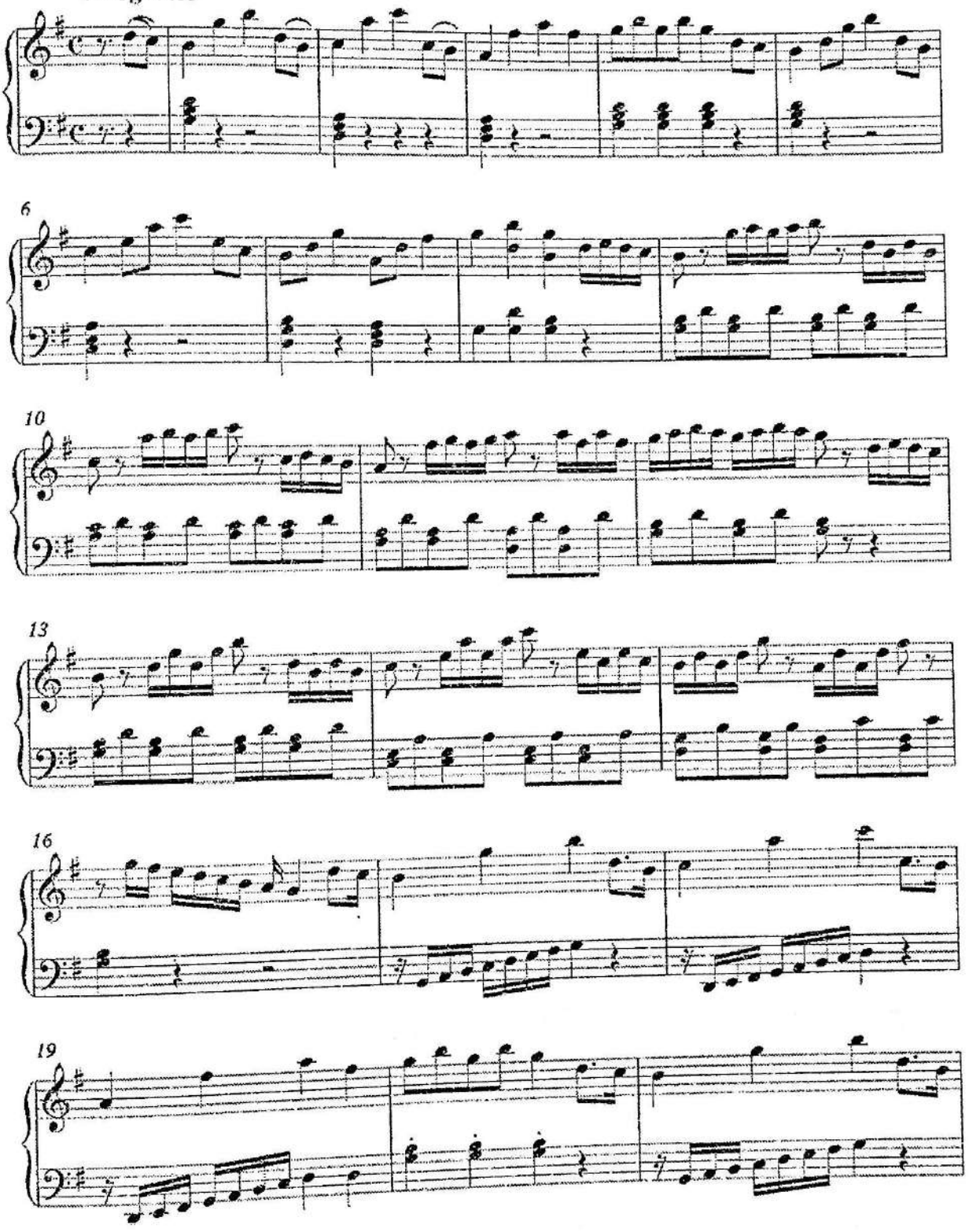

2

22

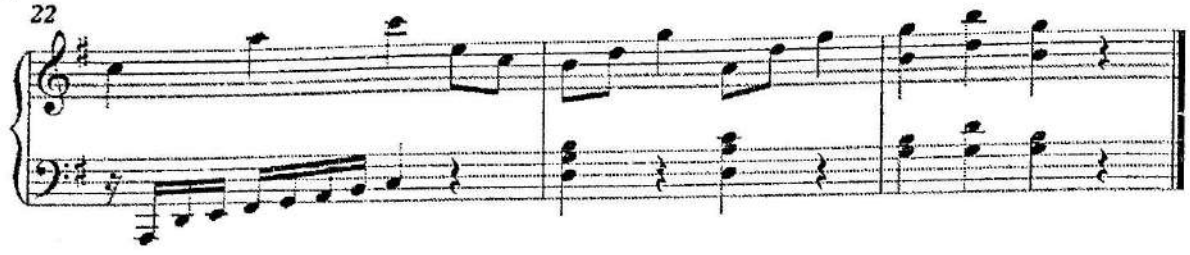

Lyogkiye variatsii

V.A. Motsart

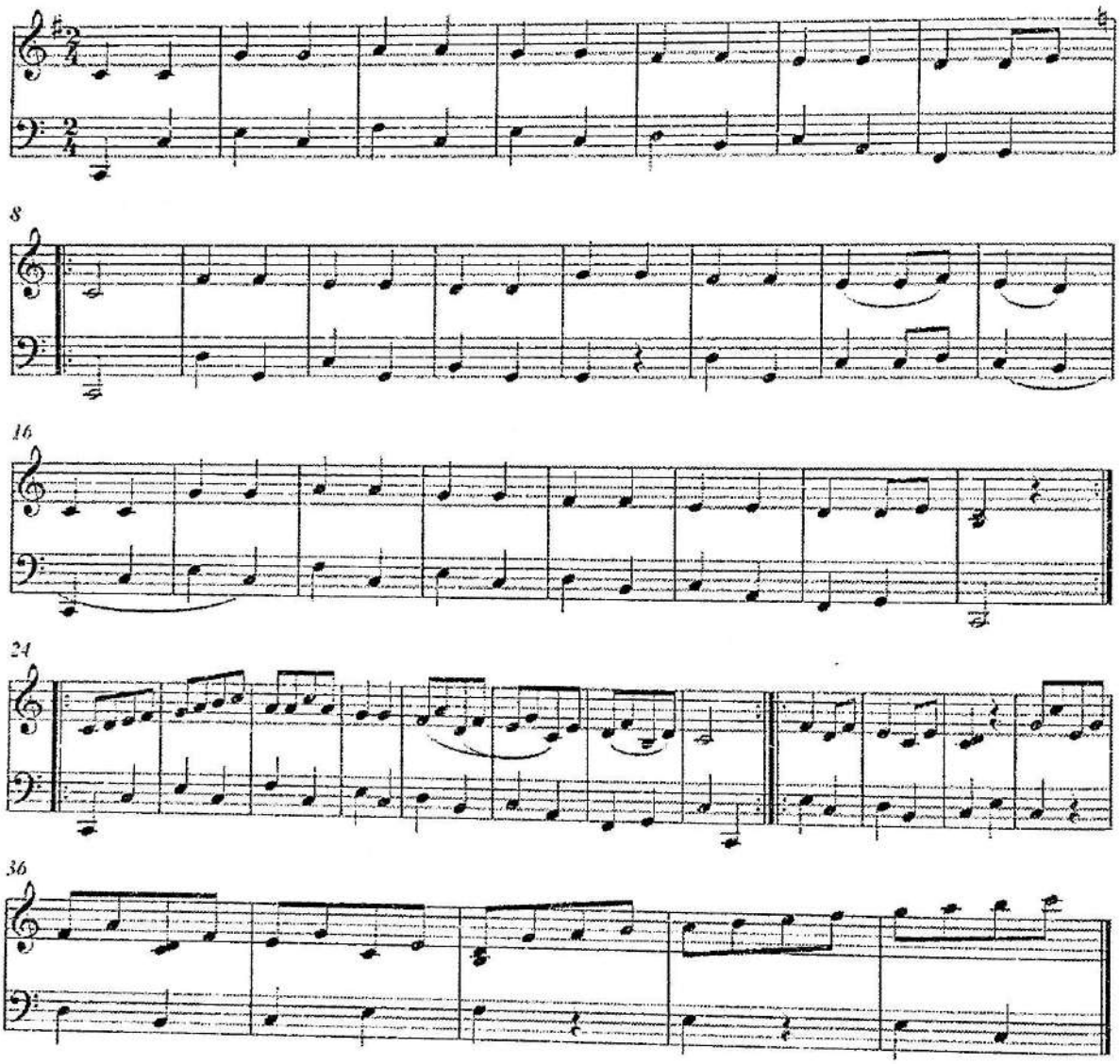

Sonatina

I.Andre

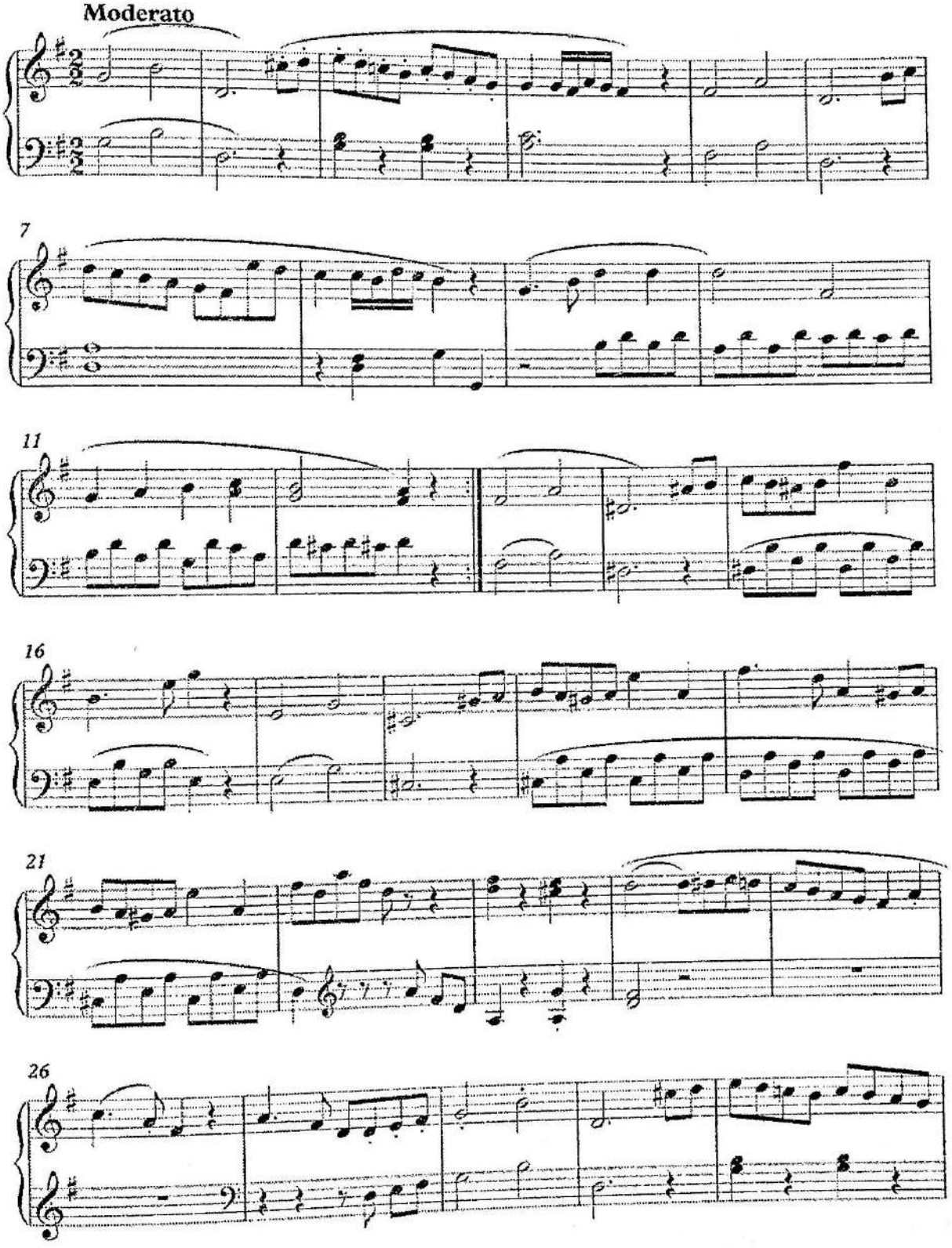

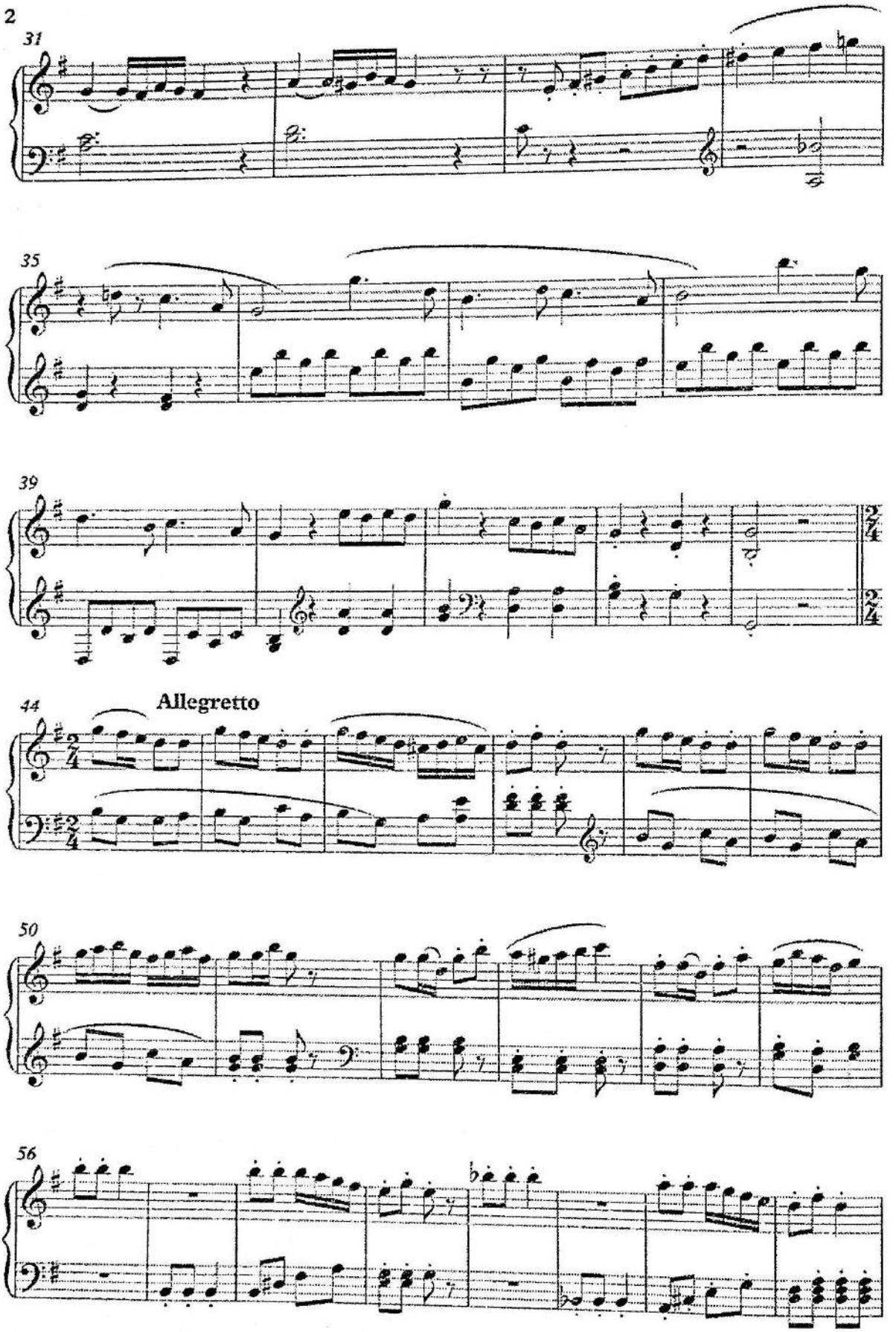
31
35
39
44
Allegretto
50
56

64

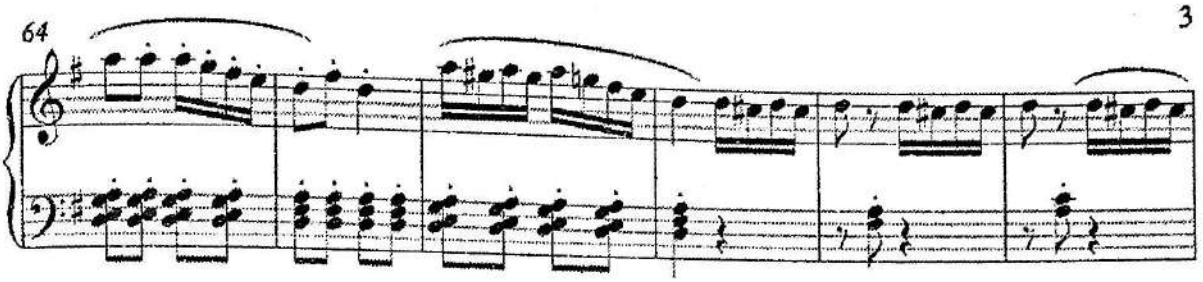

70

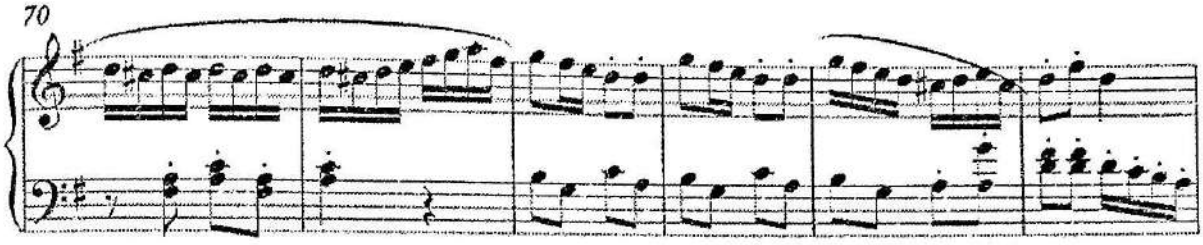

76

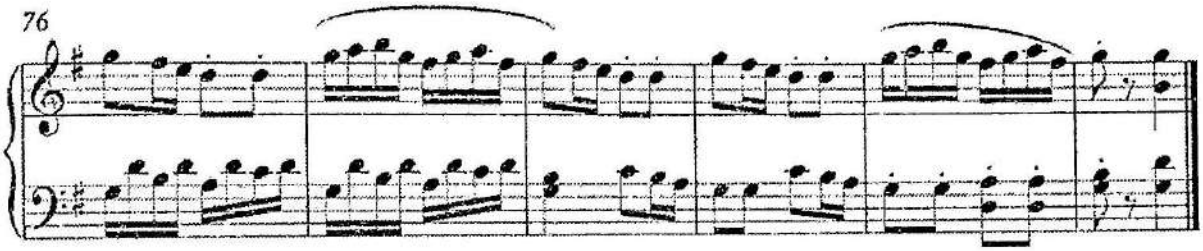

Variatsii

Yu. Vesnyak

Moderato

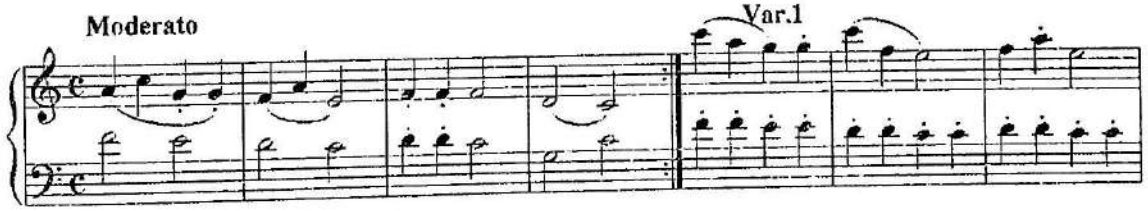

8

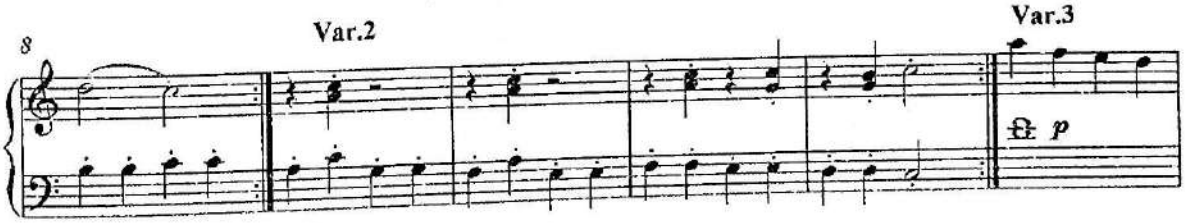

mf

14

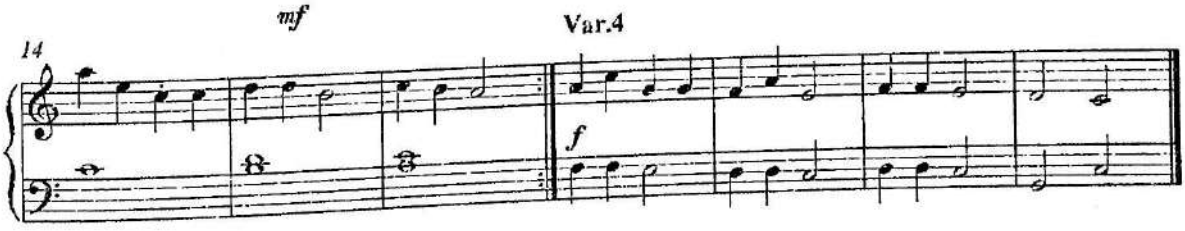

Variatsiya Gamzatti

("Bayaderka" baletidan)

L.Minkus

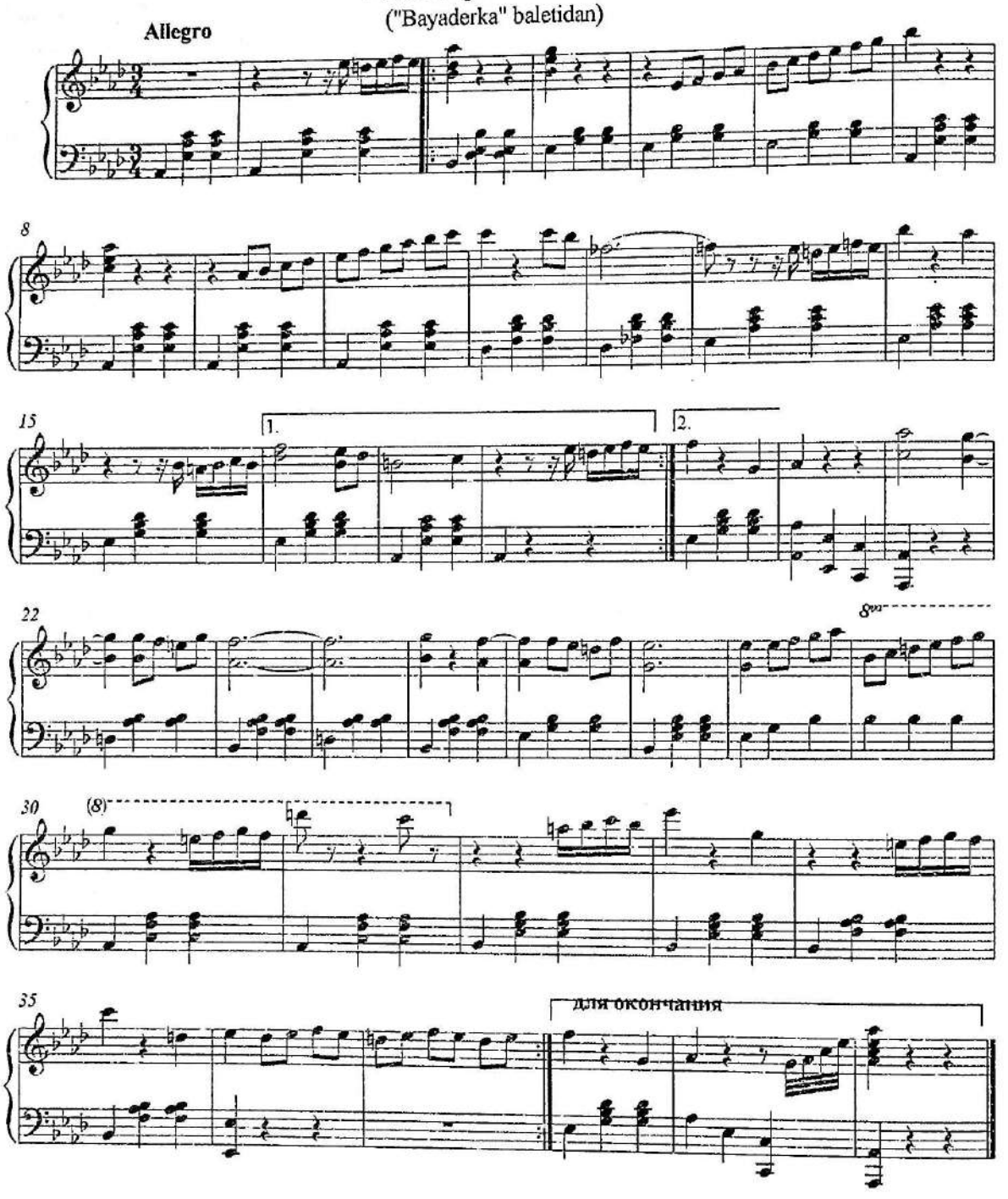

Sonata

D.Skarlatti

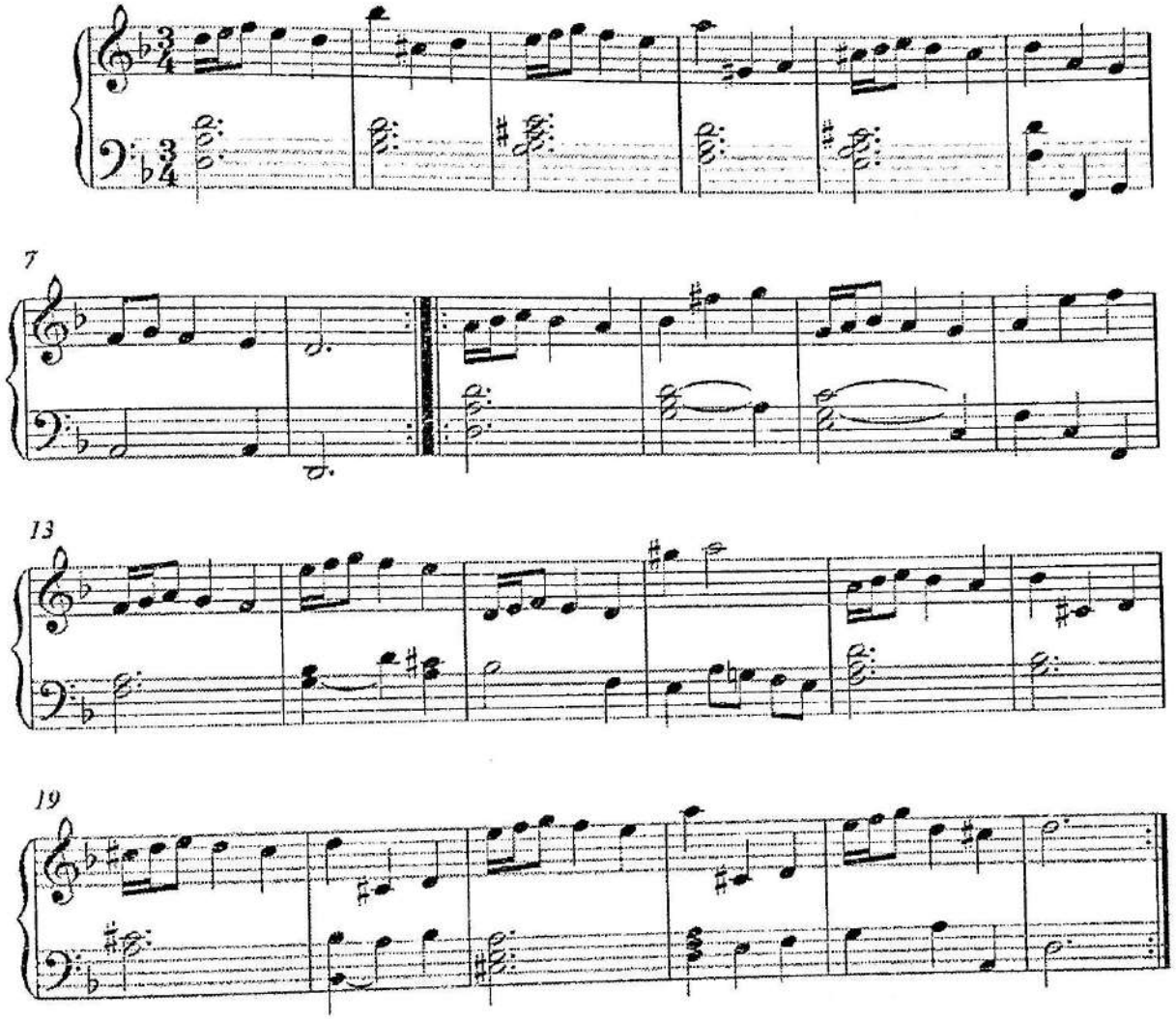

SAYRANG QUSHLAR

I. Akbarov

Sekin kuychan

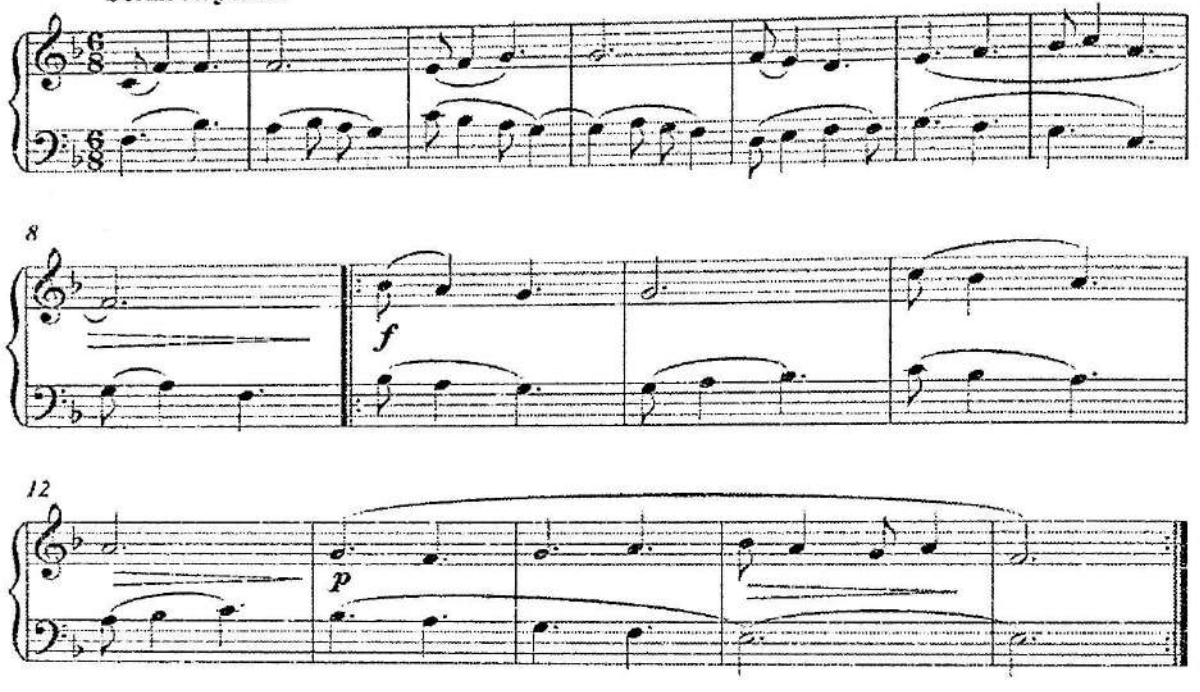

Qish

G.Qodirov

Moderato

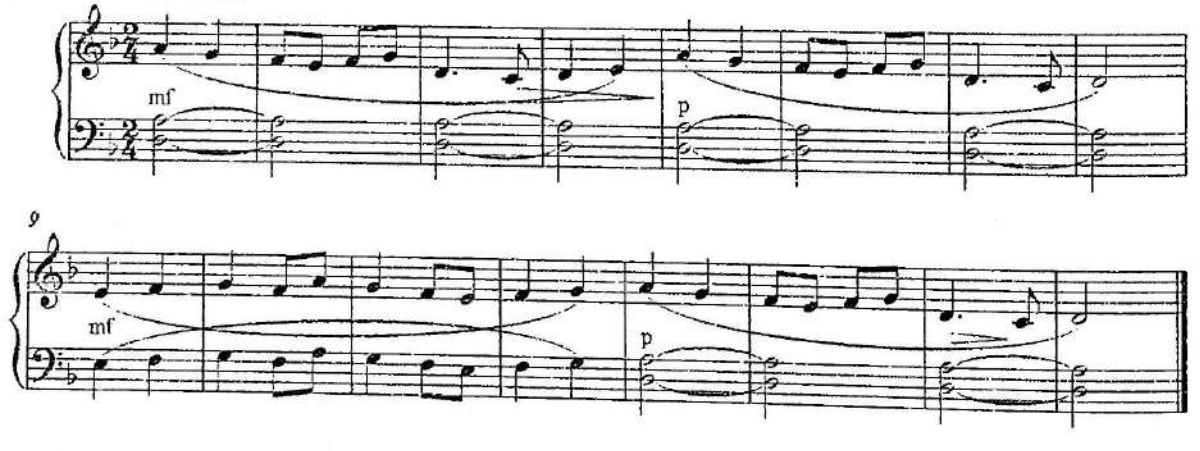

RAQS

H.RAHIMOV

MO'TADIL

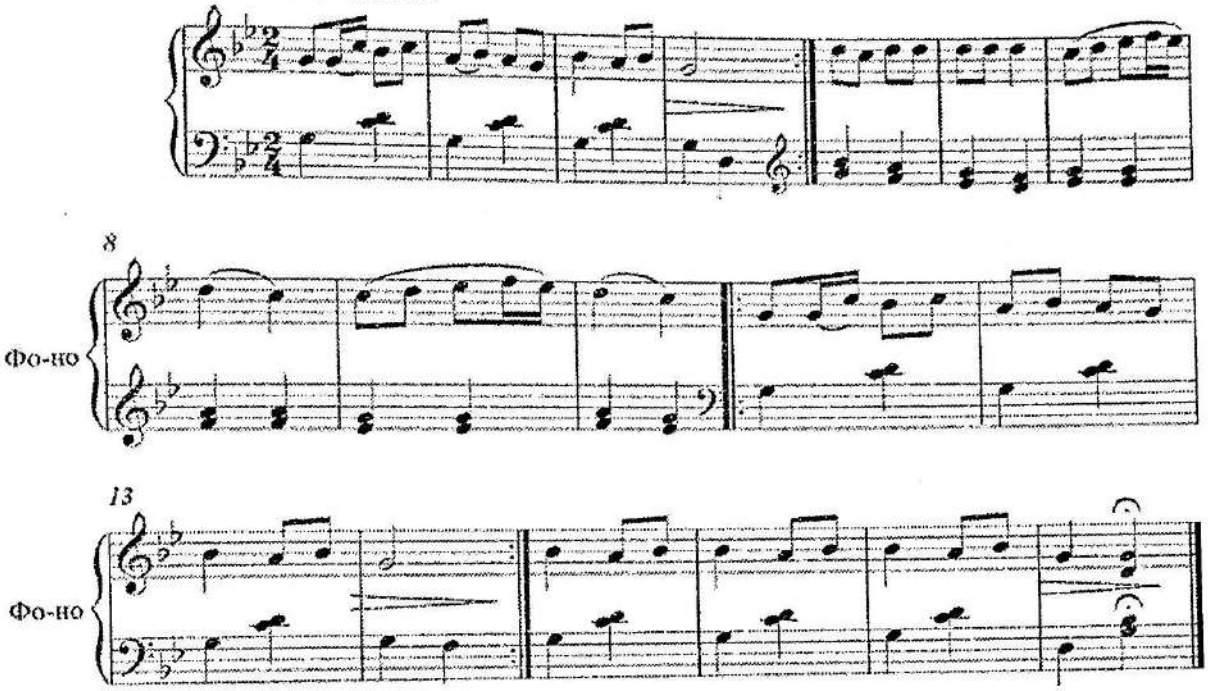

Yoshligim,yoshligim

O'zbek xalq

Moderato

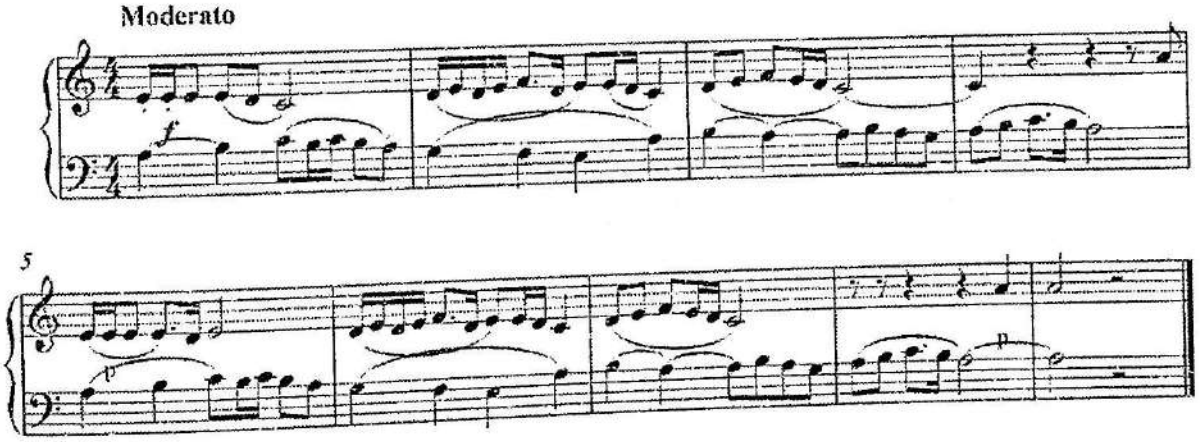

Frantsuskaya pesnya

A.Eshpay

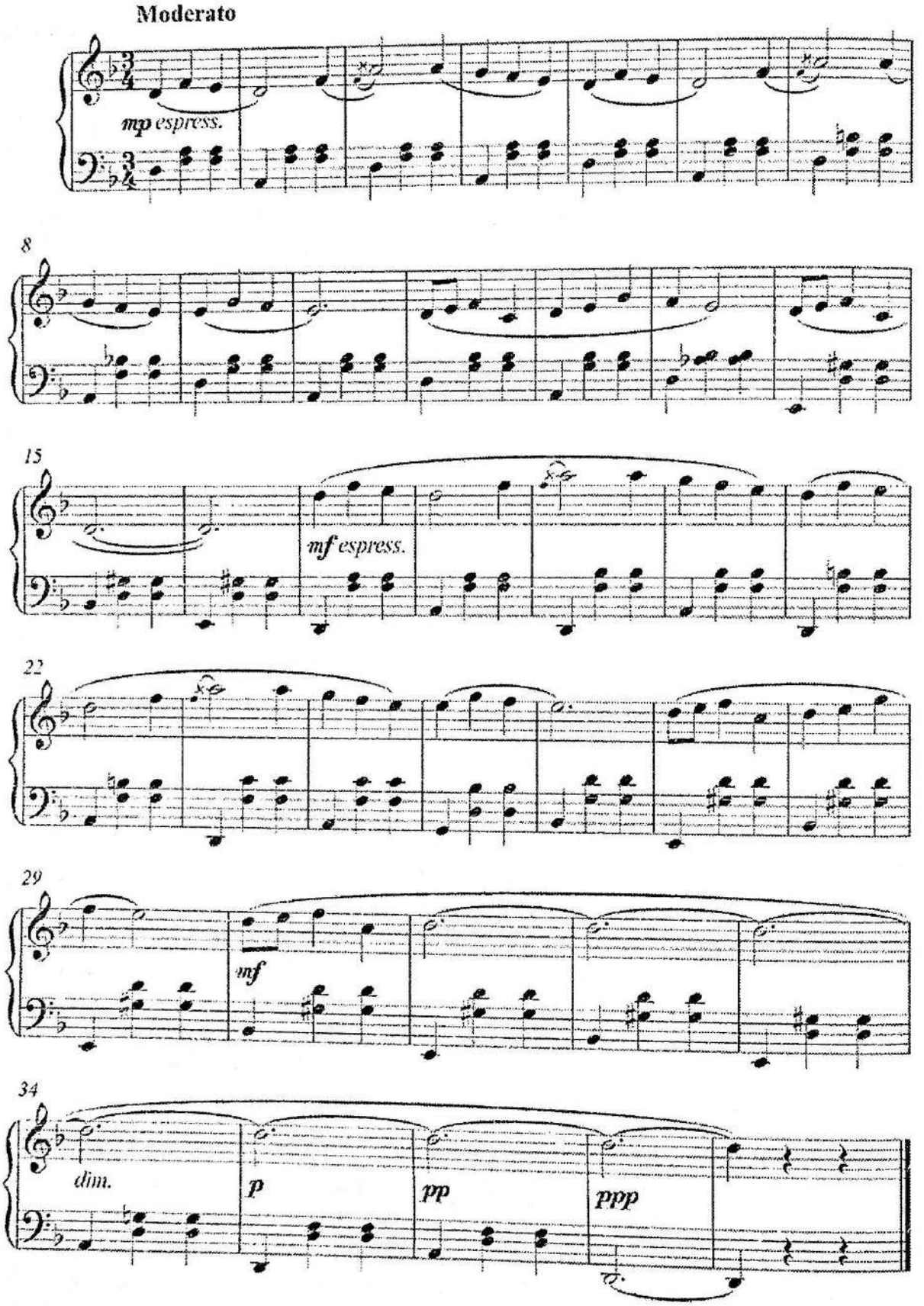

Vals

D.Kabalevskiy

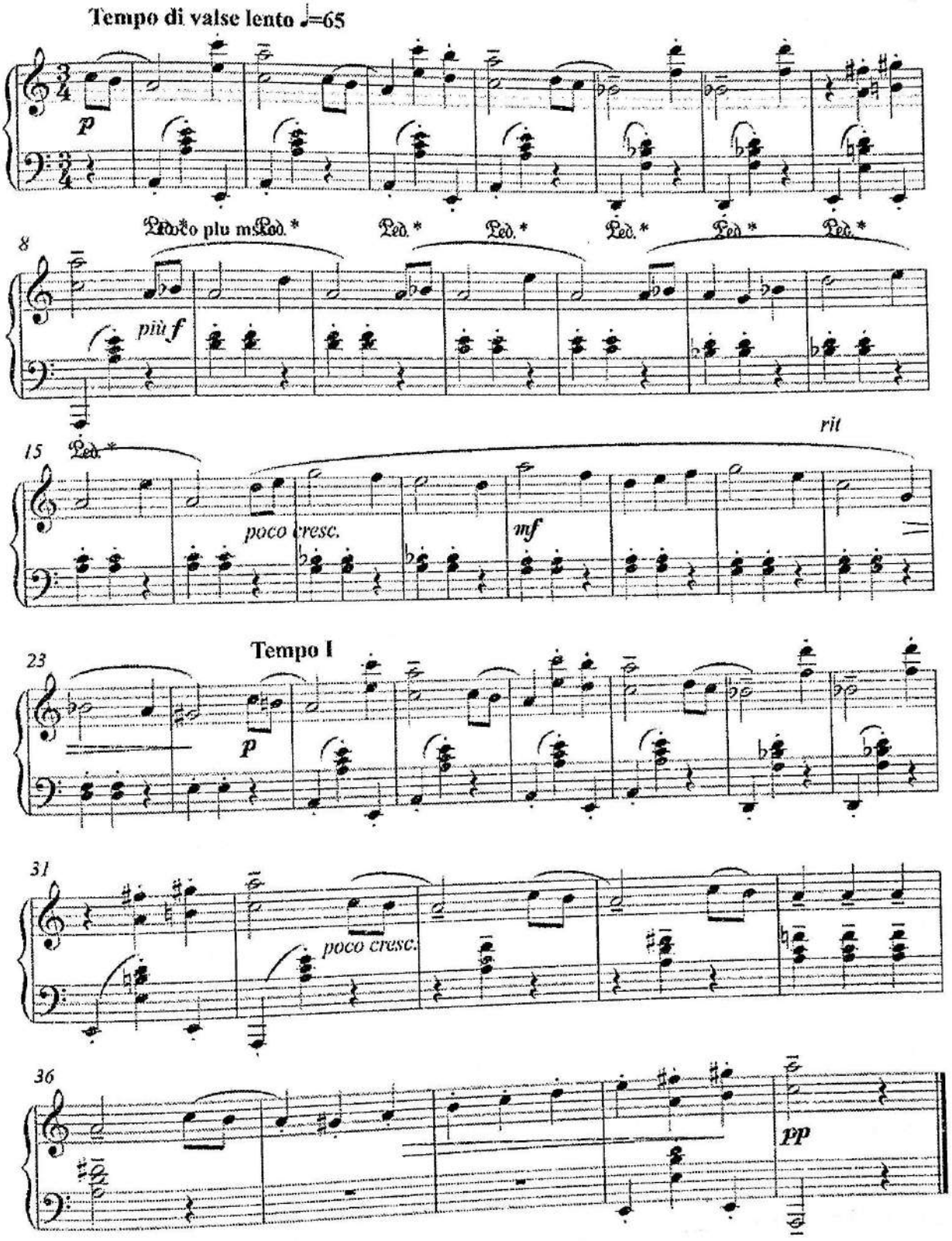

I.S.Bax

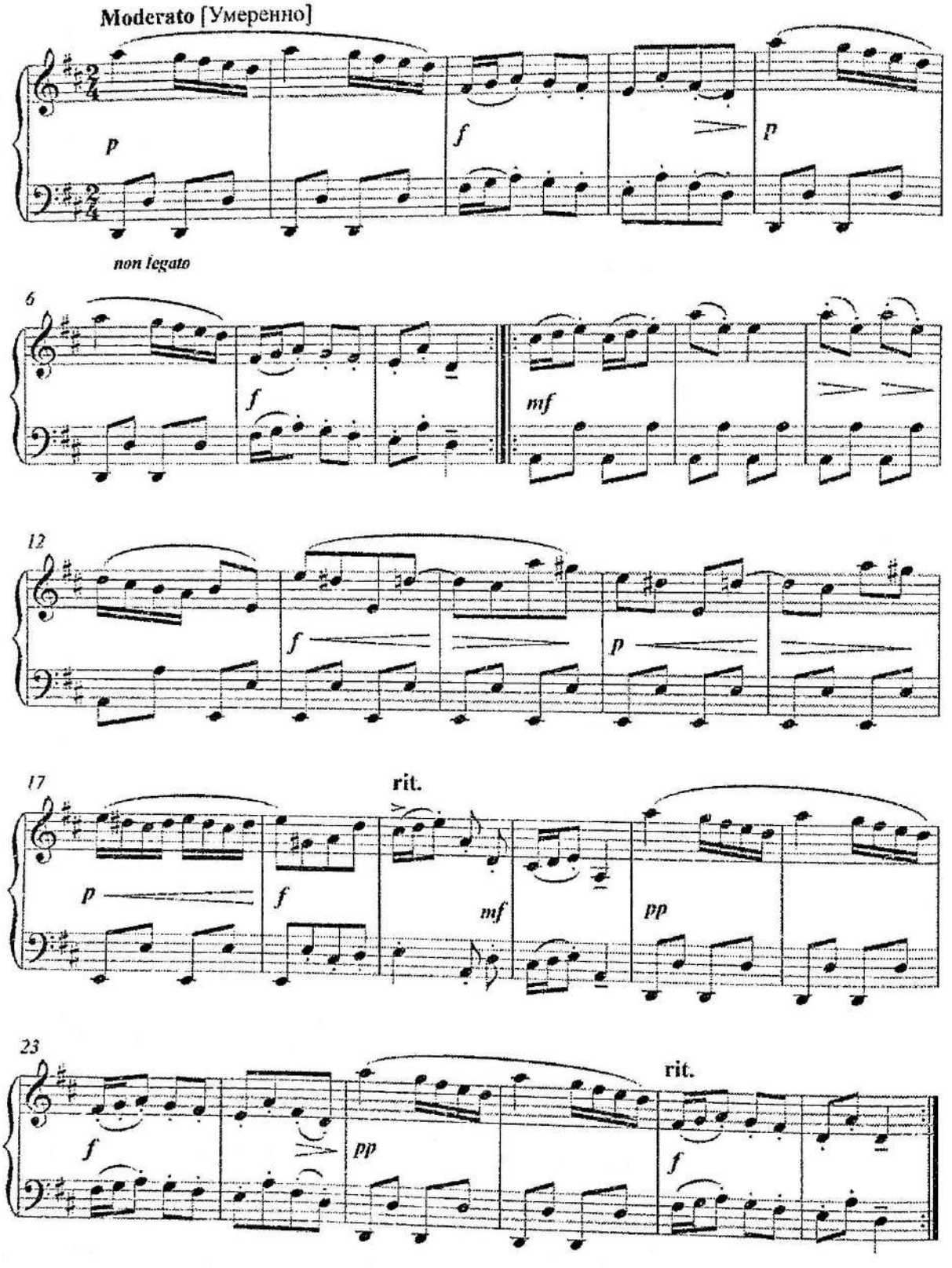
Moderato [Умеренно]
p
f
p
non legato
6
f
mf
12
f
p
17
rit.
p
f
mf
pp
23
f
pp
rit.
f

Tatarcha raqs

A.Eshpay

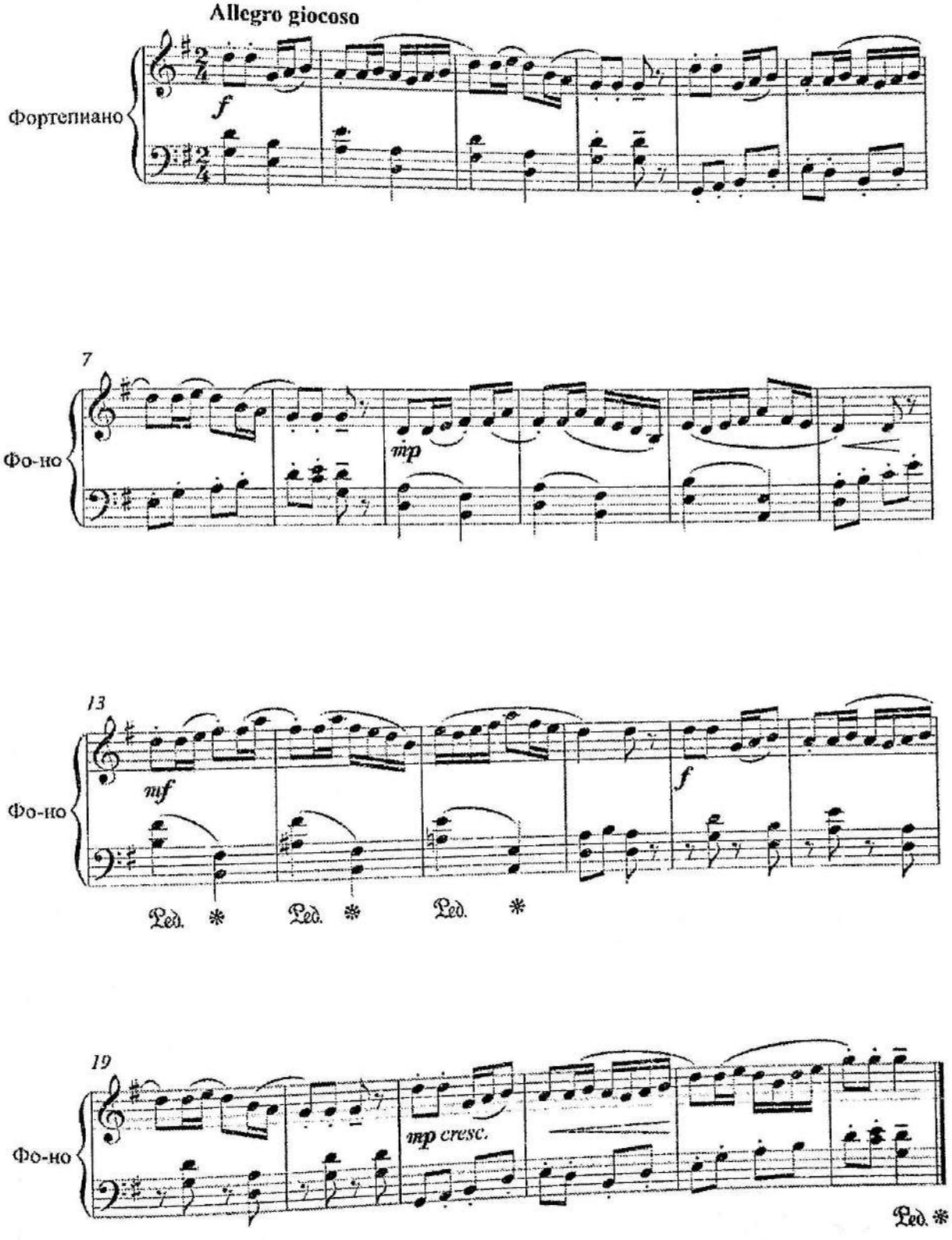

Starinnaya frantsuskaya pesenka

P.I.Chaykovskiy

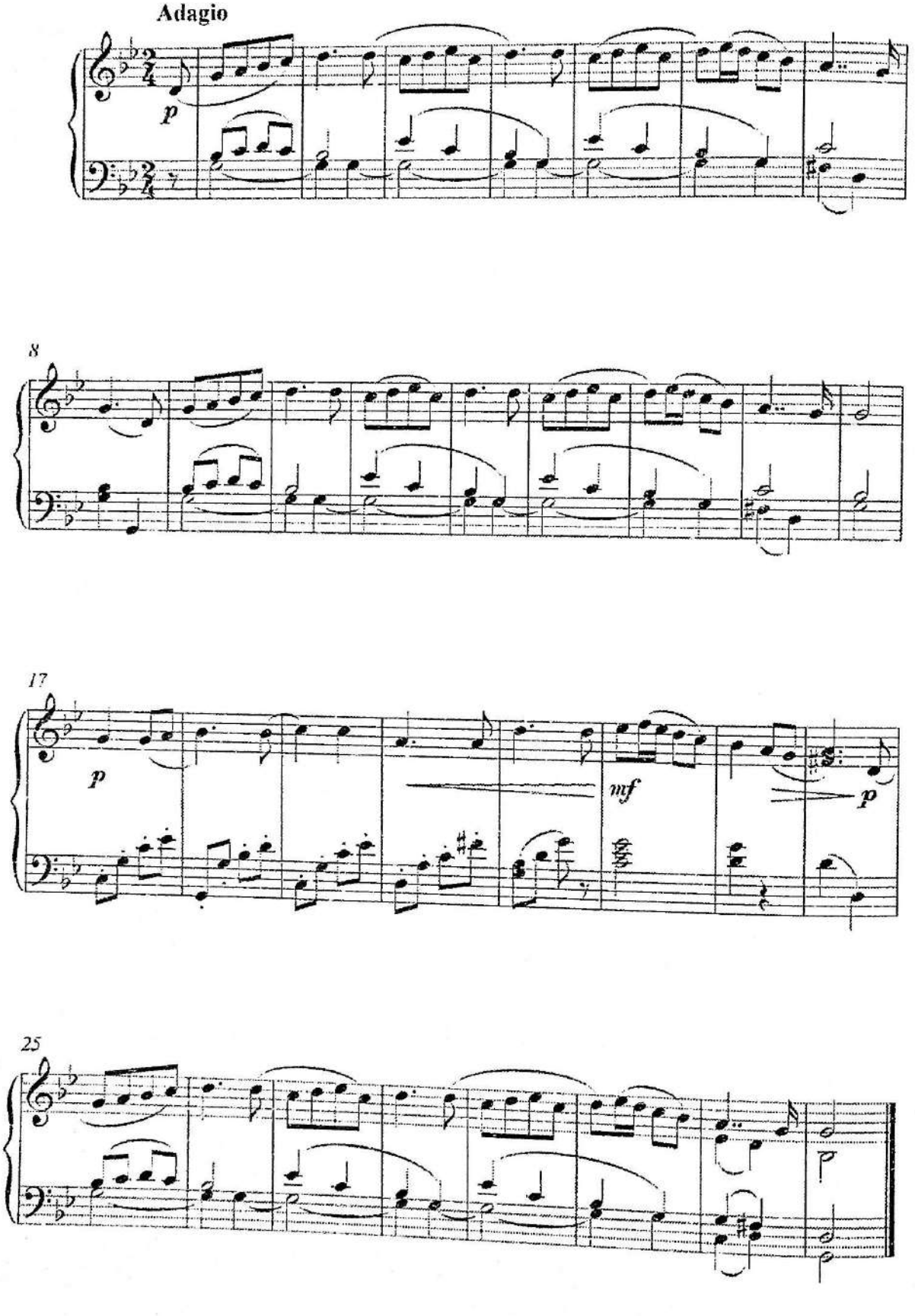

QARI NAVO

Kuychan

O'zbek xalq ashulasi
N.Norxo'jayev moslashtirgan.

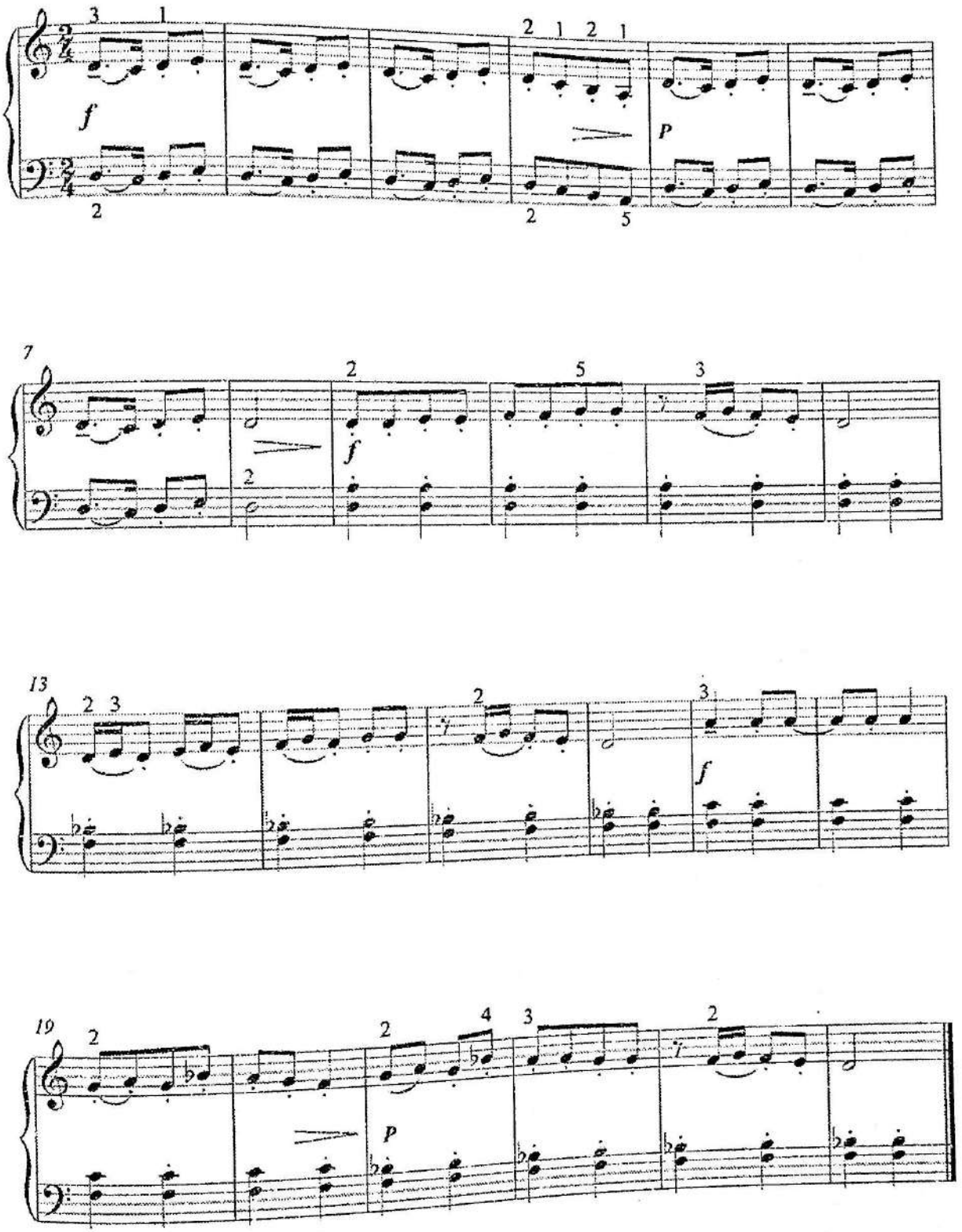

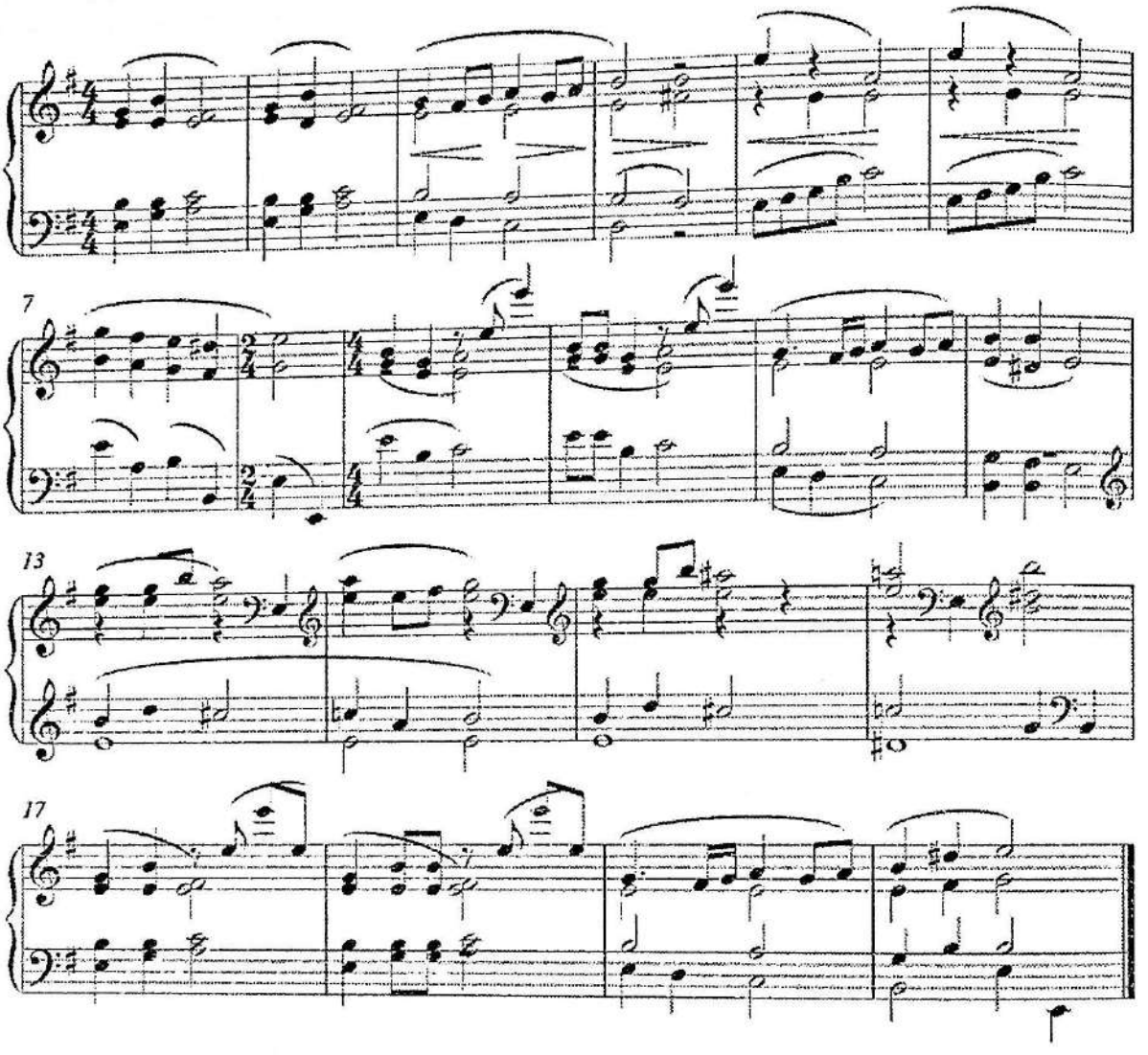

Qayg'uli kayfiyat

D.G.Tyurk

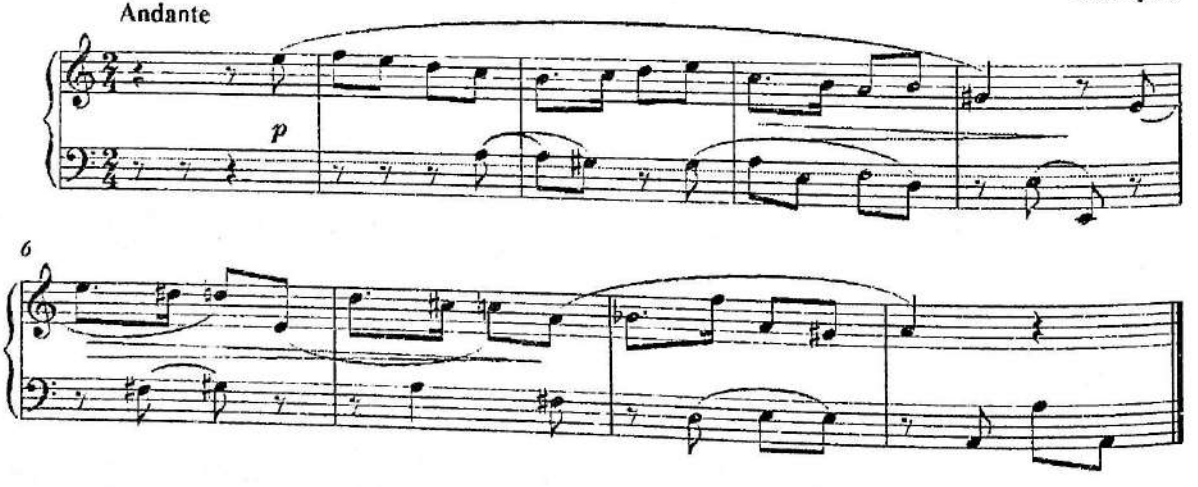

HIKOYACHA

S.Maykapar

Sokin, kuychang

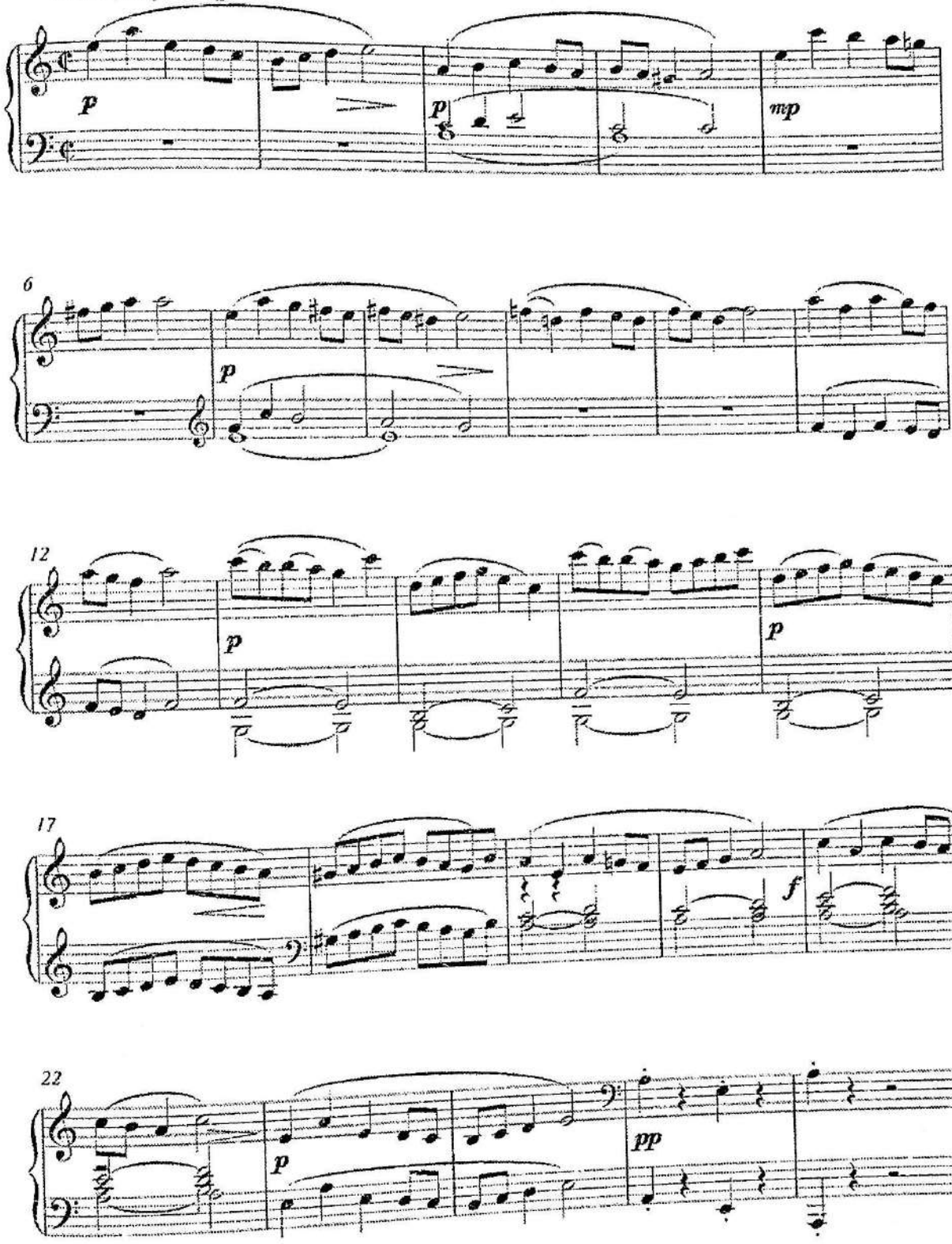

G'AMGIN ASHULA

X.AZIMOV

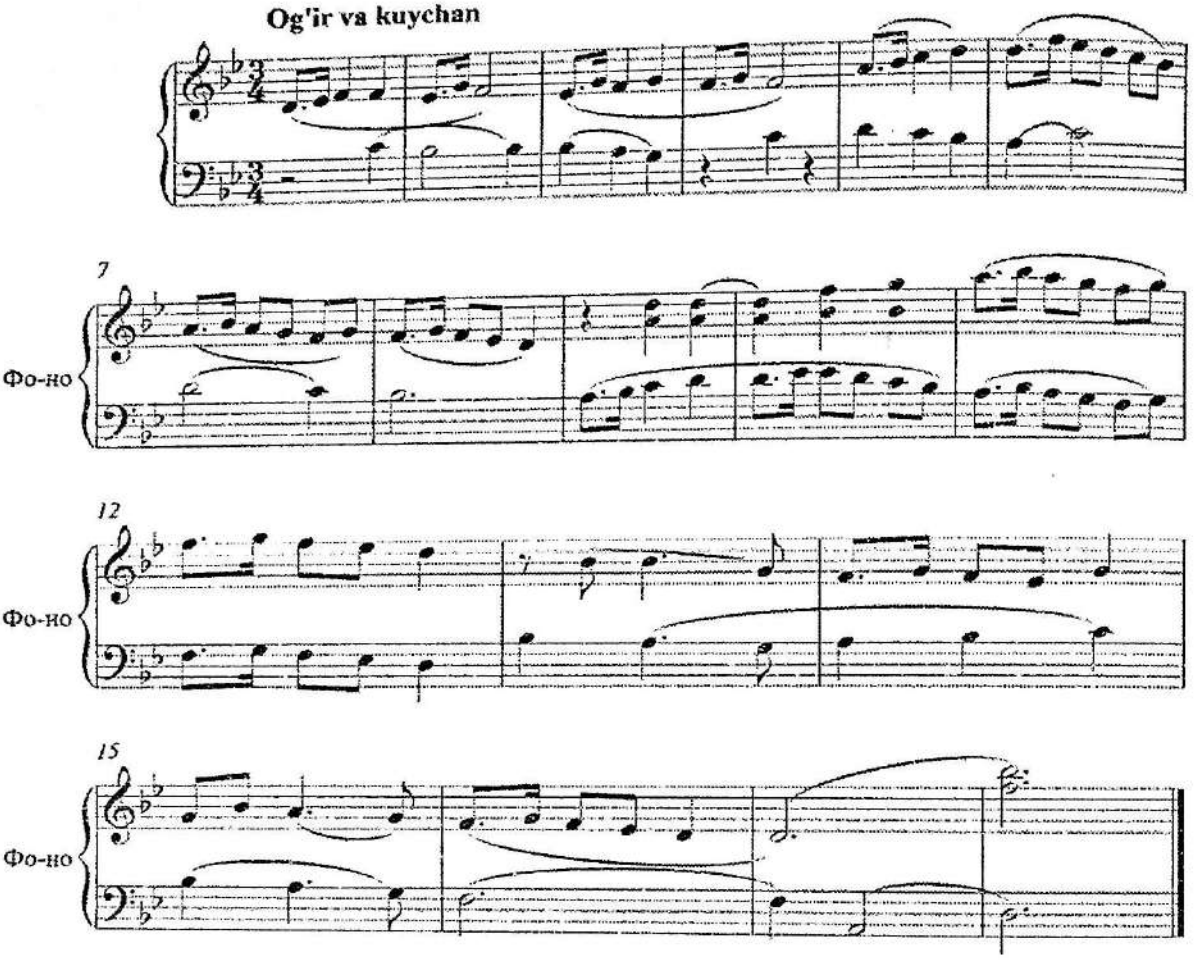

Bolalar raqsi

J.Vekerlen

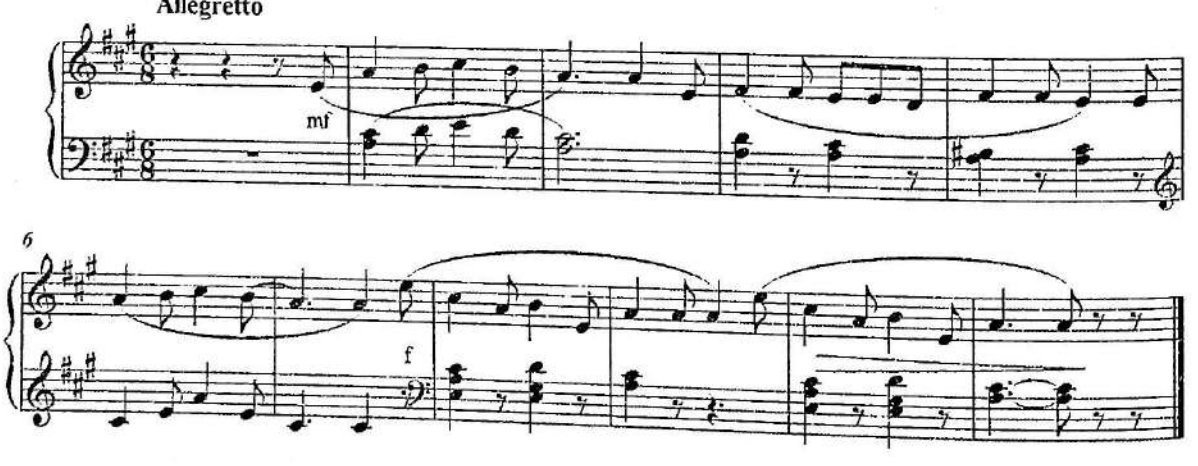

POLKA

Allegretto

M. Glinka

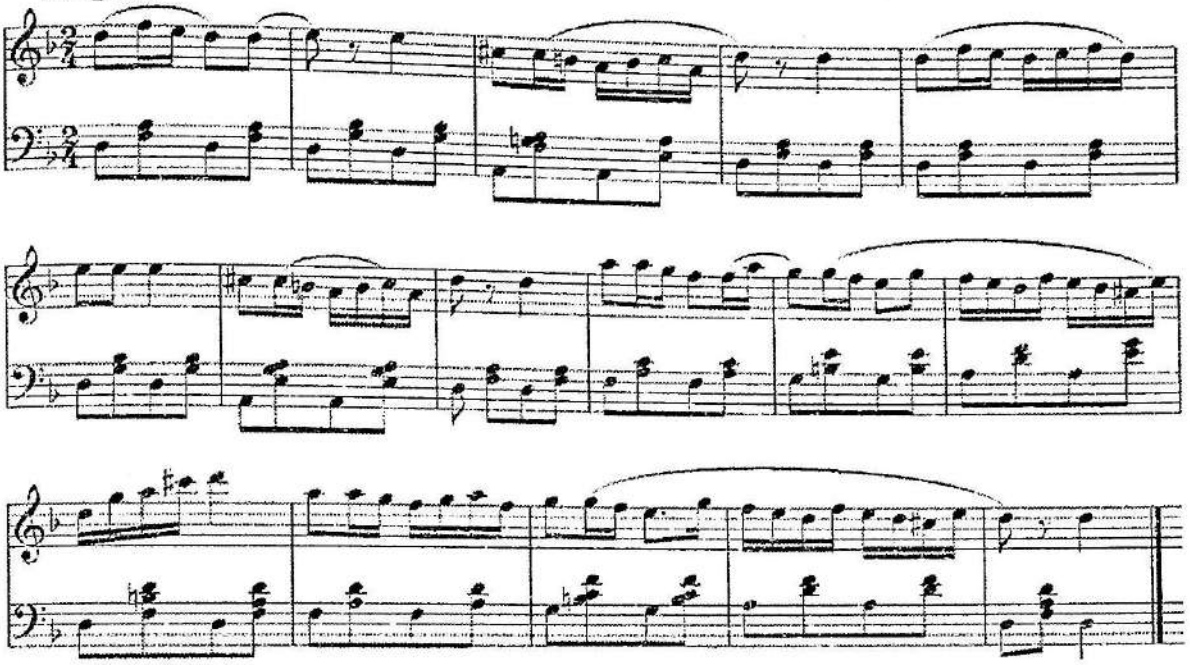

ERTAK

X.Abdullayev

Sekin, g'amgin

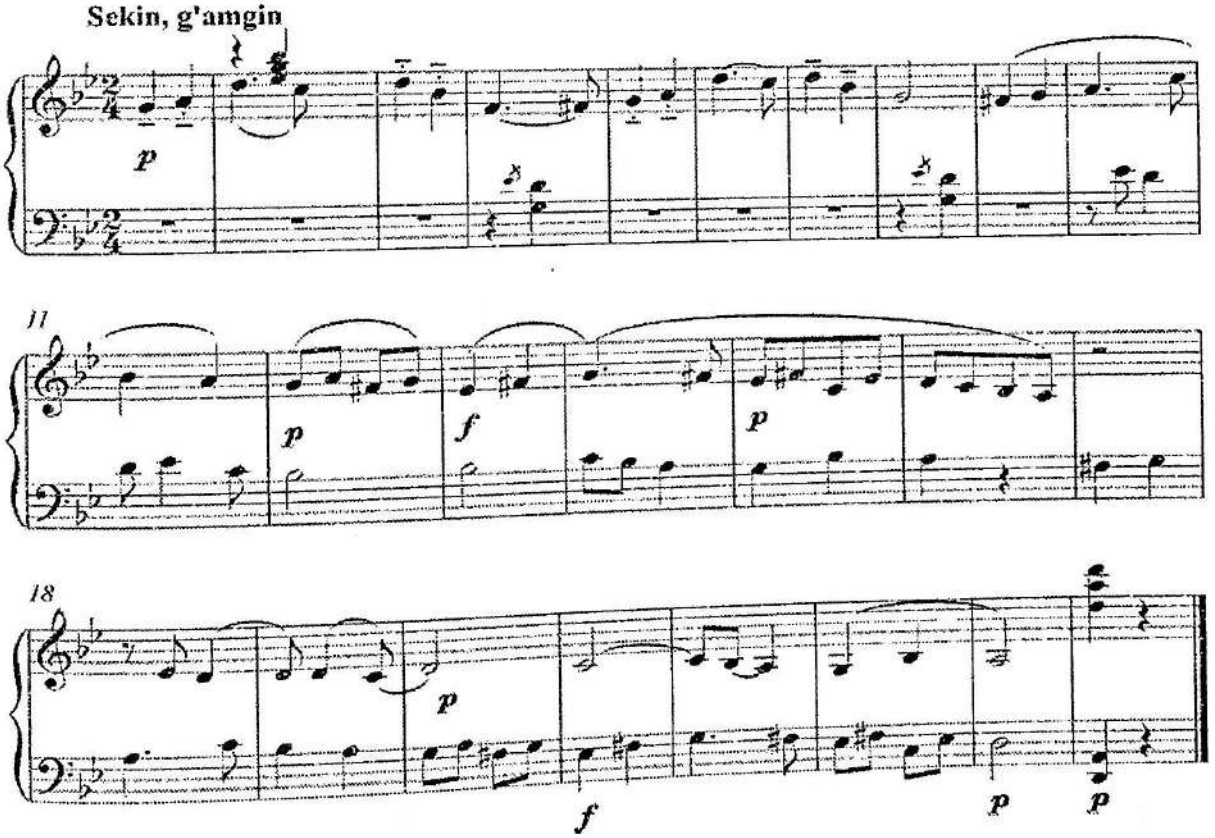

Muzikalnaya shkatulka

E.Aglinseva

Allegro

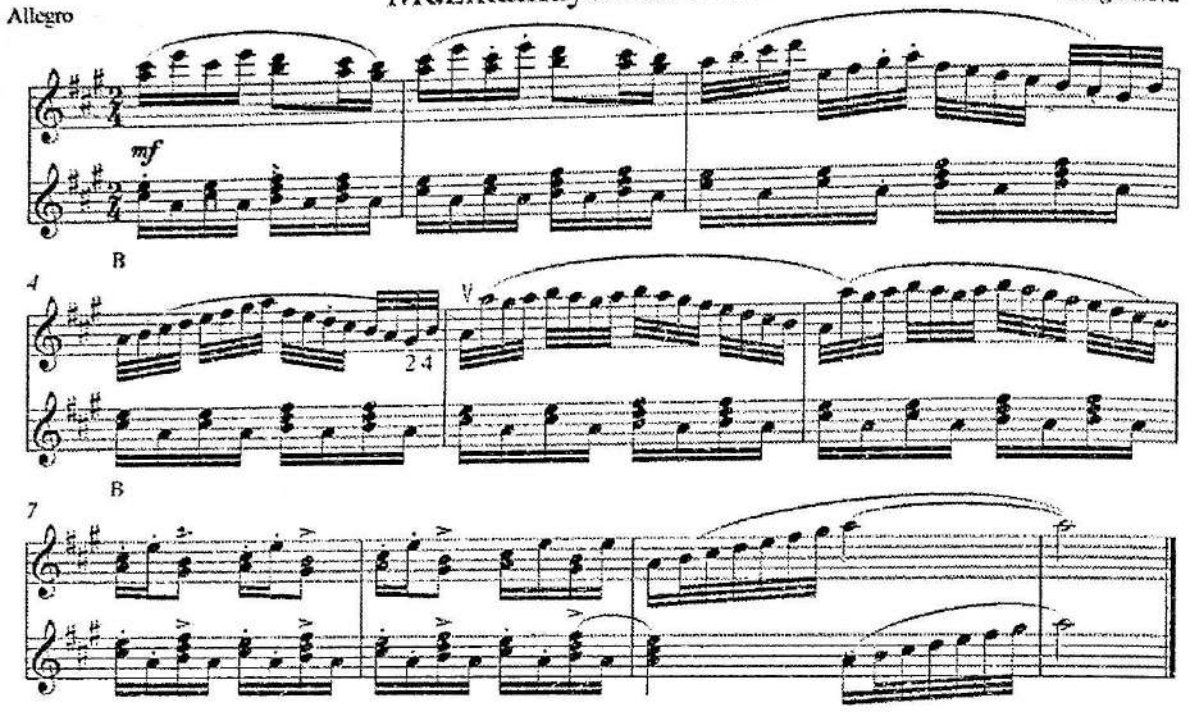

Pyesa

Grave

F.Teleman

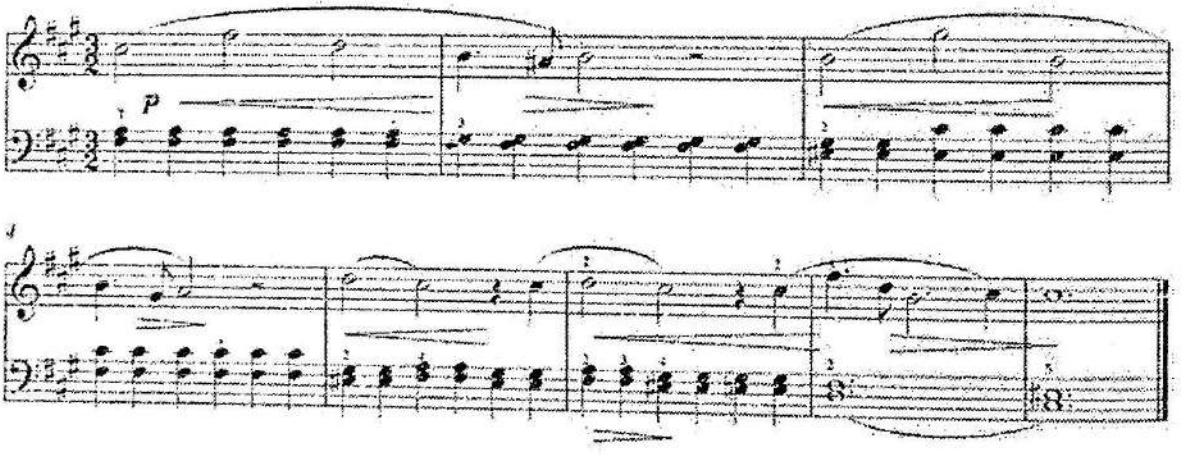

a'

DOSTONCHA

X.Azimov

Sekin g'amgin

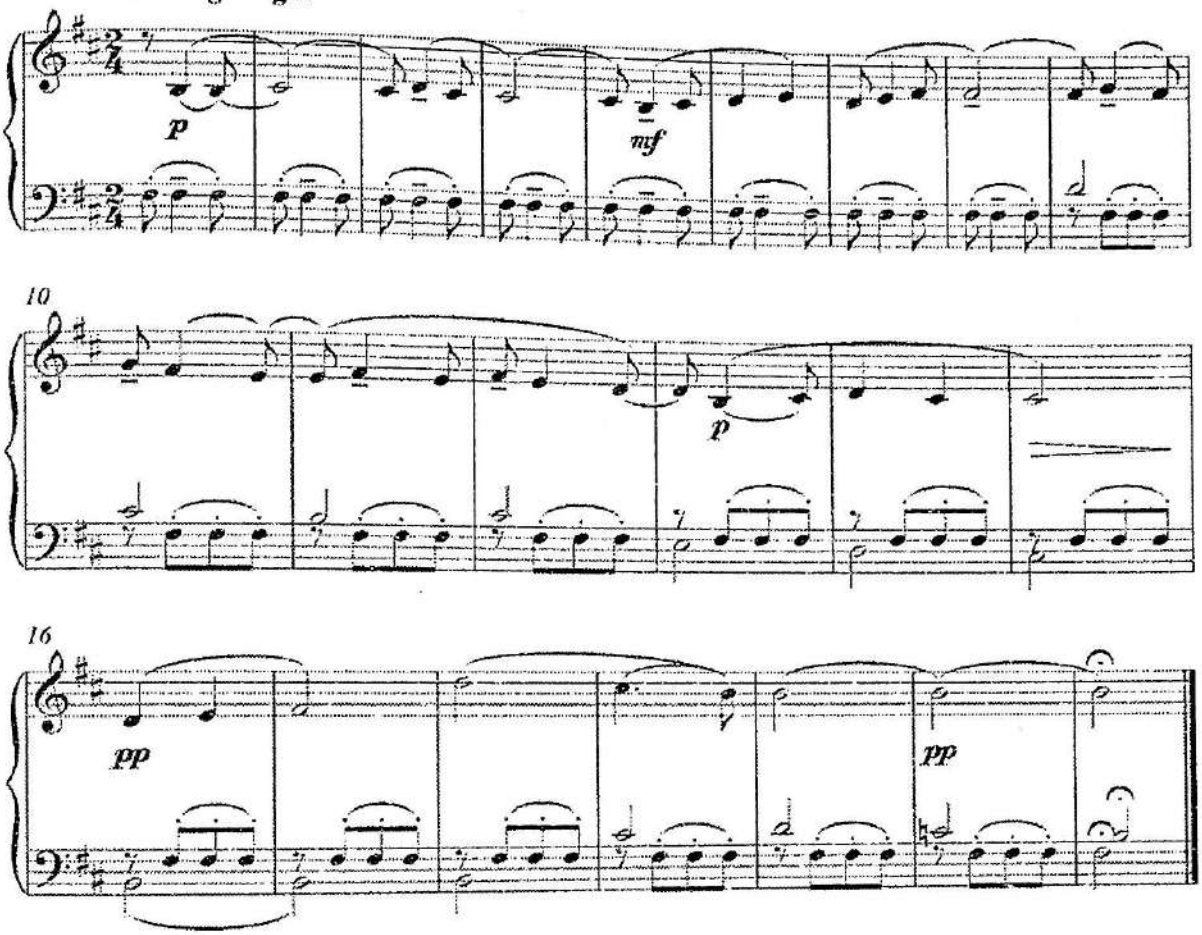

STARINNIY TANES

I. Kozlovskiy

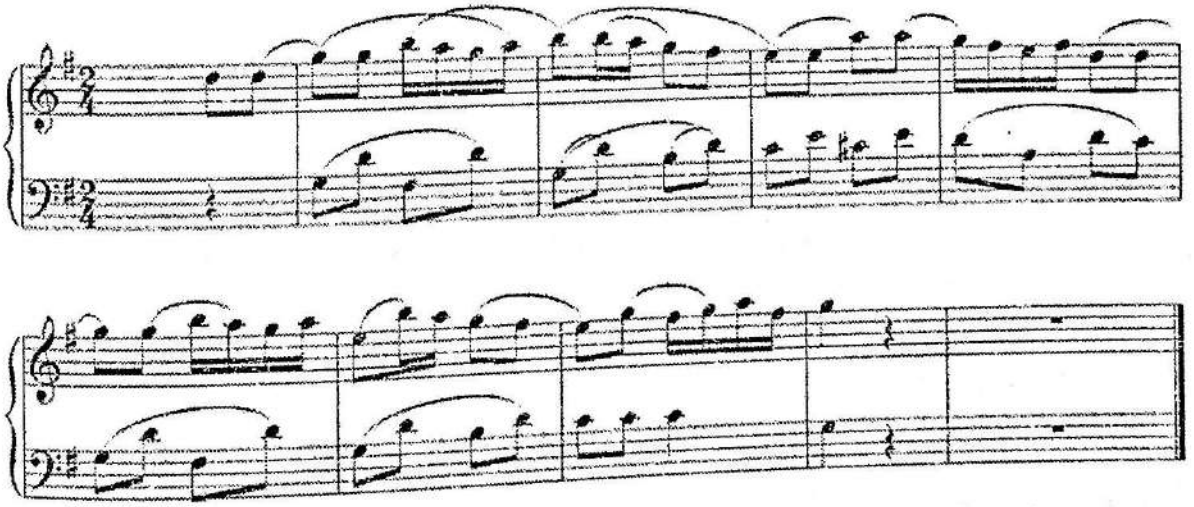

Pyesa

P.Chaykovskogo

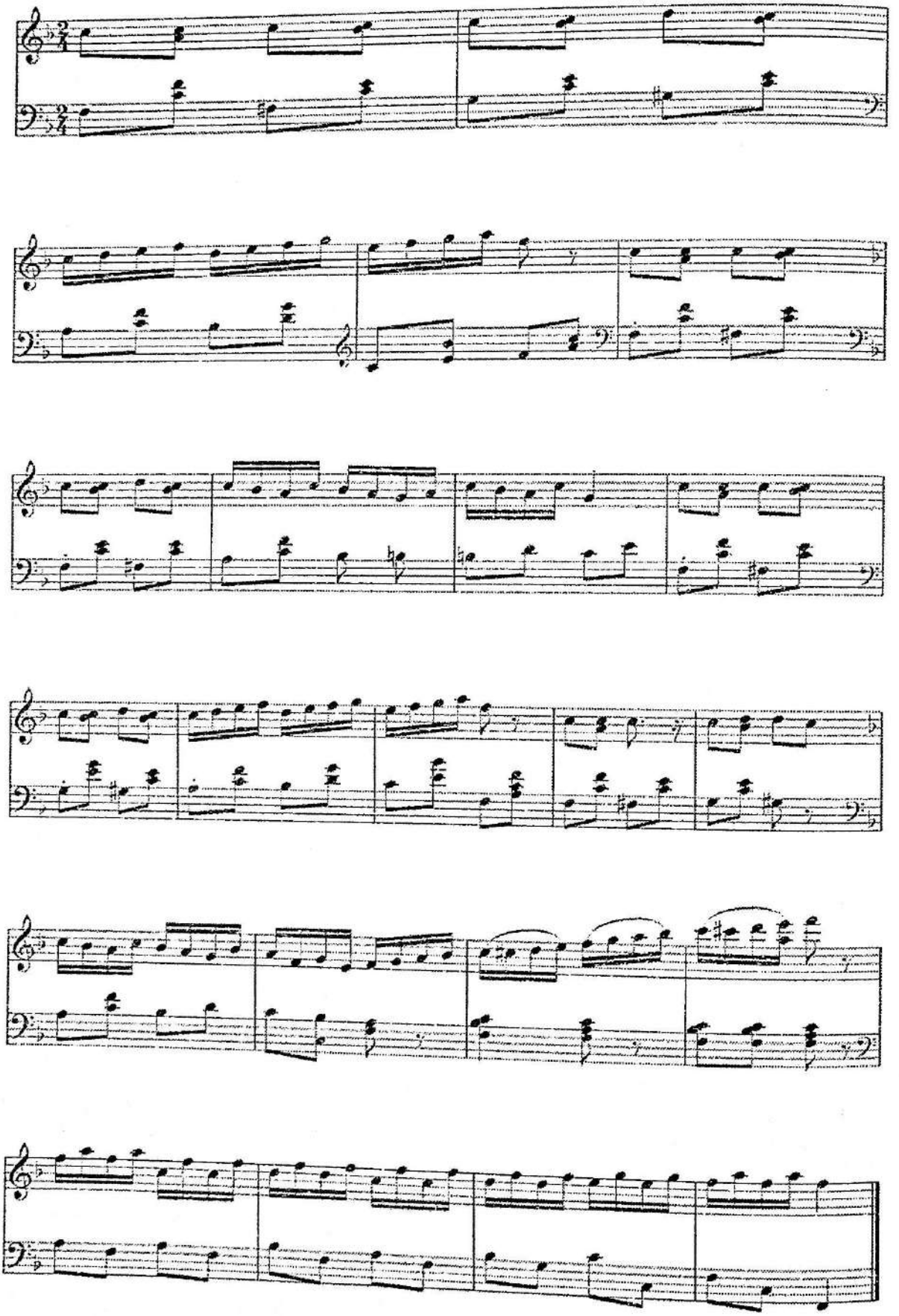

Pyesa

Poco allegretto

B. Bartok

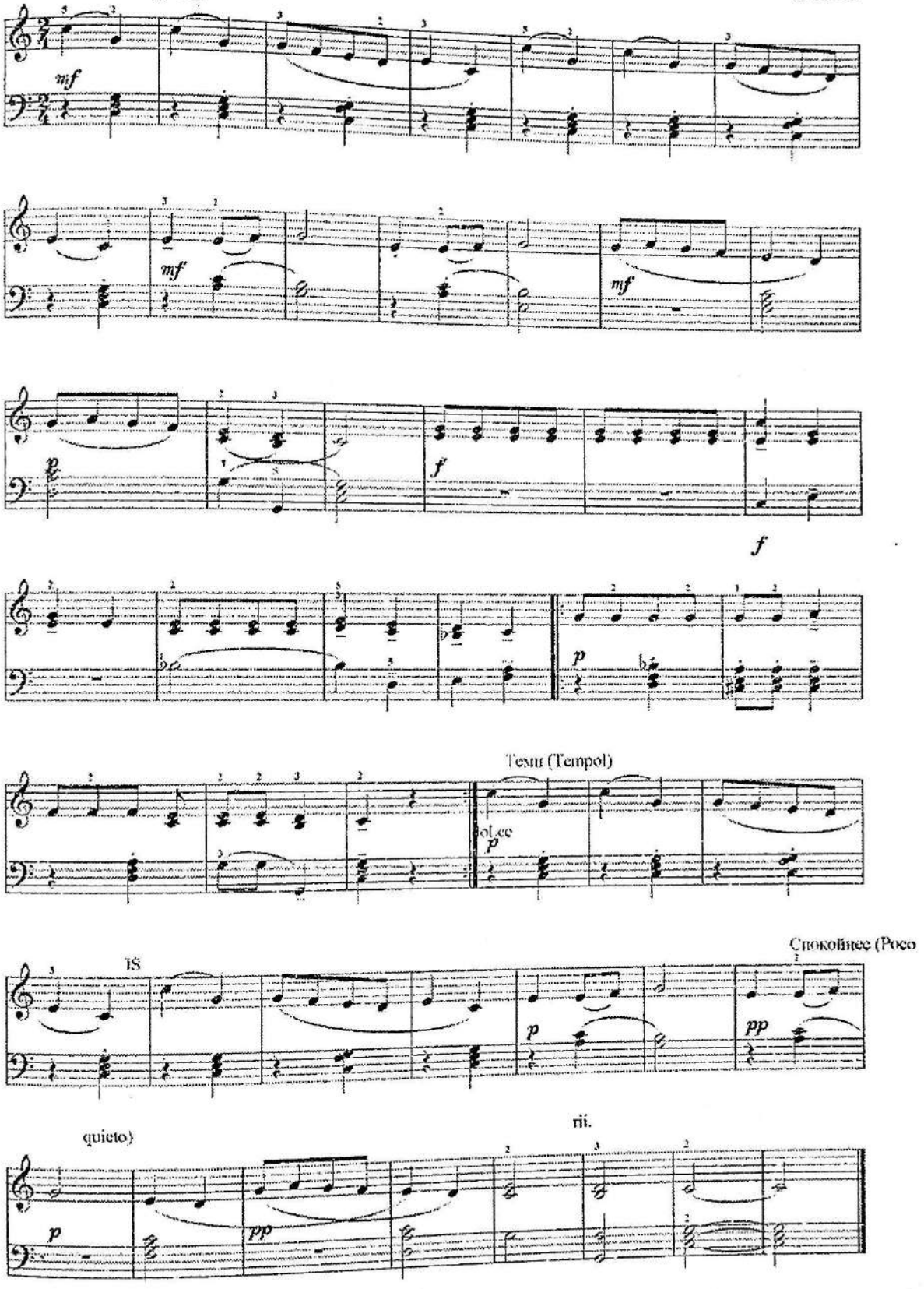

Na lodke

N. Lyubarskiy

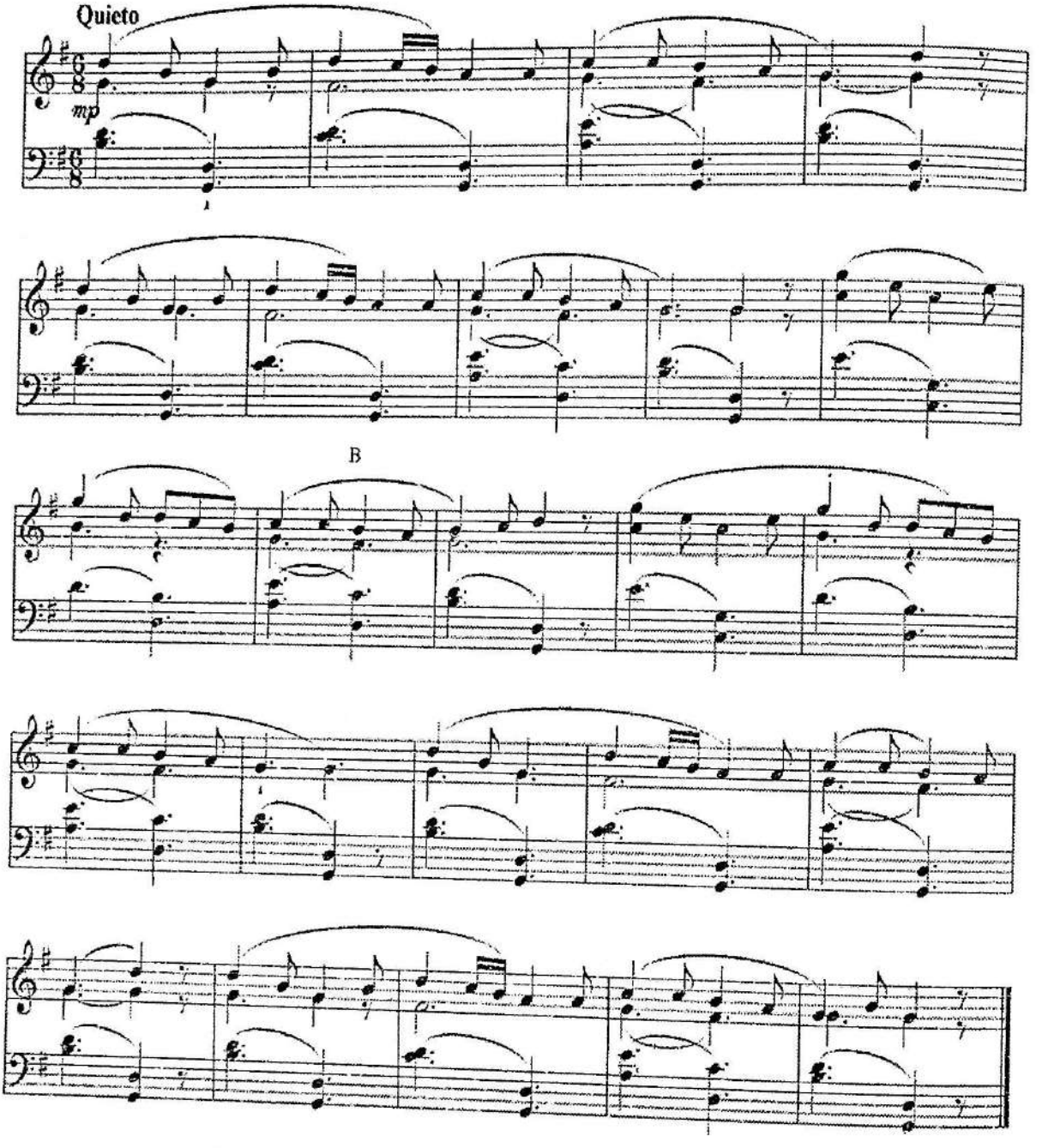

PRELYUDIYA

Lento

N. Norxudjayev

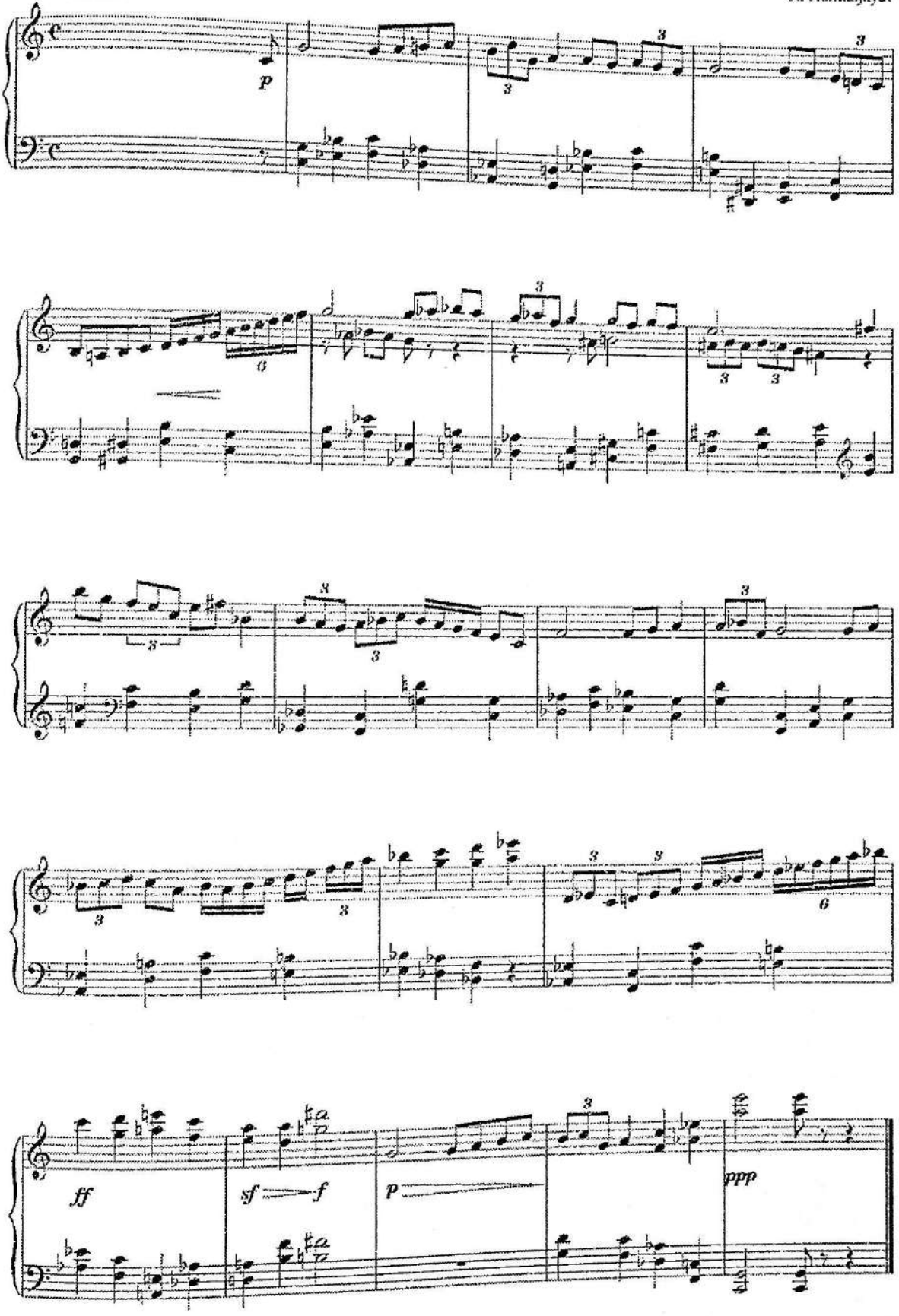

Kontradans

L. Betxoven

Allegro moderato

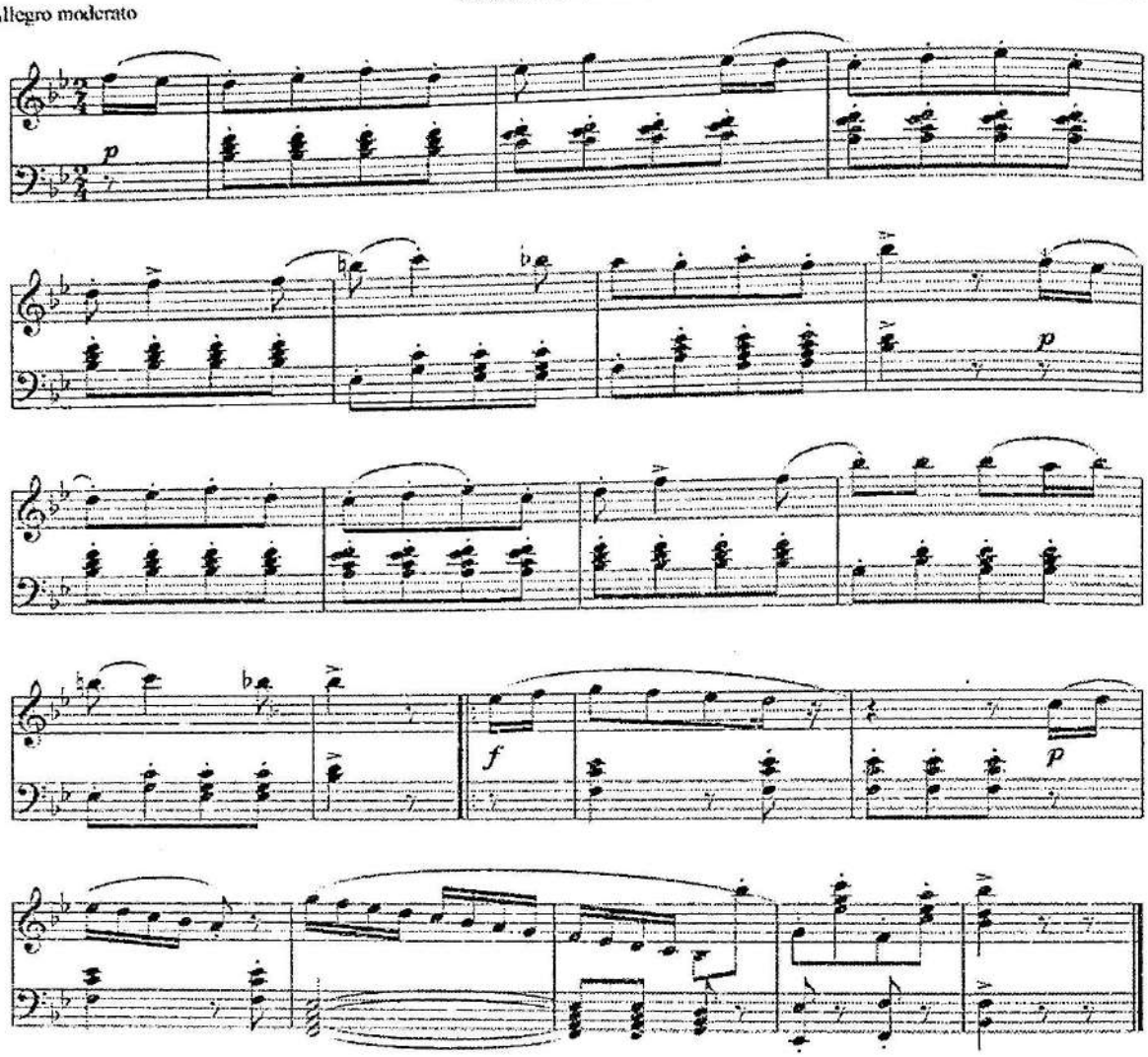

Starinniy tanes

Allegretto

I. Kozlovskiy

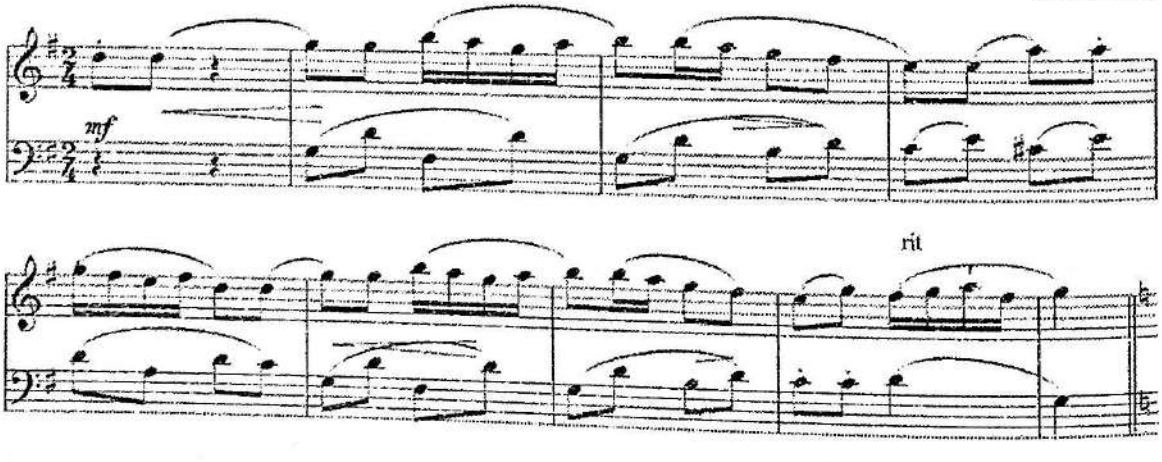

Raqs

A.Baltin

Allegretto

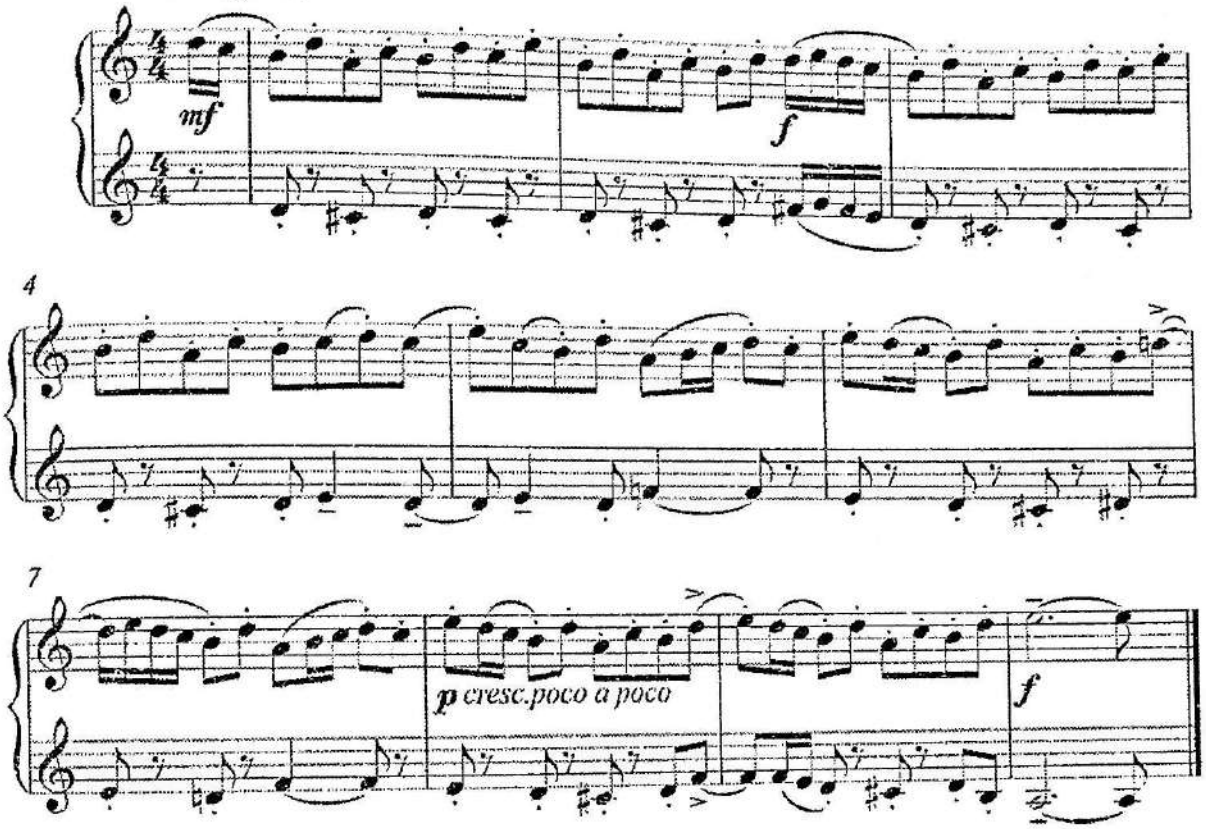

Ekosez

F. Shubert

Vivo

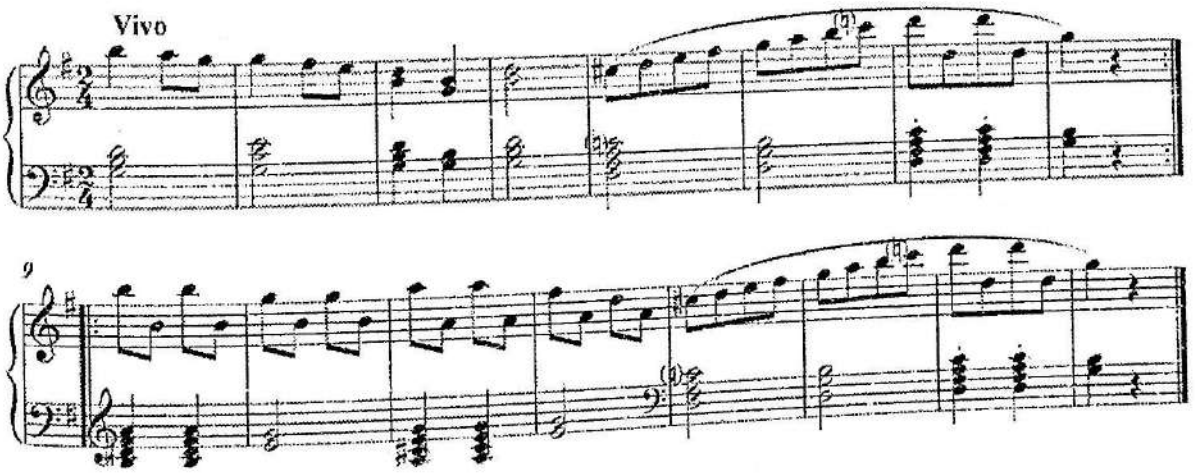

Pyesa

(Allegro)

V.A. Motsart

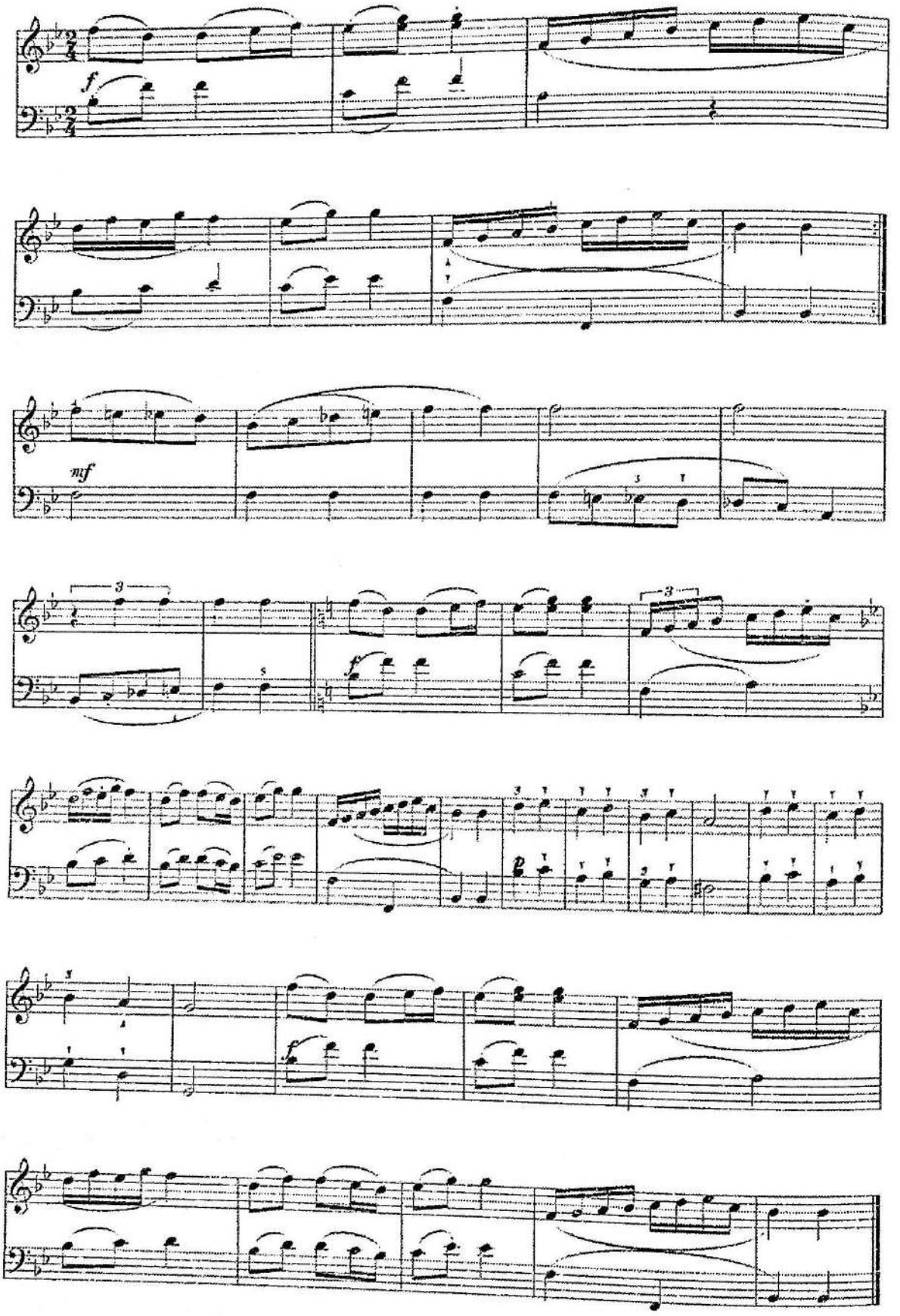

Allegretto

Allegretto

I

J.Gummel

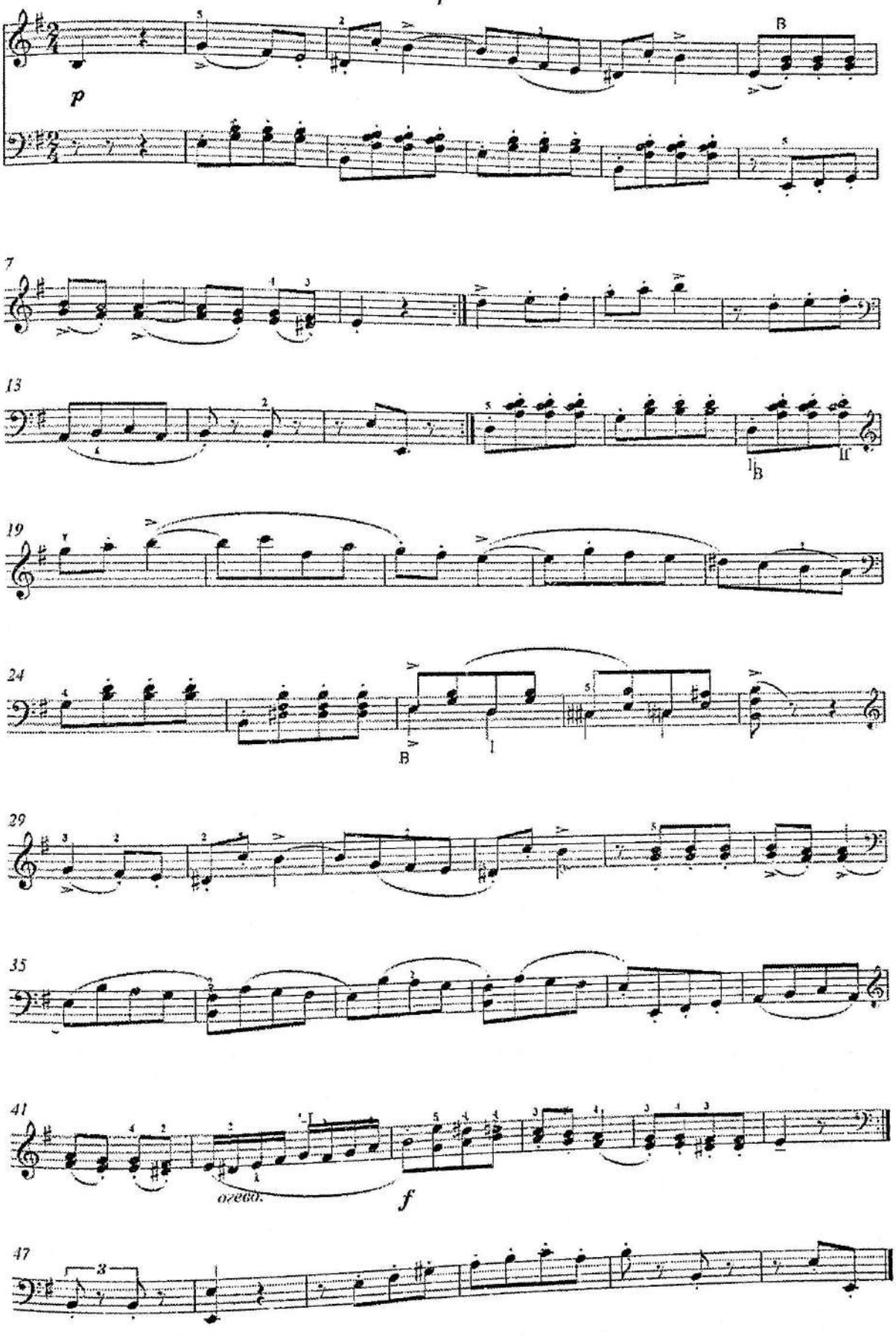

Ekosez

F. Shubert

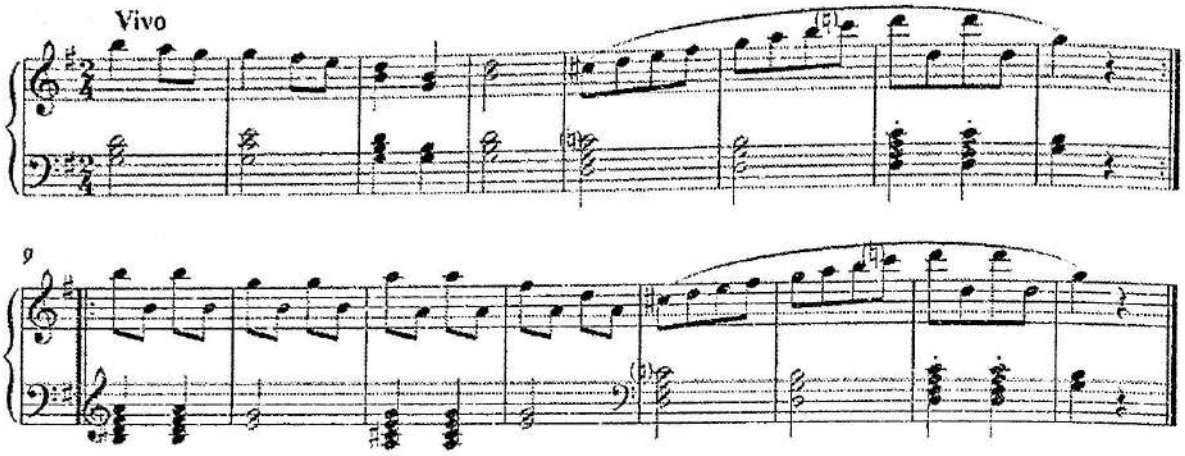

Pyesa

B. Bartok

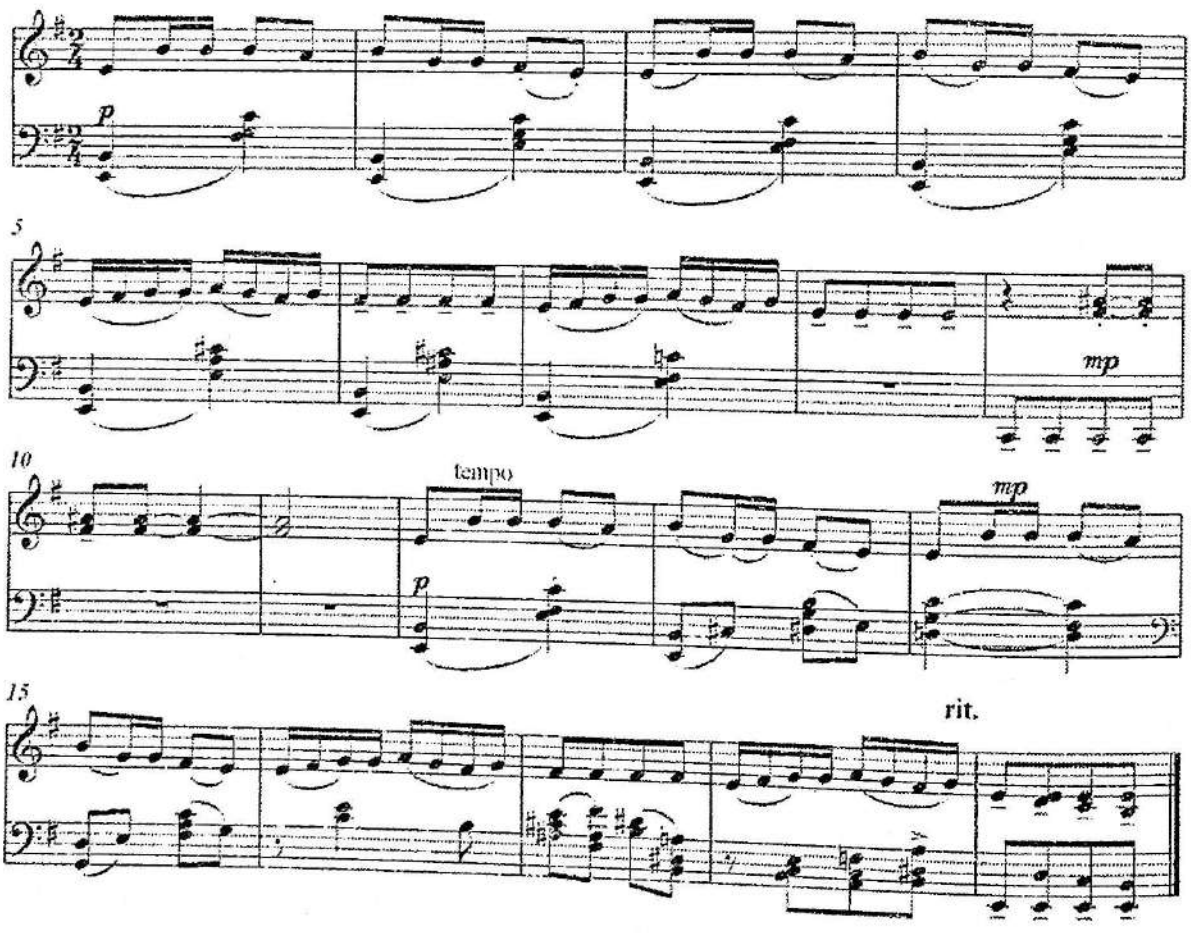

Raqs

L. Betxoven

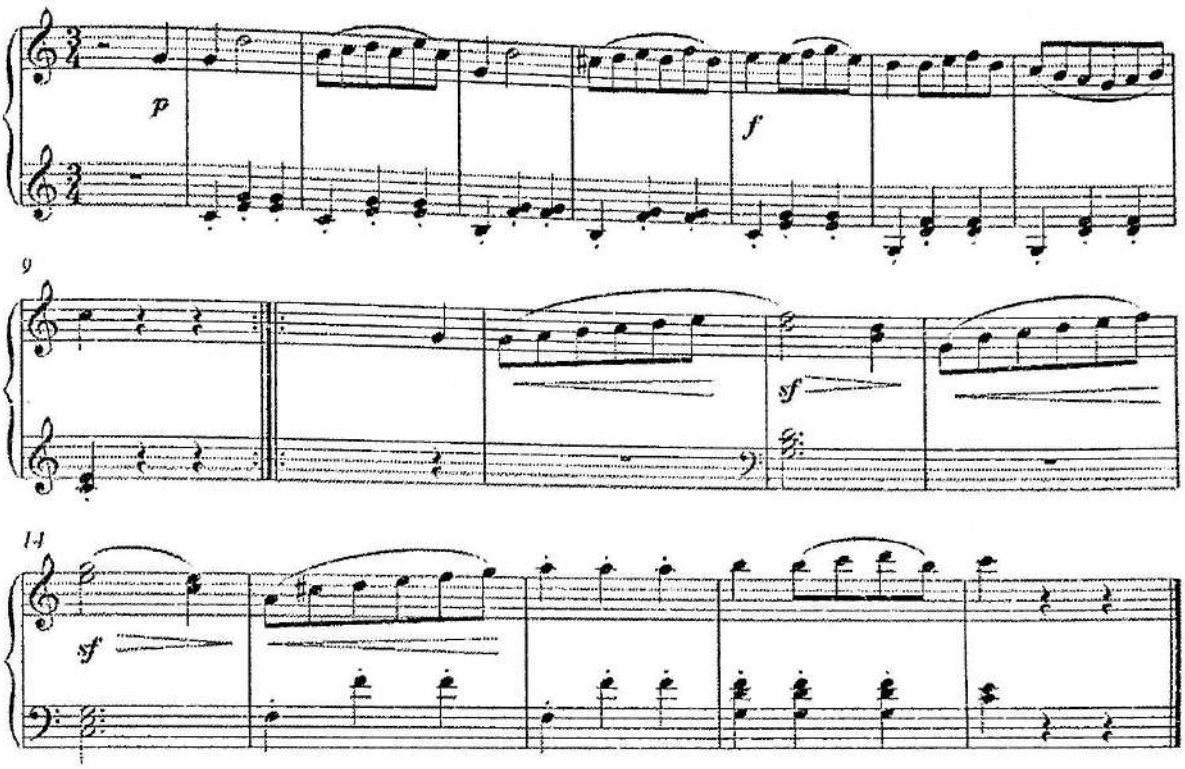

Pyesa

A.Gedike

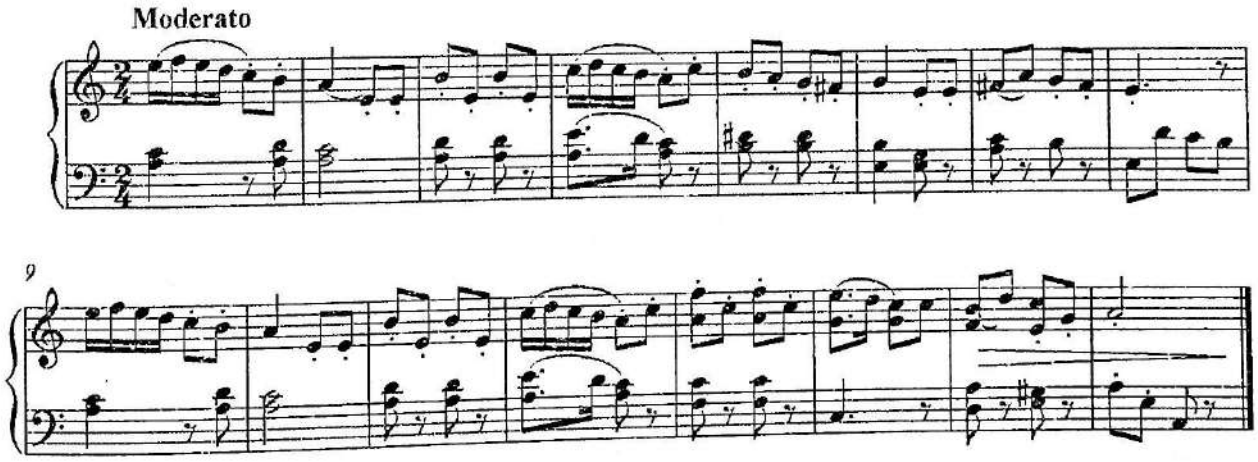

Vals

P.I.Chaykovskiy

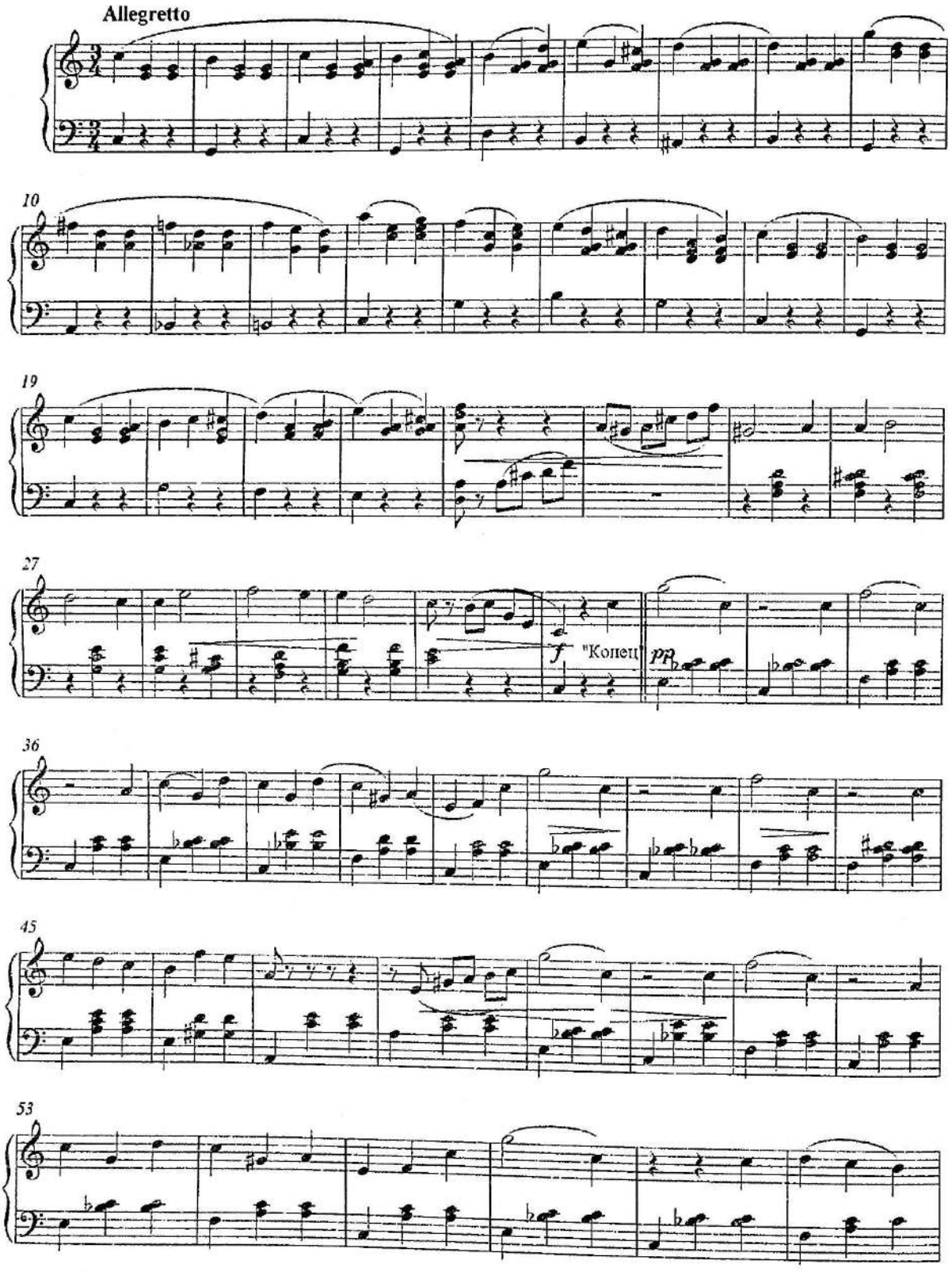

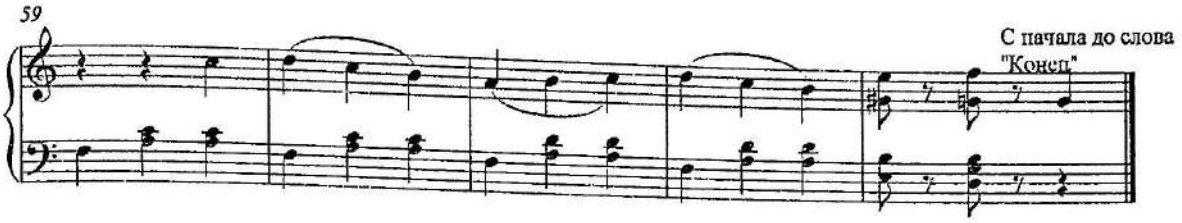

Figurniy vals

D.Tolstoy (qayta ishlagan A.Ashkenazi)

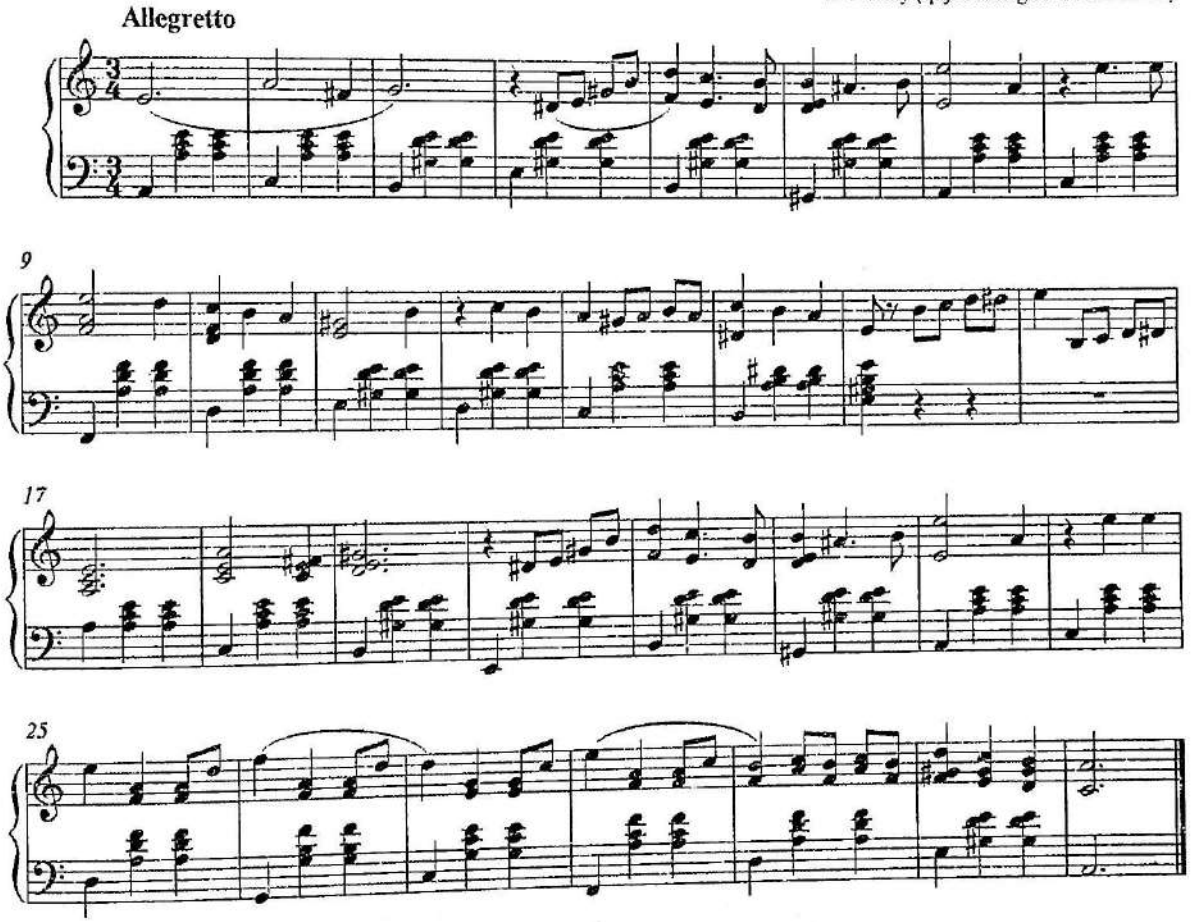

Kontrdans

L.Bethoven

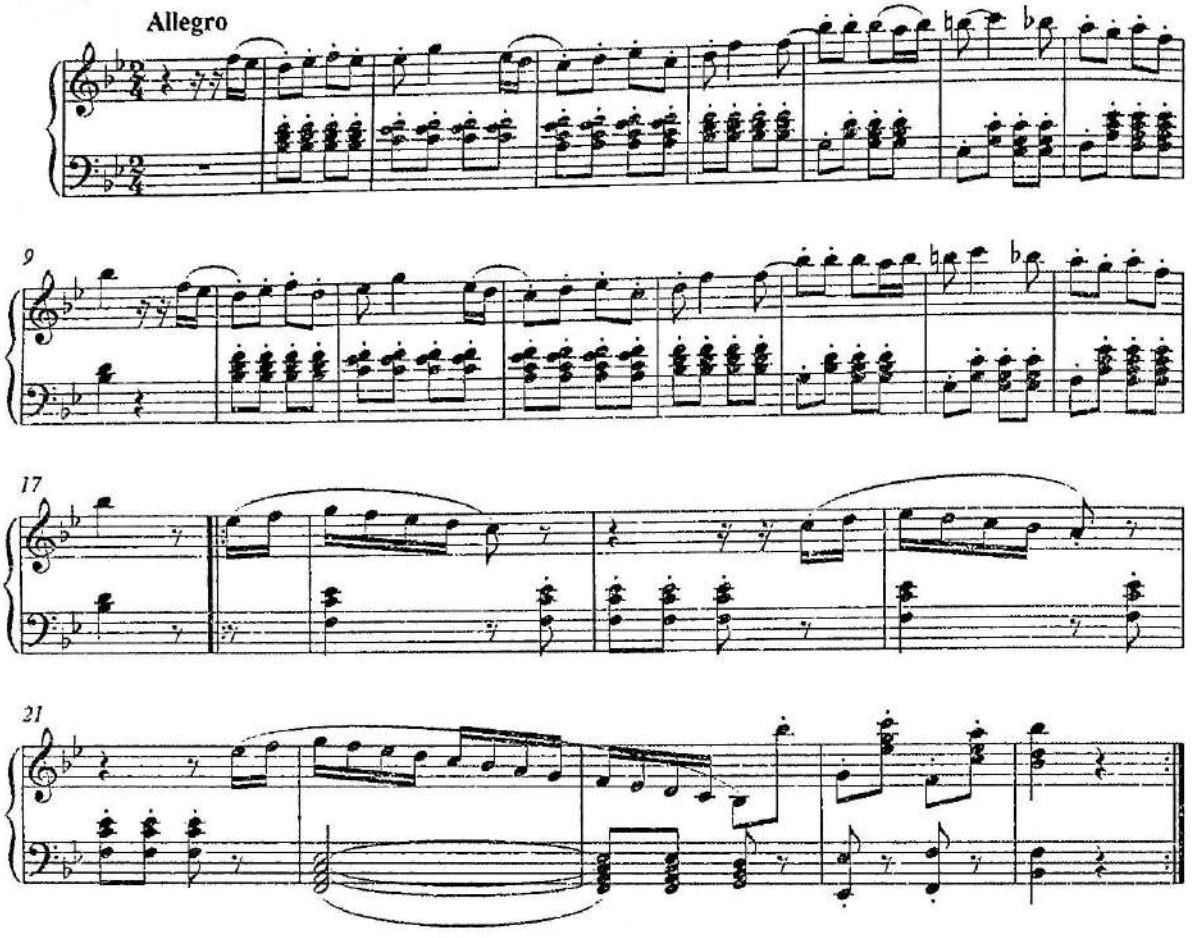

Kontrdans

M.Glinka

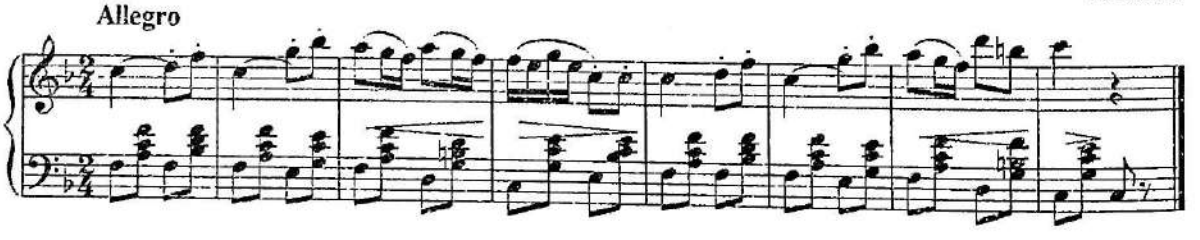

Hungarian Dans №5

J.Brahms

Allegro

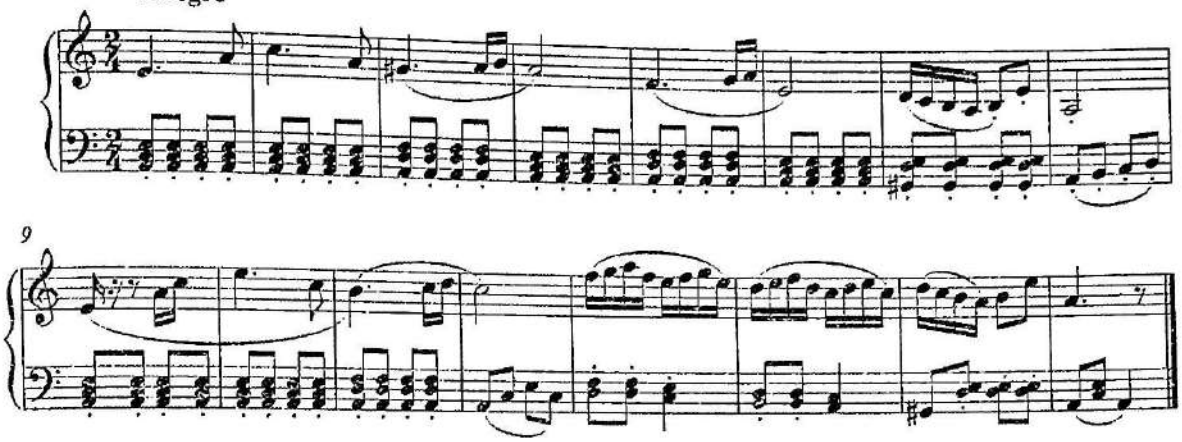

La vie en rose

Louiguy

Allegro

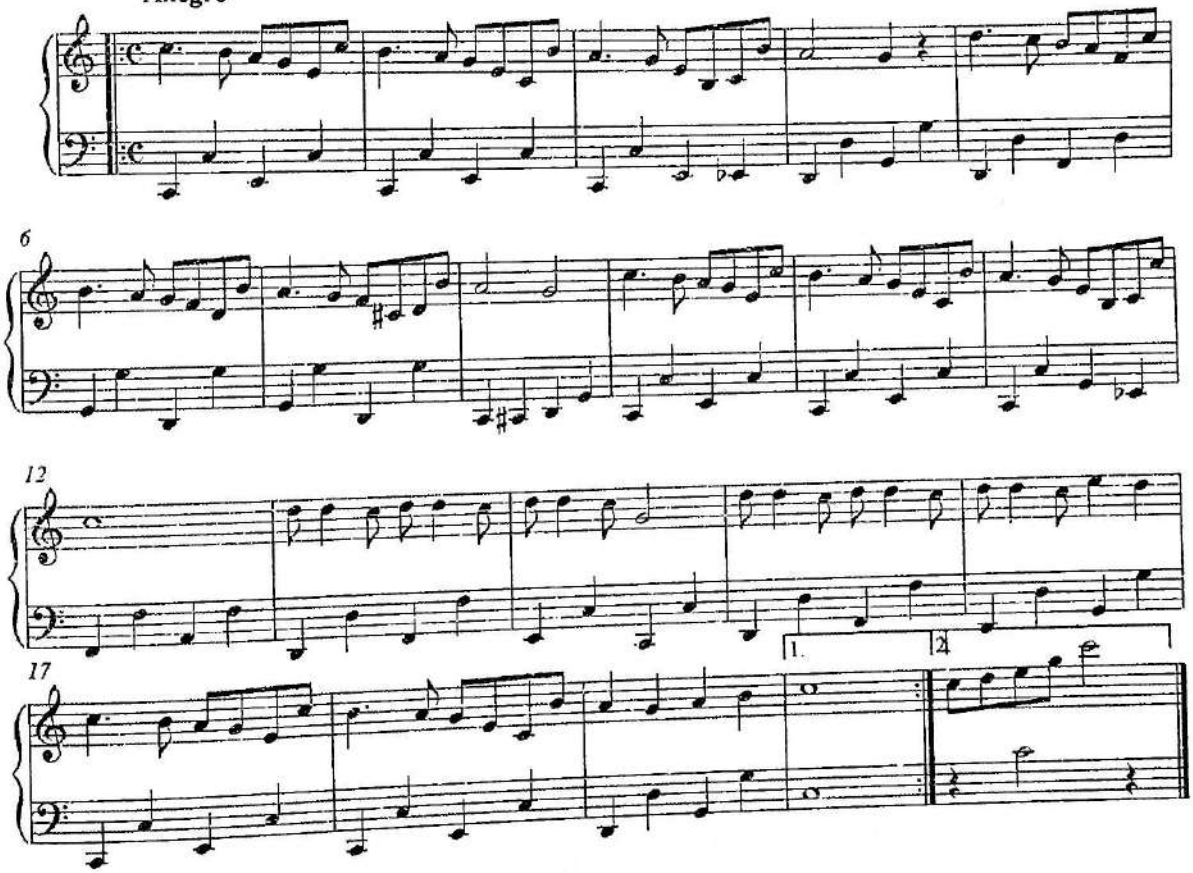

ETYUDLAR

Etyud

K.Cherni

Allegro

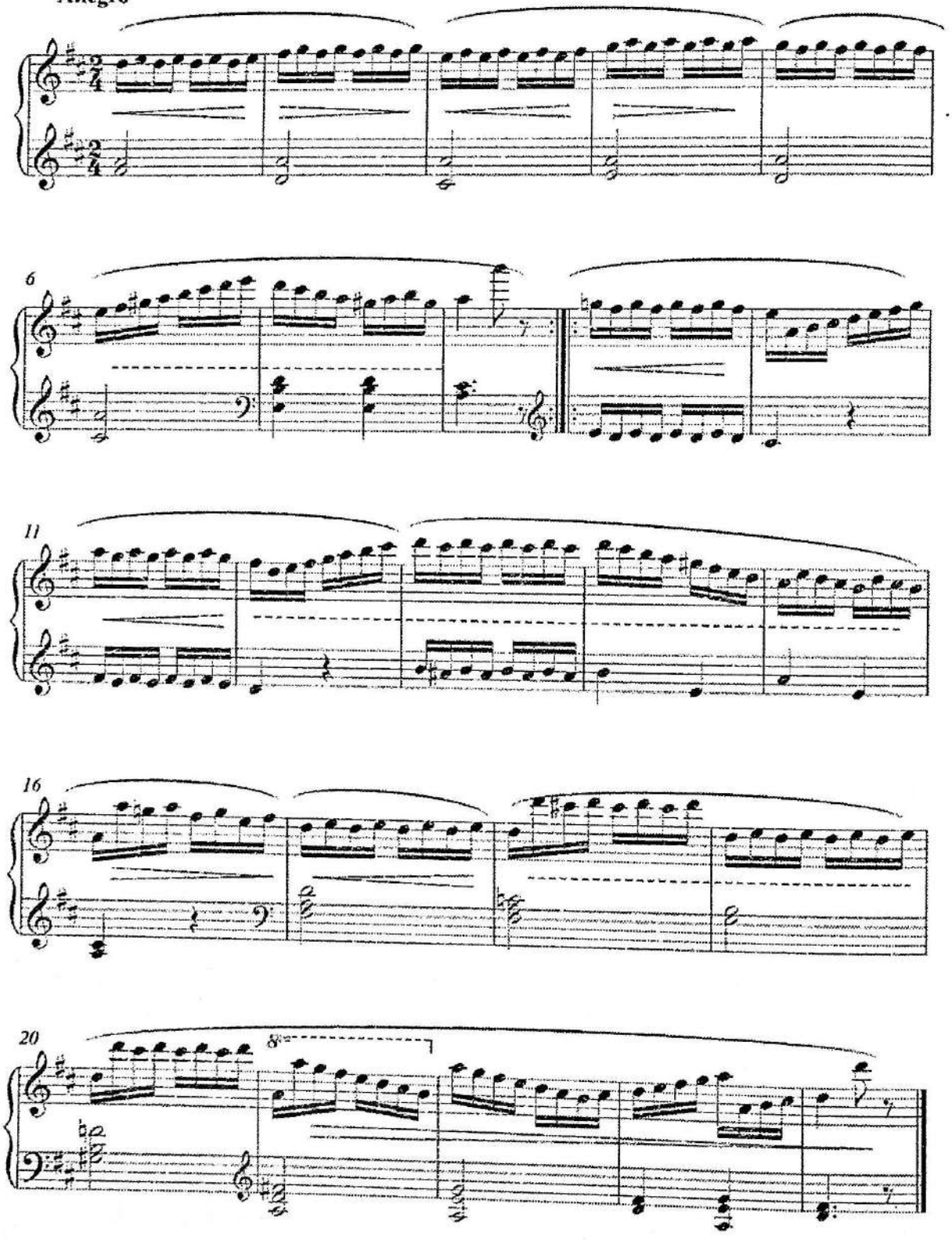

K.Cherni

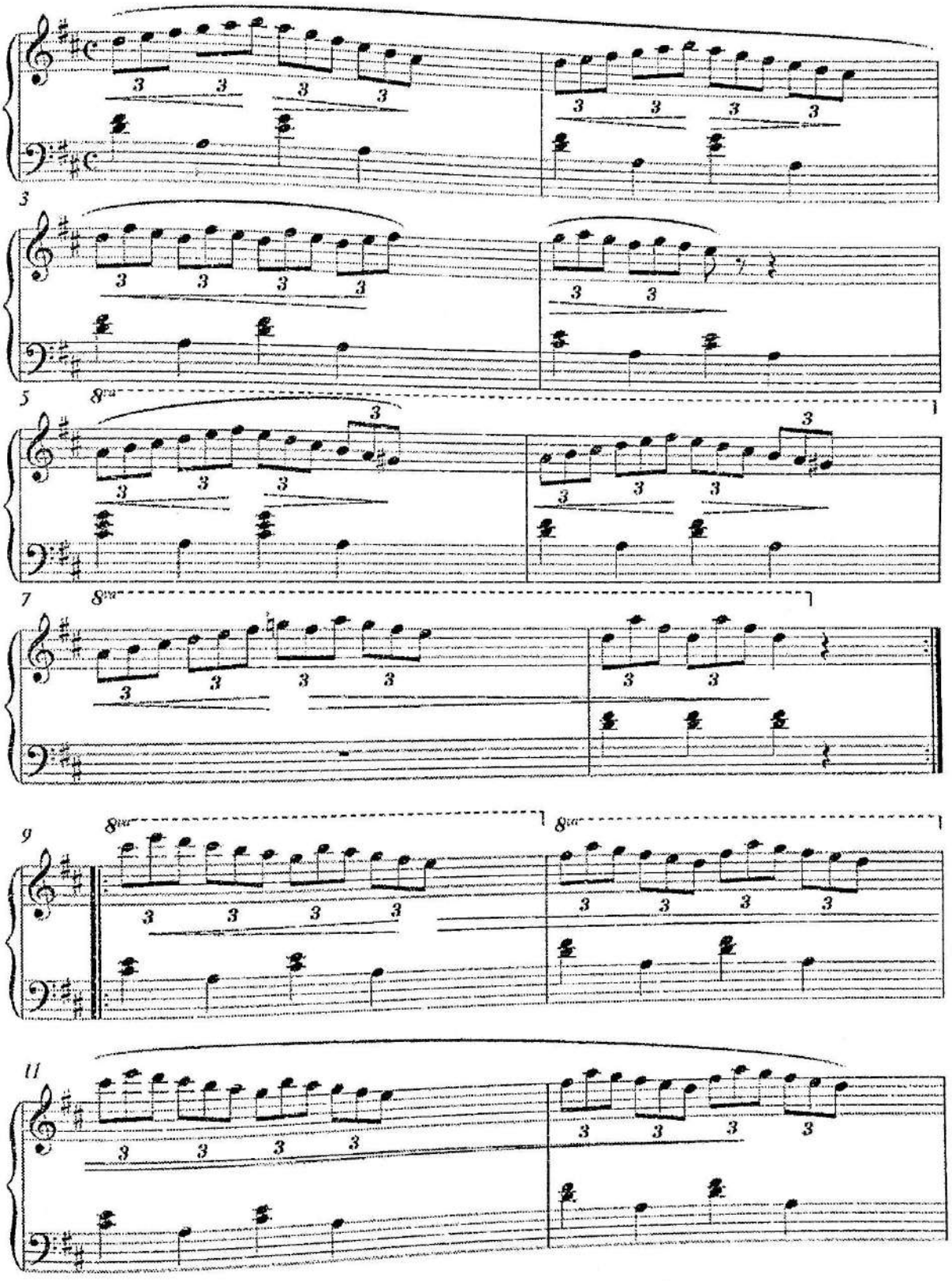

2

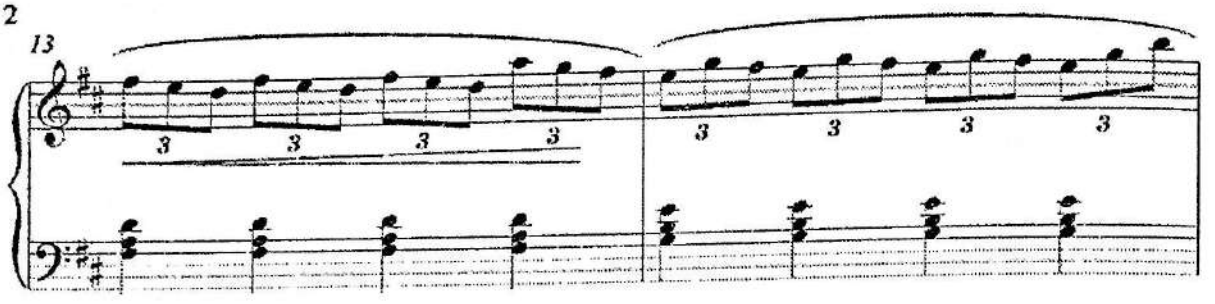

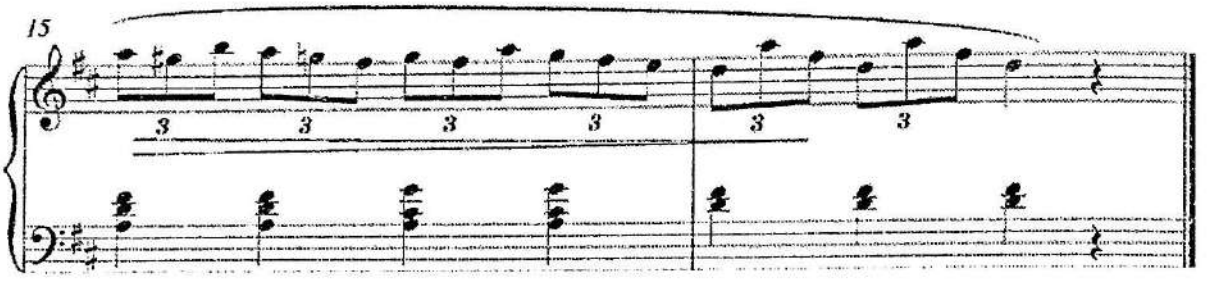

Etyud

L.Shitte

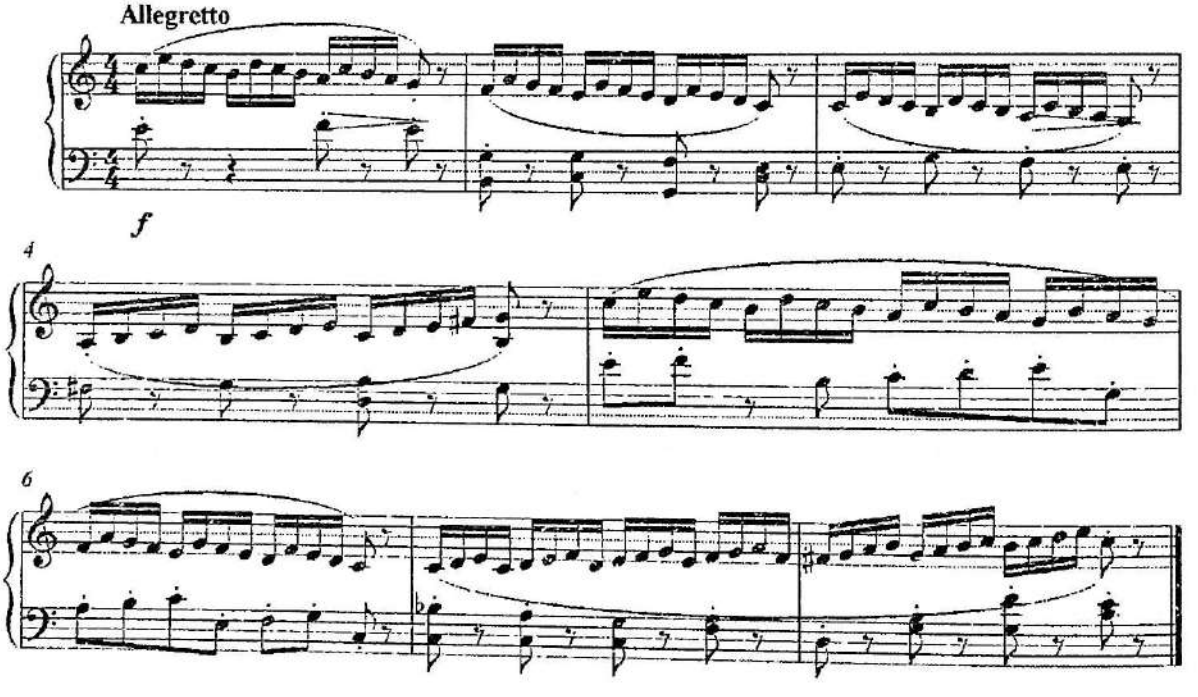

K.Cherni

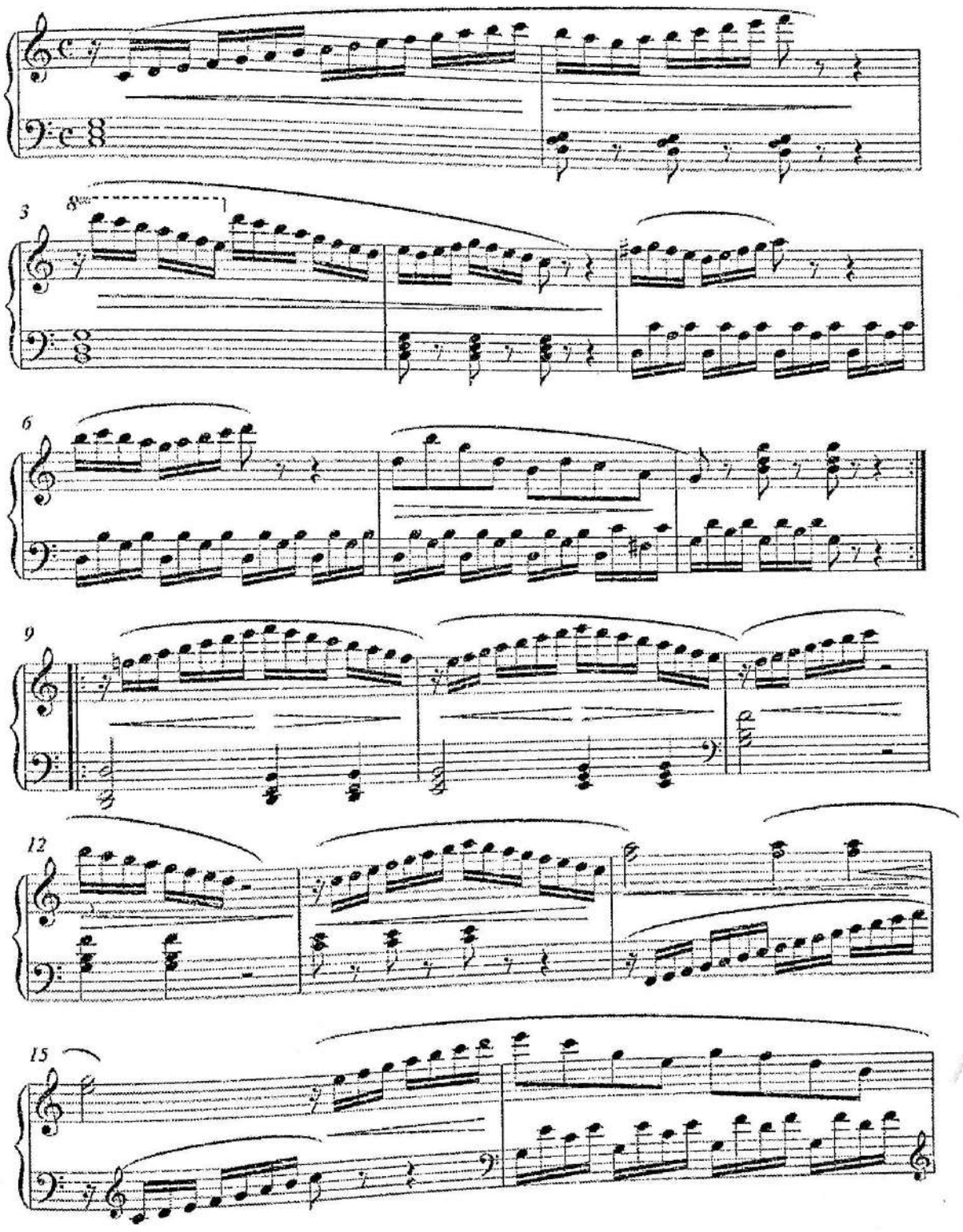

2

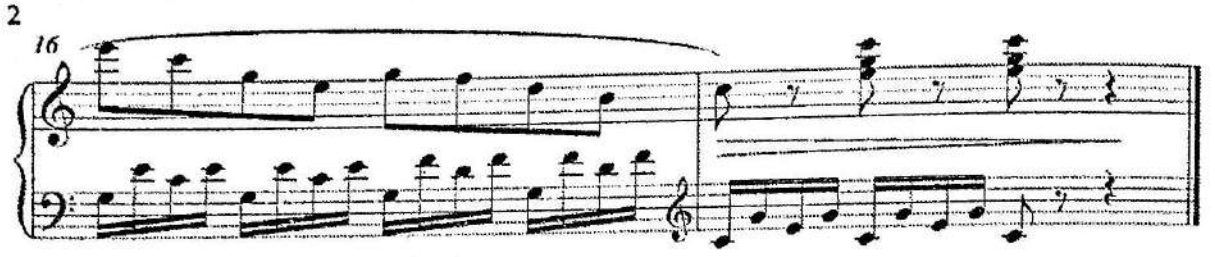

Etyud

К.ЧЕРНИ

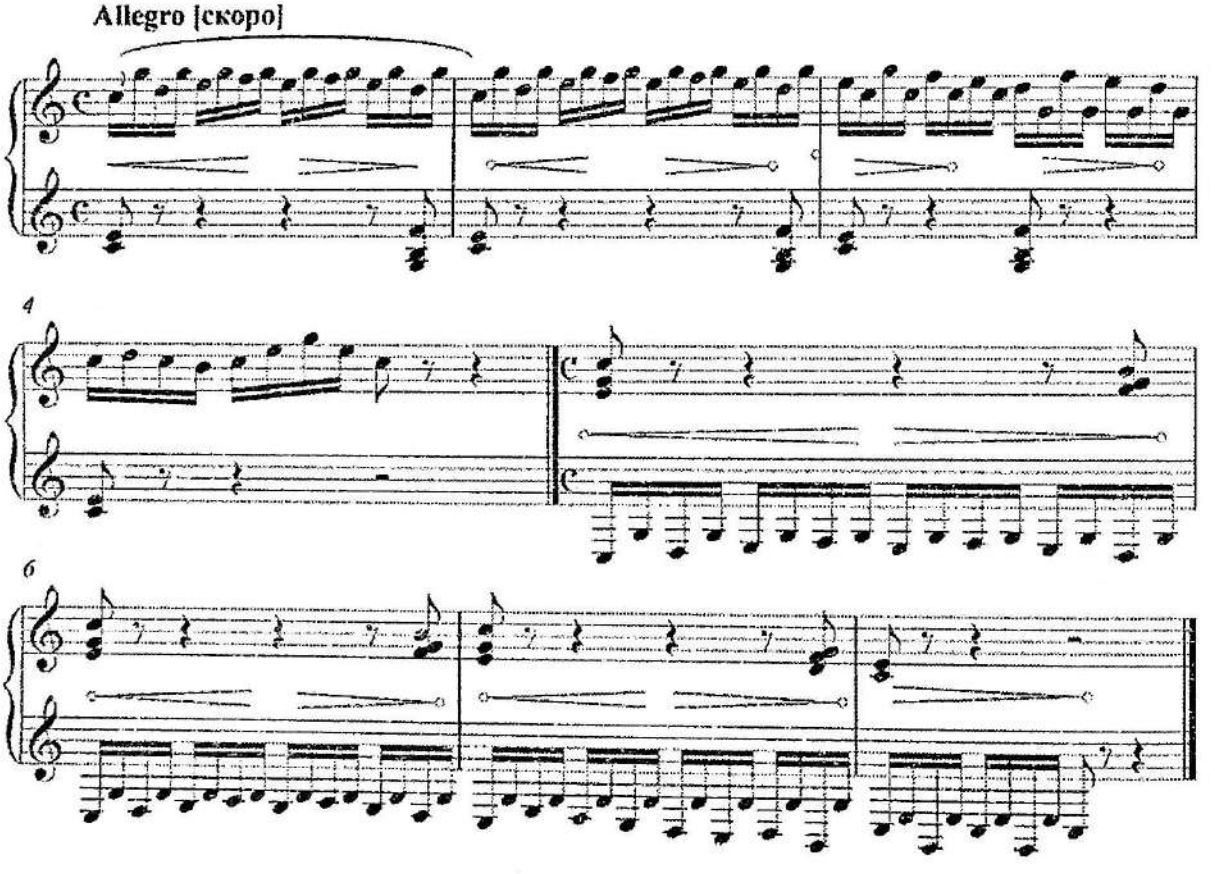

Allegretto (оживленно))

K.Cherni

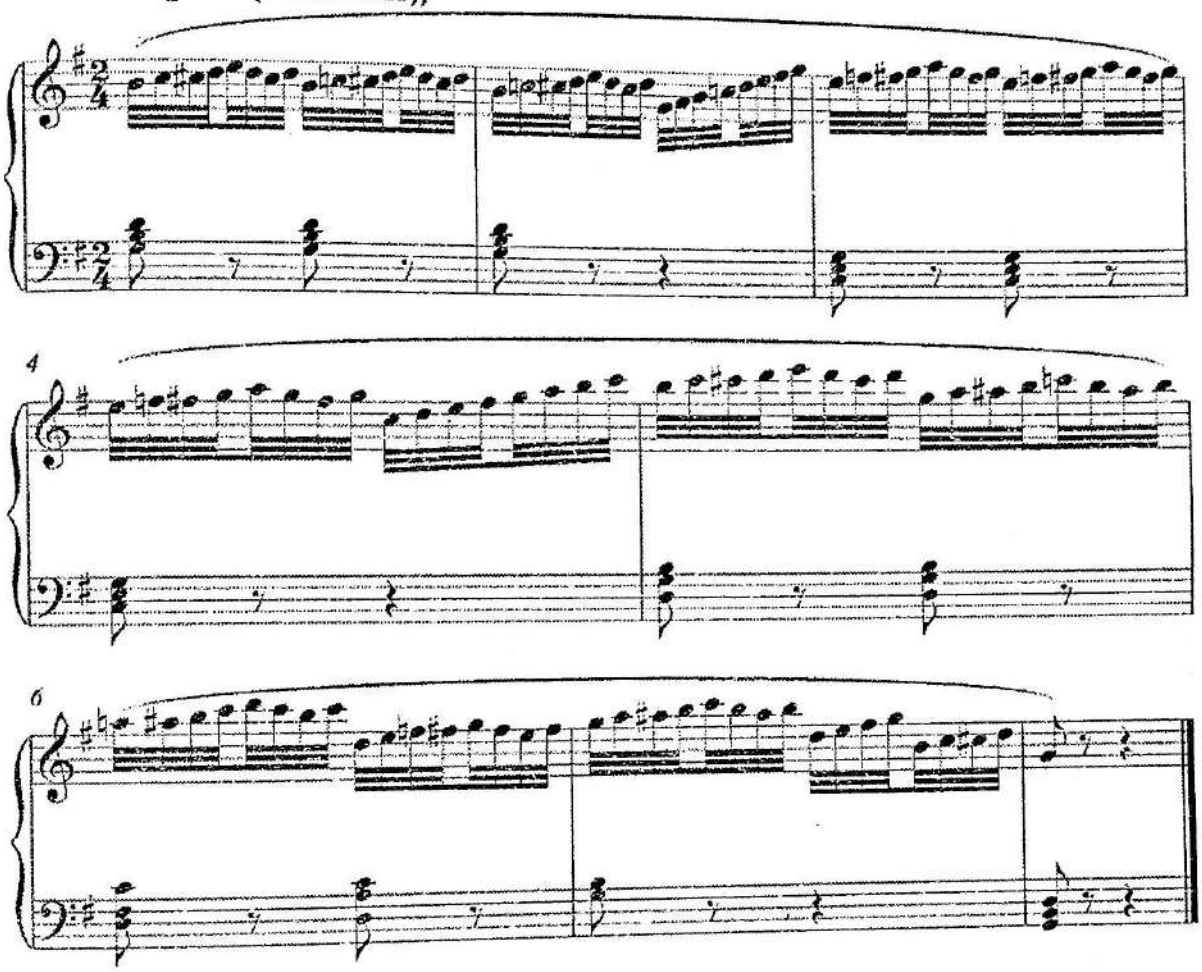

Etyud

F.Gyunten

Lento

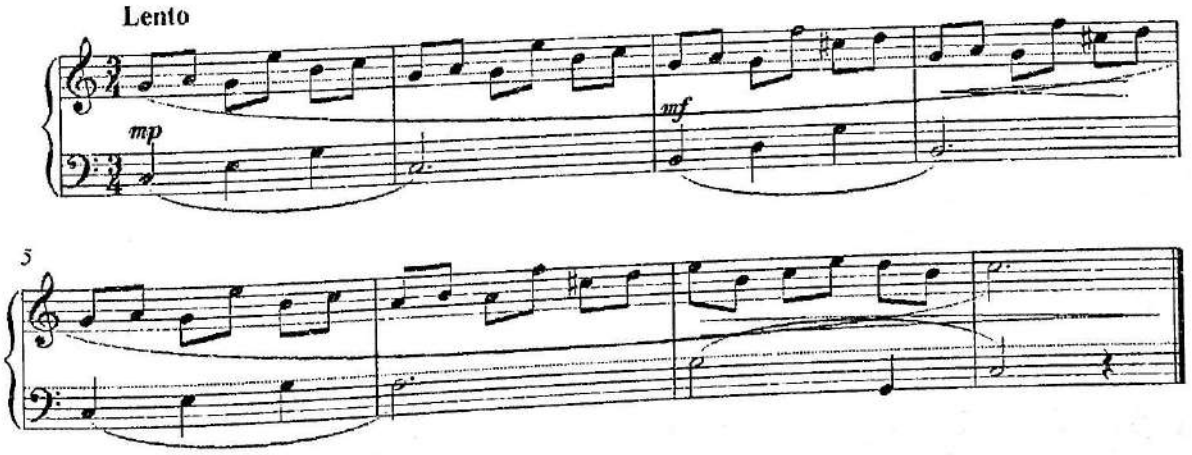

ETYUD

X. AZIMOV

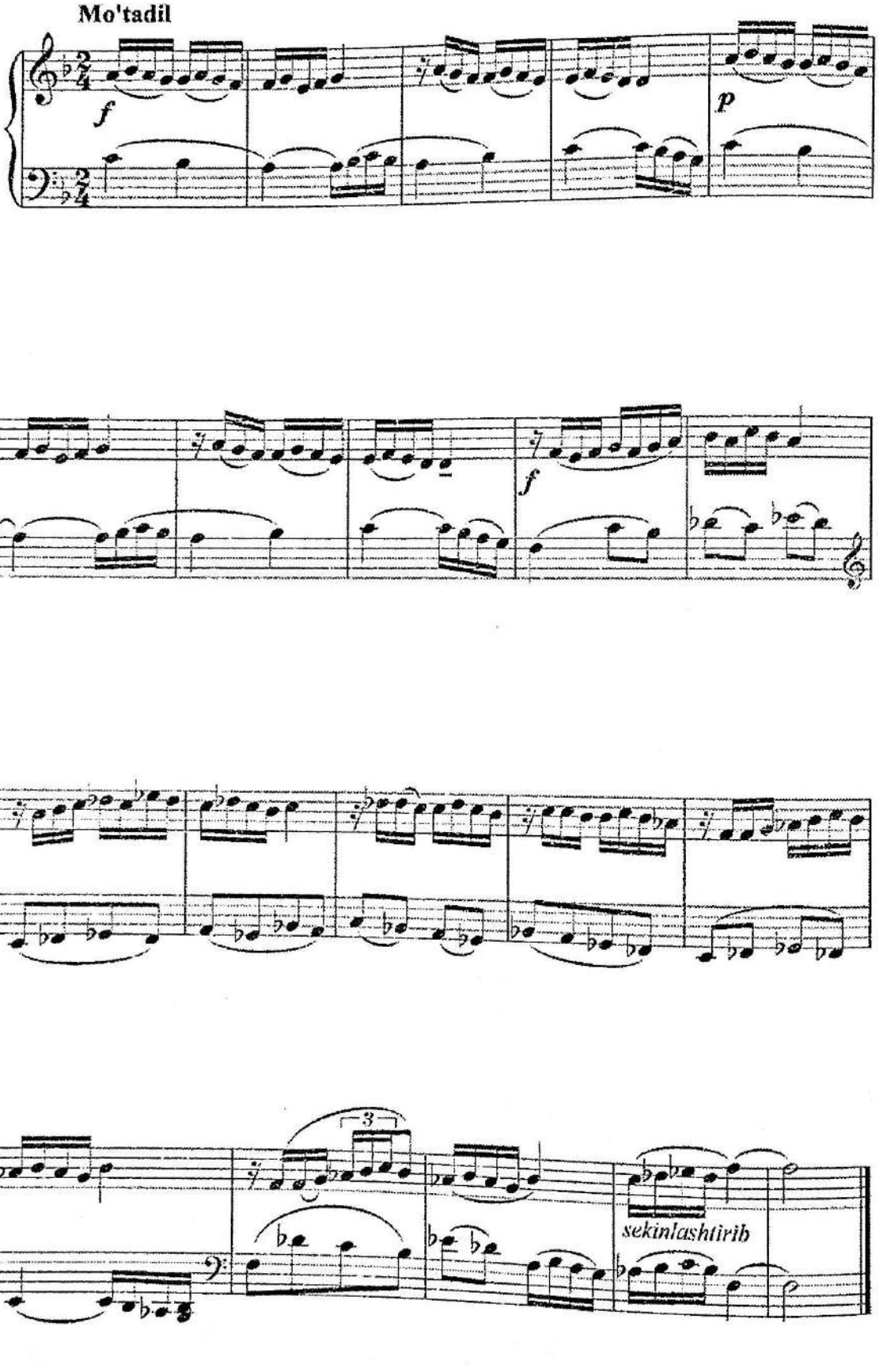

Довольно скоро

A.Nikolayev

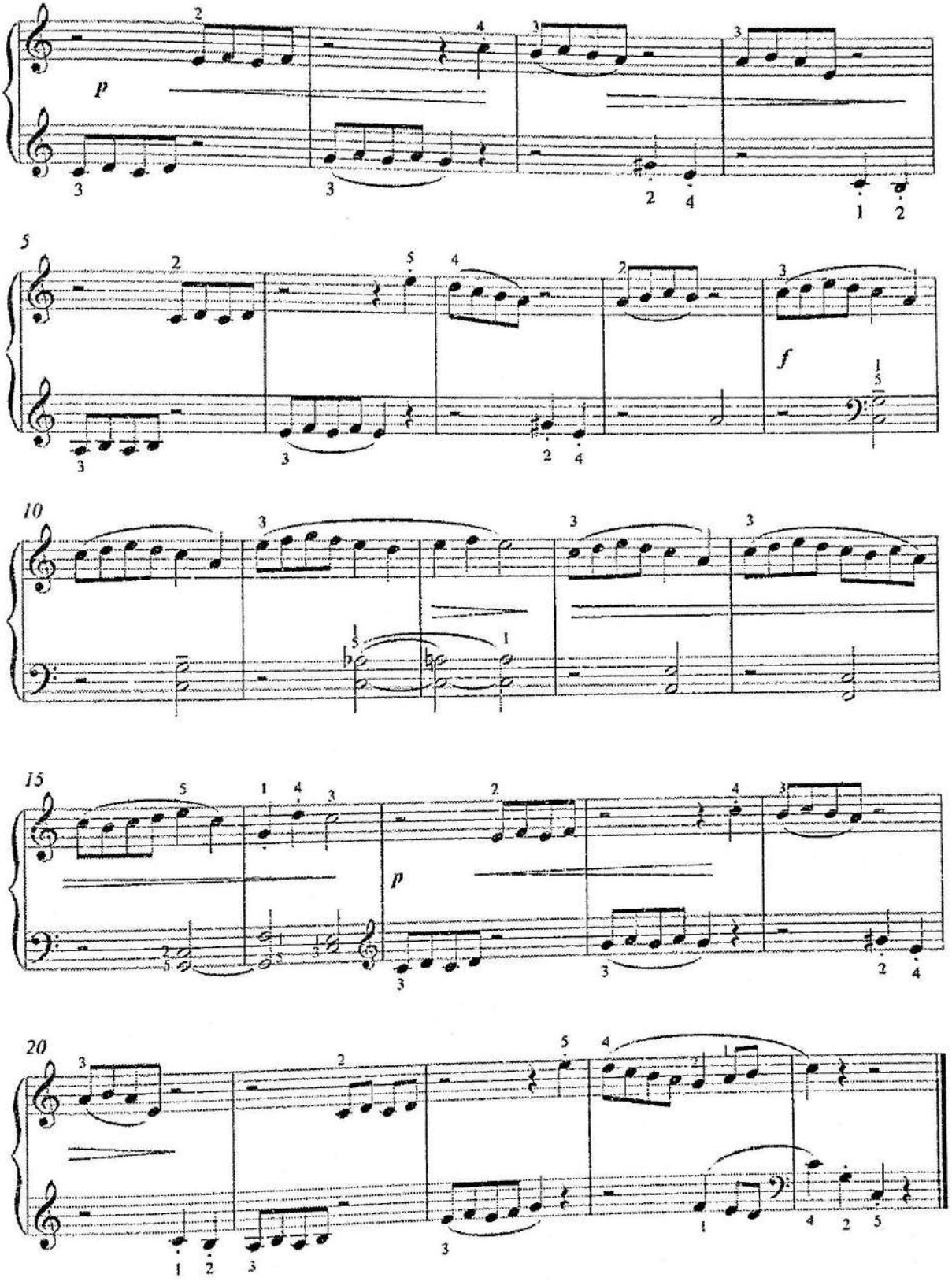

Etyud

X.Azimov

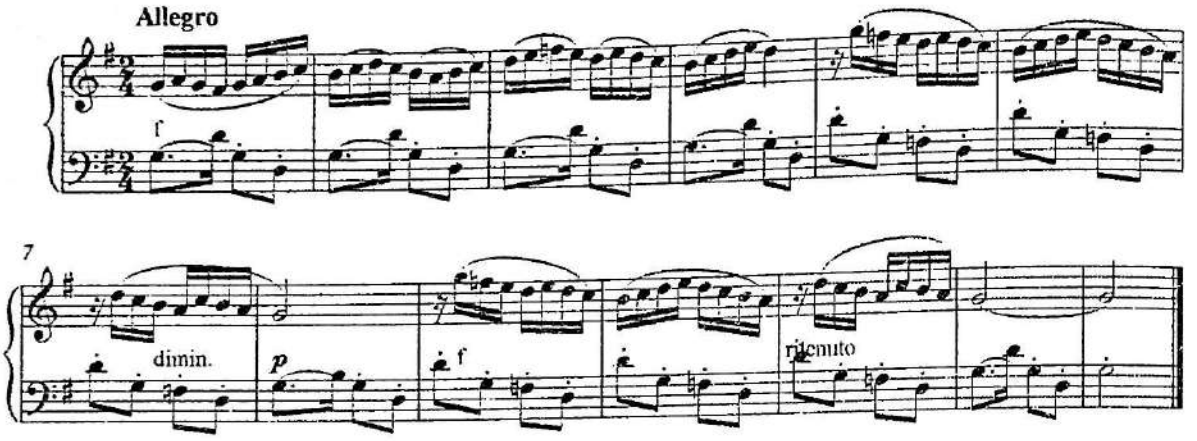

Etyud

X.Azimov

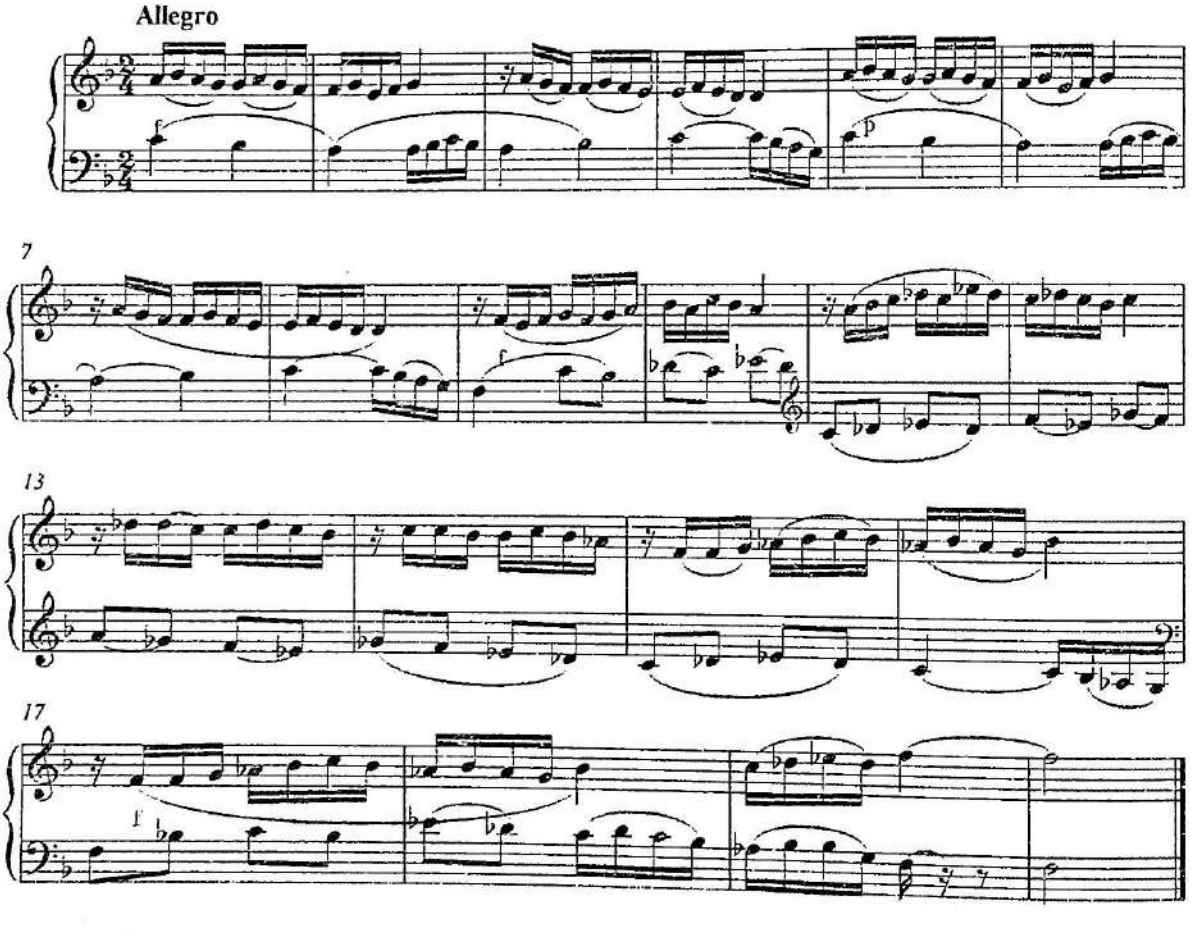

op.299,№3

Etyud

K.Cherni

Allegro

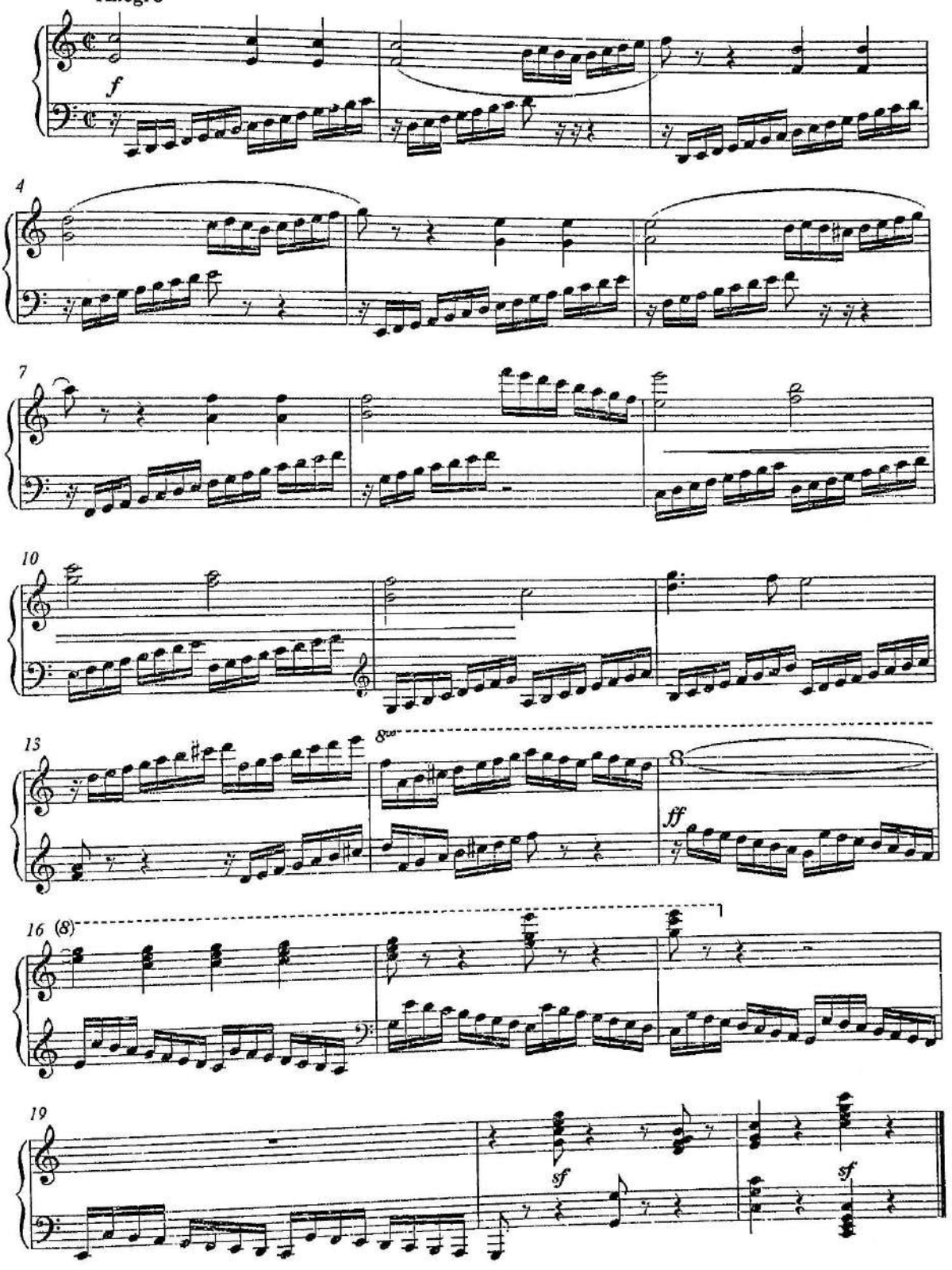

Etyud

I.Berkovich

(Paganini mavzusi)

Allegro

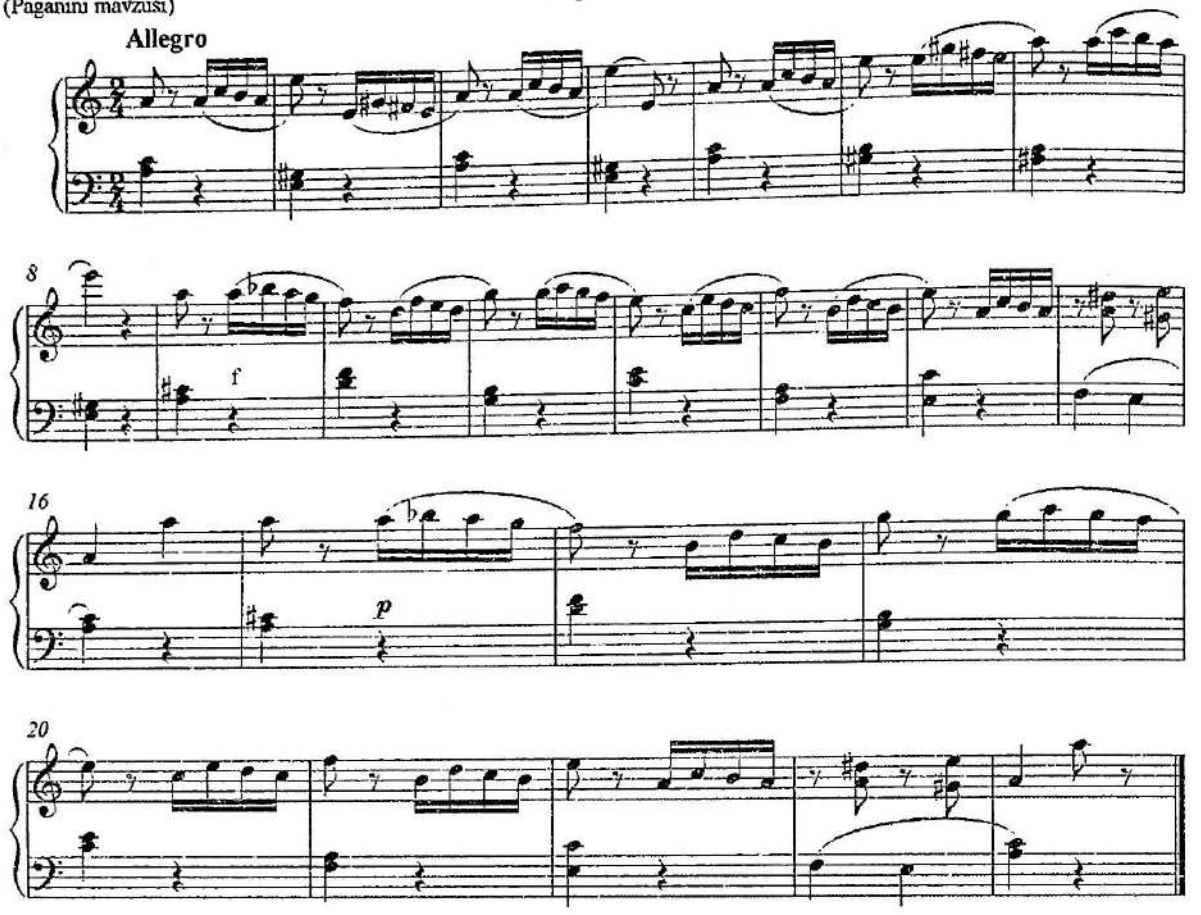

Glossariy

Adagio - 1) tempni belgilash: sekin (andantedan sekin, lekin largoga qaraganda harakatchanroq); 2) berilgan tempdagi bo'lak yoki alohida bo'lak.
Agitato - ekspressivlik belgisi: "hayajonlangan".
Allegretto - 1) tempni belgilash: allegrodan sekinroq va andantedan ko'ra sekinroq; 2) juda harakatchan kichik qism yoki tsiklning bir qismi.
Andantino) - tempni belgilash: andantedan ko'ra ko'proq harakatchan;
Animato - ekspressivlik belgisi
Avj –musiqa asarining eng yuqori cho'qqisi, pardasi.
Akkord– turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qo'shilib, yahlit holda yangrashi. Akkord odatda tersiya intervali bo'yicha taqsimlanadigan tovushlardan hosil bo'ladi.
Ansambl - 1. Vokal yoki cholg'u musiqa asarining bir necha ijrochi tomonidan ijro etilishi. 2. Bir to'da san'atkorlarning bir butun badiiy jamoa holda chiqishi. 3. U qadar katta bo'lmagan xonanda yoki sozandalar jamoasi uchun yaratilgan musiqa asari. Ijrochilar soniga qarab bu ansambllar turlicha ataladi. Ikki ijrochi – duet, uch ijrochi – trio yoki terset, to'rt ijrochi – kvartet, besh ijrochi – kvintet, olti ijrochi – sekstet, yetti ijrochi – septet, sakkiz ijrochi – oktet .
Alteratsiya – musiqiy tovushlarning balandligini o'zgartirish.
Akkolada —ikkita yoki bir nechta nota yo'lidagi ijroni ko'rsatuvchi qavs.
Applikatura– musiqa cholg'u asboblarini ijro qilganda barmoqlarni to'g'ri qo'yish va almashtirish tartibi. Bu tartibning notalarda ko'rsatilishi ham applikatura deyiladi.
Ad libitum – xohishga ko'ra, istalgancha
Attacca – keyingi asarni tanaffussiz chalish
Animato– musiqada jonli, hisli ijro etilish ko'rsatkichi.
Arpedjio —akkordning yoyilgan ijrosi, odatda, pastdan yuqoriga birin–ketin olingan tovushlari sadolantiriladi.
Ashula – keng tarqalgan vokal musiqa janri va shakli bo'lib, unda sh'eriy va musiqiy obrazlar bir–biriga uyg'unlashgan xolda gavdalanadi
Bastakor – monodiya uslubida asarlar yaratuvchi ijodkor.
Bemol – tovushlarni yarim ton pasaytirish belgisi.
Bekar - belgi, bu ohang ko'tarilmasligi yoki tushmasligini ko'rsatadi; ko'pincha ma'lum bir o'lchovda ilgari qilingan o'sish yoki pasayishning bekor

qilinishining belgisi sifatida ishlatiladi; bekar faqat tasodifiy belgidir va hech qachon kalitga qo'yilmaydi.

Bass 1) instrumental yoki vokal partiturasining past ovozi; 2) past registrdagi erkak ovozi; 3) past diapazonli musiqa asbobi (masalan, bas viola).

Gamma - u yoki bu lad tizimiga tegishli bo'lgan va ma'lum tartibda (odatda kiruvchi yuqoriga yoki pastga harakatda - shkala shaklida) joylashgan tovushlar majmui

Garmoniya - 1) bir vaqtda tovush - bir necha ohangning (akkord) uyg'unligi

Grand– katta

Garmoniya– bir yo'la eshitilgan bir necha tovushlarning o'zaro bog'lanishda kelishi.

Gimn–badiiy – ramziy ma'noga ega asar, qo'shiq.

Glissando–bir tovushdan ikkinchi tovushga sirg'anib o'tish.

Grosso – katta

Diapazon– ashulachining ovozi, cholg'u asbob, tovushqator, lad, kuy va boshqalarning tovush hajmi.

Diatonik yarim ton –tovushqatordagi ikki turli pog'onadan tuzilgan yarim ton bo'lib, kichik sekunda intervalini xosil qiladi.

Dirijyor– orkestr, xor, ansambl va boshqalarga musiqachi– rahbar.

Dirijyor– (frans. diriger– yo'lga solish, boshqarish) – orkestr, xor, ansambl va boshqalarga musiqachi– rahbar.

Dolce - ekspressivlik belgisi: "muloyimlik bilan", "mehr bilan".

Janr— musiqiy asarlar turlarini ifodalovchi ko'p ma'noli tushuncha.

Interval– aniq balandlikka ega bo'lgan ikki tovushning balandlik bo'yicha oralig'i.

Faol klaviatura (bosim sezuvchanligi) - ovoz balandligi tugmachalarning kuchi bilan belgilanadi (xuddi oddiy pianinodagi kabi).

Ovoz - odamning ovoz paychalari tomonidan hosil bo'ladigan tovushlar

Qo'sh notalar – torli kamonli cholg'u asboblarida (masalan, fortepiano) ikki yoki undan ortiq tovushlarning bir vaqtda birlashuvi.

Qo'shimcha o'lchagichlar - bu xodimlar qamrab olgan diapazondan yuqori yoki pastdagi tovushlarni ko'rsatish uchun tayoqning tepasida yoki ostida joylashgan qisqa o'lchagichlar.

Zatakt - iboraning boshidagi bir yoki bir nechta tovushlar, ular kompozitsiyaning birinchi satr qatoridan oldin yoziladi. Boshlanish har doim zaif zarbada va birinchi to'liq o'lchovning kuchli zarbasidan oldin bo'ladi.

Interval - bu ikki ohang orasidagi musiqiy va matematik (akustik) masofa.
Intonatsiya - solist yoki ansambl tomonidan tovushlarni takrorlanadigan nisbiy akustik aniqlik darajasi
Cadanse - musiqiy iborani to'ldiradigan garmonik ketma-ketlik.
Cantabile - ohangdor, izchil ijro uslubi.
Kantilena - lirik, ohangdor xarakterning vokal yoki cholg'u kuyi.
Koda - musiqiy kompozitsiyaning yakuniy qismi
Crescendo (crescendo) - dinamikani belgilash: hajmning asta-sekin o'sishi.
Legato (legato) - ifodalilik belgisi: izchil, tovushlar orasidagi bo'shliqlarsiz.
Lento - tempni belgilash: sekin.
Liga - notalar ostida yoki tepasida joylashgan egri chiziq, ularni iboraga bog'laydi
Mavzu - asarning asosiy melodik g'oyasi
Mezzo forte - unchalik baland emas.
Moderato - tempni belgilash: o'rtacha, andante va allegro o'rtasida.
Motiv - qisqacha melodik-ritmik figura, asar musiqiy shaklining eng kichik mustaqil birligi
Nota - bu musiqiy tovushning grafik belgisi, shuningdek, tovushning o'zi.
Notniy stan - nota yozuvidagi beshta gorizontal chiziqlar to'plami.
Oktava - ikki tovush orasidagi interval
Oktet - sakkiz ijrochidan iborat ansambli
Piano (p) - jim; qisqartirilgan:
Pianino - eng keng tarqalgan zamonaviy klaviatura torli asbobning nomi
Polifoniya - bu bitta asbob tomonidan bir vaqtning o'zida ishlab chiqarilgan tovushlarning maksimal mumkin bo'lgan soni. Qanchalik ko'p polifoniya bo'lsa, ovoz ishlab chiqarish shunchalik yaxshi bo'ladi. (ovozlar soni bo'yicha o'lchanadi)
Prestissimo (prestissimo) - tezlikni belgilash: juda tez; prestodan tezroq.
Presto - temp belgisi: juda tez.
Variatsiya - bu avval aytib o'tilgan materialni o'zgartirilgan takrorlashdan iborat kompozitsiya texnikasi.
Vibrato - qo'shimcha rang-barang effekt yaratish uchun barqaror ohangning balandligi yoki hajmining ozgina tebranish o'zgarishi.
Vivace - temp va ekspressivlikni belgilash: tez, jonli.
Virtuoz - bu ajoyib qobiliyat va ajoyib texnikaga ega ijrochi.
Repriza - kompozitsiyaning sonata shaklidagi yakuniy qismi

Ritenuto - tempni belgilash: tempni asta-sekin pasaytirish
Ritm - bu asarlarning kompozitsion tuzilishining o'ziga xos xususiyati bo'lib, u har qanday qismlarning almashinishi yoki takrorlanishi, qoida tariqasida, bu rok, pop, jazz va deyarli har qanday boshqa musiqiy uslubning ritmlari)
Sintezator- elektron musiqa asbobidir.
Solo - bitta ijrochi yoki ansambl, orkestr solisti uchun kompozitsiya yoki uning parchasi.
Stakkato - keskin, sakrash
Tembr – ma'lum bir ovoz yoki asbobning o'ziga xos rang berish xususiyati
Temp - musiqadagi harakat tezligi.
Tonallik - ladni balandligi
Trezvuchiye - uchta tovushdan iborat akkord
Fermata - tovush yoki akkordning erkin pauzasi yoki kechikishi
Forte (forte) - ifodalilik belgisi: baland ovozda
Fraza - kuyning parchasi
Test savollari

TEST SAVOLLARI

1.Nota yozuvida tovushlarni yuqori yoki pastki o'zgartiruvchi belgini aytib bering

A. Alteratsiya belgilari
B. Pauzalar
S. Volta
D. Forshlag

2. Bir xil nomli tovushlar oralig'idagi eng yaqin masofaga nima deb ataladi?

A. Tovush oralig'i
B. Oktava
S. Sekunda
D. Tersiya

3. Transponirovaniye haqida nimani tushunasiz?

A Ijro qilingan payitda tovushlari nota yozuvidagiga past yoki baland eshitiladigan cholg'u asbob transpartirovka qiluvchi asbob deyiladi
B. Qanday yozilsa shunday chalinadi
S. Bir ton ko'tarib chalinadi
D. Uch ton ko'tarib chalinadi

4. Besh yondosh chiziqni tik kesib o'tgan chiziq nima?

A. Takt chizig'i deyiladi
B. Yuqoridagi chiziqlarga qo'yiladi
S. Uchinchi chiziqdan boshlanib chiziladi
D. Pauza deyiladi

5. Musiqa asarida ayrim qismlarini takroriy ijro qilish uchun belgi ishlatiladi. Ularning nomlarini aytib bering.

A. Ligata
B. Repriza, segno
S. Vivachi
D. Allegro

6. Major va minor gammalarining tuzilishini ayting va tuzib bering.

A. Garmonik majorda 5 - bosqich ko'tariladi.
B. Garmonik majorda 6 - bosqich ko'tariladi
S. Garmonik majorda 7 - bosqich ko'tariladi.
D. Garmonik minorda 7 - bosqich ko'tariladi.

7. Interval va uning turlarini ayting?

A. Prima
B. Tersiya
S. Interval, menyubek, senterval, garmonik interval
D. Oktava

8. Dinamik ishoralar belgilariga e'tibor bering
A. Tez
B. Forta (kuchli)
S. Jonli
D. Alteratsiya
9. Tovush cho'zishni oshirish uchun bir xil balandlikdagi yonma-yon tovushlarni birlashtirish uchun qo'yiladi, u chiziqni nomi nima?
A. Stakkato
B. Fermato
S. Liga
D. Ligato
10. Sur'at (temp) turlari va ularning yozilishini aytib bering. Sur'atlarni tezlashtirish va sekinlashtirish belgilari
A. Adajio
B. Pianissimo
S. Fortissimo
D. Moderato
11. Ijro etish xarakterini belgilovchi belgilarni ayting?
A. Dinamik ishorala
B. Kontabile
S. Presto
D. Ritenuto
12. Melizm kuy yoki ashulani nolali ijro etishdagi usullarini umumiy nomlari
A. Melizm
B. Noxuning yuqoriga yo'naltirilgan zarb
S. Arpedjio
D.Sinkopa
13 . Asosiy tovushning keyingi tovushi bilan tez almashilinib turishi natijasida paydo bo'lgan bidiratma tovushni nima deymiz?
A. Mordent
B. Trel
S. Detashe
D. Triol
14 . Fermata belgisi qaerga qanday yoziladi?
A. Notaning ustiga yoki ostiga yoziladi
B. Notani yonida yoziladi
S. Skripka kalitni oldida yoziladi
D. Notani oldiga qryiladi
15 . O'zbekiston madxiyasining she'rini kim yozgan, musiqasini qaysi kompozitor yozganini ayting?

A. A.Oripov, M.Burxonov
B.E.Voxiov, Yu.Rajabiy
S. Said Axmad, T.Jalilov
D. Abdulla Oripov, D.Zokirov

16. O‘zbek kompozitorlaridan kimlarni bilasiz?

A. P.Kulinkov
B.S.Boboev
S.N. Narimanidze
D.I.Chaykovsikiy

17. Siz qanday intervallarni bilasiz?

A. 8 ta interval (prima, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava)
B. Sof kvarta
S. Kichik septima
D. Sof kvinta

18. «Ansambl» - so‘zi qaysi tildan olingan?

A. Fransiya
B. Italiya
S. Ruscha
D. Lotincha

19. «Ansambl» so‘zining mazmuni qanday ma’noni bildiradi?

A. Xar hil
B. Ko‘pchilik bo‘lib
S. Birgalikda
D. Cholg‘uchilar

20 . Orkestrni ham ansambl deyish mumkinmi?

A. Yo‘q
B. Xa
S. Ba’zilarini
D.2-3 jadval to‘g‘ri

21. Ansamblni kim boshqaradi?

A. Muzika rahbari
B. Konsertmeyster
S. Badiiy rahbar
D. Dirijyor

22. Ansablni qayerda tuzish mumkin?

A. O‘rta maktab to‘garklarida
B. Musiqa maktabida
S. San’at va ma’daniyat o‘quv yurtlarida
D. Barcha javoblar to‘g‘ri

23.Kuynu bir xil qilib chaladigan ijrochilar guruhi nima deb aytiladi?

A. Xor;
B. Ansambl;
S. Repriza;
D. Pauza

24. Repriza nima?

A. Topishmoq;
B. Xor;
S. Ansambl;
D. Qaytarish belgisi.

25. Xor nima?

A. Topishmoq;
B. Kuylovchi jamoa;
S. Ansambl;
D. Repriza.

26. Chorak pauza qaysi notaga teng?

A.Chorak notaga
B.Yarimtalik notaga
C.Butun notaga
D.Nimchorak notaga

27.Musiqada nechta kalit bor?

A.10ta
B.3ta
C.4ta
D.5ta

28. Tovush xususiyatlarini aniqlang.

A. Baland – past;
B. Fizik – sezgi;
C. Jarangli – yoqimli;
D. To'lqinli – tekis.

29. Interval nechta tovushdan tuziladi?

A. 2;
B. 4;
C. 3;
D. 5.

30. Qaysi qatorda oddiy o'lchovlar kiritilgan?

A. 2\4;
B. 6\4;
C. 5\4;
D. 3\8.

31. Ritm so'zining ma'nosini toping.

A. yunoncha so'zdan olingan bo'lib, «Oqim»;

B. lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, «Oraliq»;
C. yunoncha so‘zdan olingan bo‘lib, «Ohangdoshlar»;
D. lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, «Qattiq».

32. Pauza deb nimaga aytiladi?

A. Musiqada vaqtincha to‘xtalishga;
B. Asosiy pog‘onalarning ko‘tarilishi yoki pasayishiga;
C. Musiqa tovushlarining qattiq - sekin ijro etilishiga;
D. Temperatsiyalangan tovush qator

33. Uchtovushlik necha xil bo‘ladi ?

A. 4;
B. 3;
C. 2;
D. 5.

34. Lad deb nimaga aytiladi?

A. O‘zaro bog‘langan musiqali tovushlarning tonika deb ataladigan tovushlar doirasida joylashuviga;
B. Metr hissasining ma’lum bir cho‘zimda ifodalanishiga;
C. Pog‘ona miqdori turlicha va eshitilishi bir xilda bo‘lgan intervallarga;
D. Ritm va metr zarblarining bir biriga to‘g‘ri kelmay qolishi.

35.Romantizm oqimi musiqa san’atiga nechanchi asrda kirib kelgan?

A. XIX asr boshida
B. XVIII asr oxirida
C.XX asr boshida
D.XIX asr oxirida

36.Romantizm oqimi ilk bor qaysi san’at turida namoyon bo‘ldi?

A. Adabiyot
B. Musiqa
C. Arxitektura
D. Raqs

37. Inson olamining ichki dunyosi, ruhiy olamini aks etish qaysi oqim ijodkorlari asarlariga xos?

A. Klassitsizm
B. Impressionizm
C. Folklorizm
D. Romantizm

38.Transpozitsiya nima?

A. Transpozitsiya bir tonlikdan boshqa bir tonlikka kuchirilishi
B.Transpozitsiya bir tonlikdan boshqa bir tonlikda tugatilishi
C.Ikki tonlikdan bir tonlikga ko‘tarish
D. Transpozitsiya bir tonlikda tugatilishi

39.Modulyatsiya nima?

A.Asar qismining biror yangi bir tonlikka o'tishi va tugatilishi
B.Yangi tonga o'tish
C.Asar qismining yangi bir tonga o'tilib boshlang'ich tonga qaytishi
D.Asarning tugallanishi

40.Temp deb nimaga aytiladi?

A.Xarakat tezligi
B.Sur'at, to'xtab turish
C.Xarakat tezligining oshib borishi
D.Kuyning jo'shqinligi

41."Glissando" so'zining ma'nosi?

A. Sirg'alish
B. Ko'chish
C.Ko'tarish
D.Pasaytirish

42.Musiqiy templarni aniq ko'rsatuvchi asbob nomini aniqlang?

A Metronom
B. Камerton
C.Tonallik
D.Klavish

43.Tovushning qattiq jaranglashini ifoda etuvchi dinamik tuslar?

A. F, ff, sf
B. P, mp, mf
C. Diminuendo
D. Kreshchendo

44."Dinamik" so'zi qaysi tildan olingan va u qanday ma'noni bildiradi?

A. degani Grekcha so'zdan olingan bo'lib, "kuch" degani.
B. Lotincha so'zdan olingan bo'lib, "kuch" degani
C. Lotincha so'zdan olingan bo'lib, "qo'shiq"
D. Fransuzcha so'zdan olingan bo'lib, "qo'shiq" degani

45.Akkolada nima?

A. Ikkita yoki undan ortiq nota yo'llarini bog'laydigan maxsus qavs
B. To'rta yoki undan ortiq nota yo'llarini bog'laydigan maxsus qavs
C. Oltita yoki undan ortiq nota yo'llarini bog'laydigan maxsus belbog'
D. Ikkita va to'rtta nota yo'llarini bog'laydigan maxsus qavs

46. Sezura nimani bildiradi?

A. Asarning qismlari chegarasi
B. Asarning qismlari boshi
C. Asarning qismlari o'rtalari

47.Fermato nimani bildiradi?

A. Tovush cho'zimini vaqt bilan cheklanmagan uzayishni
B. Tovushni ikki barabar cho'zishni

C. Tovush cho‘zimini qisqartirishni
D. Cho’zimni to‘xtatib turishni

48.«Nyuans»lar nimani ifodalaydi?

A. Ovozlarning baland pastligini
B. Asar sur’atini
C. Asar xarakterini
D. Asar o‘lchovini

49.Koda deb nimaga aytiladi?

A. Asarning xotima qismi
B. Musiqa bezaklari
C. Tovush almashishi
D. Muqaddima

50.Tovushning past eshitilishini ifoda etuvchi dinamik tuslar?

A. PP, p, mp
B. Mf, f, ff
C. Kreshchendo
D. Diminuendo

51.Raqs qanday oxangda bo‘ladi?

A. Mungli
V. Ma’yus
C. Sho‘xchan
D. Quvnoq

52.Musiqaning ifoda vositalari qaysilari?

A. O‘lchov ,usul, sur’at, dinamik belgilar
B. O‘zbek xalk cholg‘u asboblari
C. Marsh, raqs, vals
D. Sikkola, pauza, repriza

53.”Andijon polkasi” san’atning qaysi turiga kiradi?

A. Vals
B. Marsh
C. Raqs
D. Poema

54.”Raqs” kuyi qanday sur’atda ijro etiladi ?

A. Yengil, sho‘x
B. Shoshilmay
C. O‘rtacha tez
D. Mayin, sekin

55.Fortissimo belgisining ko‘rsating.

A. *f*
B. *f f*
C. rp

D. m *f*

56.Fortepiano qayerda, kim tomonidan yasalgan?

A. Italiyada, Bortolomeo Kristofori tomonidan

B. Fransiyada, Klod Debyussi tomonidan

C. Angliyada, D.Verdi tomonidan

D. Italiyada, D.Verdi tomonida

57.Sonata shakli nima?

A. Kichik hajmdagi sonata

B. 3 asosiy bo'limdan iborat musiqa asarning tuzilishi

C. Musiqa asarining juda sekin ijro etish

D. Ko'p ovozli musiqa turi

58. Polifoniya qaysi kompozitorni ijodida juda rivojlanadi?

A. F.List va Grig ijodida

B. P.I.Chaykovskiy va I.Glinka ijodida

C. I.S.Bax va G.F.Gendel ijldida

D. V.A.Mosart va Gaydn ijodida

59.Ko'p ovozli musiqa turi nima deb nomlanadi?

A. Sonata

B. Syuita

C. Etyud

D. Polefoniya

60. Applikatura nima?

A. Spektakl, konsertlar haqida chiqarilgan e'lon

B. Musiqa cholg'u asboblarini ijro qilganda barmoqlarni to'g'ri qo'yish tartibi.

C. Ko'povozlik musiqada bir ovozning alohida bo'rtirib chalinishi

D. kuyni turli mayda o'lchovdagi tovushlar bilan bezash

61.Aksent nima?

A. Biror tovush yoki akkordni qattiqroq chalish

B. Biror tovush yoki akkordni sekinroq chalish

C. O'rtacha sur'atda ijro ko'rsatgichi

D. Raqs turi

62.Uch notadan tuzilgan maxsus ritmik shakl qanday nomlanadi?

A. Triol

B. duol

C. Trio

D. Trel

63.Dinamik tuslar (dinamik ottenki) bu...?

A. Musiqa asarini ijro etishda tovush kuchini o'zgartirish.

B. tovushlarni yarim Tonga ko'tarish

C. Tovushlarni yarim Tonga kamaytirish

D. Musiqada nosozlik

64.Musiqa asarlarini zo‘r maxorat bilan ijro etuvchi sozanda bu....?
A. Artist
B. Virtuez
C. Aktyor
D. As
65.Ansablni qayerda tuzish mumkin?
A. O‘rta maktab to‘garaklarida
B. Musiqa maktabida
C. San’at va ma’daniyat o‘quv yurtlarida
D. Barcha javoblar to‘g‘ri
66. Nota yozuvida tovushlarni yuqori yoki pastki o‘zgartiruvchi belgini aytib bering
A. Alteratsiya belgilari
B. Pauzalar
S. Volta
D. Forshlag
67. Besh yondosh chiziqni tik kesib o‘tgan chiziq nima?
A. Takt chizig‘i deyiladi
B. Yuqoridagi chiziqlarga qo‘yiladi
S. Uchinchi chiziqdan boshlanib chiziladi
D. Pauza deyiladi
68. Bir xil nomli tovushlar oralig‘idagi eng yaqin masofaga nima deb ataladi?
A.Tovush oralig‘i
B. Oktava
S. Sekunda
D. Tersiya
69. Laddagi eng turg‘un pog‘ona qanday nomlanadi?
A.Tonika
B.Triton
C.Subdominanta
D.dominanta
70. Tekis harakatlar bilan salmoqli sur’atda ijro etiladigan qadimiy frantsuz xalq raqsi qanday nomlanadi?
A.Gopak
B.Menuet
C.Syuita
D.Lezginka

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ш.Мирзиёев. Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида. 16 Август 2017

2. X.F.Azimov Fortepiano Darsligi.Toshkent: O'qituvchi.-1988.

3. Z.Muhammadjonova. Fortepiano chalishni o'rgatish uslubiyoti.-Toshkent:Yangi nashr,2006.

4.Д.Шостакович о времени и о себе. 1926-1975. Биографии и мемуары, Музыка 1980

5. D.A.Karimova, Sh.A.Yakubova. Bolalar musiqa asarlari ustida ishlash. O'quv qo'llanma.Toshkent-2016

6. Saidiy Said Bolta-Zoda Fortepiano va klavish cholg'ulari tarixi. O'quv-qo'llanma. Buxoro davlat universiteti. 2018

7. Г.Алиматова, В.Сапаров Фортепиано. Ўзбекистон давлат консерваторияси. -Тошкент:Таҳрир нашриёт бўлими.2009.

8. И.С. Бах Маленькие прелюдии и фуги.-Ленинград:Музыка.1984.

9. А.Николаев Школа игры на фортепиано.-Москва.1967.

10. D.Xayitboyeva Notani varoqdan o'qish va Fortepiano ansambli.-Toshkent:O'quv-uslubiy qo'llanma, 2010.

11. В.Моцарт Шесть сонатин. -Москва:Музгиз.1963.

12. Г.Баранова, А.Четверухина. Первые шаги маленького пианиста-«Музыка». Москва.1992 г.

13. А.Артоболевская Хрестоматия маленького пианиста. Москва 1991

Использованная литература

1. Ш.Мирзиёев. Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида. 16 Август 2017

2. X.F.Azimov Fortepiano Darsligi.Toshkent: O‘qituvchi.-1988.

3. Z.Muhammadjonova. Fortepiano chalishni o‘rgatish uslubiyoti.-Toshkent:Yangi nashr,2006.

4.Д.Шостакович о времени и о себе. 1926-1975. Биографии и мемуары, Музыка 1980

5. D.A.Karimova, Sh.A.Yakubova. Bolalar musiqa asarlari ustida ishlash. O‘quv qo‘llanma.Toshkent-2016

6. Saidiy Said Bolta-Zoda Fortepiano va klavish cholg‘ulari tarixi. O‘quv-qo‘llanma. Buxoro davlat universiteti. 2018

7. Г.Алиматова, В.Сапаров Фортепиано. Ўзбекистон давлат консерваторияси.

Тошкент:Таҳрир нашриёт бўлими.2009.

8. И.С. Бах Маленькие прелюдии и фуги.-Ленинград:Музыка.1984.

9. А.Николаев Школа игры на фортепиано.-Москва.1967.

10. D.Xayitboyeva Notani varoqdan o‘qish va Fortepiano ansambli.-Toshkent:O‘quv-uslubiy qo‘llanma, 2010.

11. В.Моцарт Шесть сонатин. -Москва:Музгиз.1963.

12. Г.Баранова, А.Четверухина. Первые шаги маленького пианиста-«Музыка». Москва.1992 г.

13. А.Артоболевская Хрестоматия маленького пианиста. Москва 1991

O‘QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2022 yil “ 9 ” sentabr dagi “302” -sonli buyrug‘iga asosan

L.A.Sultonova

(muallifning familiyasi, ismi-sharifi)

60112400-Professional ta’lim (Xoreografiya), 5111000-Kasb ta’lim (5151300-Xoreografiya),5151300-Xoreografiya

(ta’lim yo‘nalishi (mutaxassisligi))

(Xoreografiya jamoalar rahbari)

ning

talabalari (o‘quvchilari) uchun tavsiya etilgan

Musiqa cholg‘ularini o‘rganish (fortepiano) nomli o‘quv qo‘llanmasi

(o‘quv adabiyotining nomi va turi: darslik, o‘quv qo‘llanma)

ga

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berildi.

Vazir *(imzo)* A.Toshkulov

Ro‘yxatga olish raqami

302-0192

MUNDARIJA

KIRISH..... 3

I BOB. NAZARIY MASHG'ULOTLAR TAVSIFI..... 5

Musiqiy savodxonlikni egallash ko'nikmalari..... 5

Fortepianoda o'tirish qoidasi va ijrochilik holatini namoyish etish jarayoni..... 7

Fortepianoda chalishni o'rganish metodikasi..... 11

Polifoniya..... 16

Yirik shaklli fortepiano asarlari ustida ishlash..... 24

II BOB. AMALIY MASHG'ULOTLARDA FORTEPIANO UCHUN NOTA ASARLARIDAN NAMUNALAR..... 34

POLIFONIK ASARLAR..... 34

Glossariy..... 103

TEST SAVOLLARI..... 107

Foydalanilgan adabiyotlar..... 116

Lola Sultanova

MUSIQA CHOLG‘ULARINI O‘RGANISH

(FORTEPIANO)

o‘quv qo‘llanma

Muharrir: I.Xalilov
Kompyuterda tayyorlovchi: M.Xakimov

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligining «Fan ziyosi» nashriyotiga
2021 yil 14 fevralda berilgan 308197041-sonli litsenziyasi
Nashriyot manzili: Toshkent shahri, A.Navoiy ko‘chasi, 30 uy.

Ofset qog‘ozi. Bichimi 84x60.1/16
Times garniturasida ofset usuli. Shartli bosma tabog‘i – 7,5
Buyurtma № 18. 20.03.2023. Adadi 100 nusxada
«Munis design group» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
100000 Toshkent sh., Buz-2 mavze, 17-A uy.

ISBN 978-9943-9383-5-9